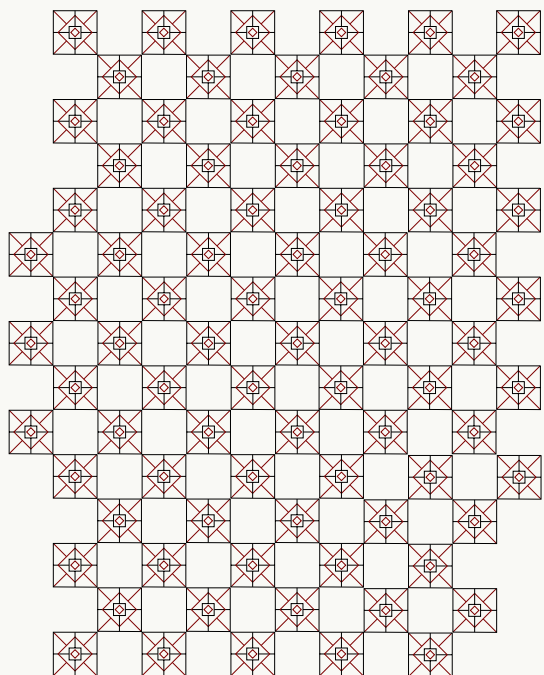

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

IV/2-3

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (ODGOVORNI UREDNIK),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. avgusta 2021.

Prevodi: Saša Mlacović
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 15 €
Letna naročnina: 25 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

Razprave 7

Izgradnja socialističnega Kopra: pečat Tomosa na povojni urbanistični razvoj 9

Oskar Opassi

Analiza kartoteke o umrlih v italijanskih koncentracijskih taboriščih 33

Nika Kocjan

Kolaboracija ali odpor?

Ideološki razkol ruske emigracije v Jugoslaviji leta 1941 55

Petra Kim Krasnić

Spomenik za življenje: zgodovina koncepta na Zahodu 89

Ivan Smiljanić

Vzpostavljanje jugoslovanskih zunanjepolitičnih smernic in prva konferenca Gibanja neuvrščenih v Beogradu 1961 141

Žiga Smolič

Zdravilišče Rogaška Slatina v krstnih matičnih knjigah župnije Sv. Križ (1860–1909) 181

Špela Došler

Kontakti avtorjev 212

Retro **SPEKTIVE**

Razprave

7

UDK: 334.7(497.4Koper)"1954/..!"

Izgradnja socialističnega Kopera: pečat Tomosa na povojni urbanistični razvoj

**Building Socialist Koper: The Impact of Tomos on Post-
War Urban Planning**

Oskar Opassi

IZVLEČEK

Slovenska Obala se je po podpisu Londonskega memoranduma leta 1954 znašla pred izzivom, kako vzpostaviti nove razvojne strategije po prekinitvi skupnega gospodarskega prostora z navezavo na Trst. Močan investicijski zanos je sredi 50. let začel intenzivno spreminjati tako gospodarsko in demografsko kot tudi urbanistično sliko področja. Najbolj očitne spremembe je doživel Koper, mesto, pred katero je bila postavljena naloga postati novo regionalno središče. Prispevek prikazuje vpliv, ki ga je imelo podjetje Tomos na urbano modernizacijo Kopra.

Ključne besede: Koper, urbanizem, Tomos, stanovanjska politika, industrija.

ABSTRACT

After the signing of the London Memorandum in 1954, the Slovenian coast was faced with the challenge of establishing new development strategies following the break with the previous Trieste-oriented common economic space. In the mid-1950s, a strong investment boom oversaw intensive economic, demographic and urban landscape change in the area. The change most obviously impacted Koper, the city that was to become the new centre of the region. This paper describes the impact of the company Tomos on the urban modernisation of Koper.

Keywords: Koper, urbanism, Tomos, housing policy, industry.

OD TRSTA DO KOPRA: VZPOSTAVITEV NOVEGA CENTRA

Slovenska Obala je lastno pot pod socialistično ureditvijo pričela leta 1954 po podpisu Londonskega memoranduma, ki je zaključil začasno povojno obdobje uprave Svobodnega tržaškega ozemlja. Kljub temu, da je bilo za uradni dogovor o obojestranskem sprejetju meje z Italijo treba počakati še dobri dve desetletji, to čakanje ni zavrlo začetka prve širše povojne obnove, ki jo je napajal razcvet gospodarstva.¹

Usodo in razvoj slovenske Obale ter predvsem Kopra kot ponovnega političnega in ekonomskega središča je nedvomno močno zaznamovala prekinitve povezave slovenskega Primorja ter širše Istre s Trstom. Mesto Trst je bilo od propada Beneške republike nesporni center širše regije. Proces modernizacije, ki je na to območje prišel nekoliko z zamudo v drugi polovici 19. stoletja, je iz Trsta napravil središče razvoja regije, čeprav mesto do širše periferije ni gojilo načrtno razvojne politike, temveč jo je potrebovalo predvsem kot zalogo delovne sile. Zaradi razvoja Trsta so modernizacijske silnice proniknile tudi do njegovega zaledja, vendar zgolj v drobcih in brez dolgoročne razvojne vizije.²

Potem ko je Trst obstal na zahodni strani meje, pa je bilo nov načrt dolgoročnega razvoja regije nujno vzpostaviti. Koper je bil z novo zamejitvijo določen za upravno in industrijsko središče Obale, Izola za ribiško in industrijsko središče, Piran in Portorož pa za turistična kraja. Glavno vlogo pri oblikovanju prenove in izgradnje Obale je imel arhitekt Edo Mihevc, ki je med letoma 1959 in 1963 oblikoval »Regionalni načrt razvoja slovenske Obale«, temeljni dokument urbanega razvoja Obale v povojnem obdobju.

---

1 Repe, Božo. »Slovenska zahodna meja in ekonomsko vprašanje«. *Acta Histriae* 6/6 (1998), 261–70, 262.

2 Terčon, Nadja. *Z barko v Trst: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta: (1850-1918)*. Knjižnica Annales majora. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2004, 74–76.

Urbanistična preobrazba je večinoma zadevala urbana središča, največjih posegov pa je bil deležen Koper.³

Namen pričujočega prispevka je osvetliti povojno izgradnjo socialističnega Kopra, pri čemer se bomo naslanjali na primer podjetja Tomos (v nadaljevanju: Tomos) in njegovo vlogo pri spreminjanju podobe mesta. Osredotočili se bomo na izgradnjo Tomosove stolpnice ter jo umestili v širši kontekst urbanističnih sprememb v mestu, ki jih je močno zaznamovala tudi pospešena rast tega podjetja.

TOMOSOVA STOLPNICA: SIMBOL MODERNEGA MESTA

Tomosova stolpnica je stavba, ki je z lastno impozantnostjo in umestitvijo v staro mestno jedro Kopra sprožila burno javno polemiko, ki se še danes ni povsem podela. Pri tem ne gre zgolj za vprašanje o modernizaciji mesta, temveč tudi za močan simbolni pomen spremembe mestnega tkiva. Stolpnico je načrtoval, tako kot večino gradenj na Obali med sredo 50 in drugo polovico 60 let, že omenjeni arhitekt Mihevc in jo umestil znotraj nove soseske Belveder. Že od začetka načrtovanja gradnje se je tej zoperstavljal služba spomeniškega varstva, ki se je zavzemala za ohranitev glagoljaškega samostana, ki je stal na predlagani lokaciji gradnje. Mihevc je naposled le dobil zeleno luč za impozantni načrt ter nato na ruševinah samostana postavil novo sosesko, katere glavni simbol je neizogibno postala desetnadstropna stolpnica, ki je služila kot samski dom za delavce Tomosa.⁴

Mihevc je imel pri urbanistični prenovi pred seboj vizijo vzpostavitve Kopra kot novega središča, kar je vodilo do teženj po prelomu s preteklostjo. V tej viziji naj bi visoki nebotičniki vizualno predstavljali modernistično interpretacijo nekdanjega mestnega obzidja okoli starega mestnega jedra.

---

3 Čebren Lipovec, Neža. »Post-War Urbanism along the Contested Border: Some Observations on Koper/Capodistria and Trieste/Trst«. *Dve domovini*, 49 (2019), 199–220, 207–8.

4 Čebren Lipovec, Neža. »Oris urbanega razvoja Kopra od Giacoma Fina do danes = Ritratto dello sviluppo urbano di Capodistria da Giacomo Fino ad oggi«. V: *Koper: urbana geneza : ob 400-letnici = Capodistria : genesi urbana : a 400 anni dalla Pianta di Capod'Istria*, ur. Deborah Rogoznica, 221–79. Koper = Capodistria: Histria editiones, 2020, 266.

Celotnega projekta izgradnje nebotičnikov ni uspel izvesti, vseeno pa je glavni simbol te vizije ostala Tomosova stolpnica. V interpretaciji Neže Čebtron Lipovec je mesto nekdanjega glagoljaškega samostana ohranilo sakralni pomen. Tega je predstavljal samski blok, v katerem so bile urejene garsonjere za delavce, poosebljal pa naj bi cerkev za delavstvo. Izstopajočo estetiko bloka je še dodatno poudarjalo kamnito stopnišče, ki je vodilo stran od bloka in bilo »kronano« z uro na svojem vrhu – vse skupaj je simbolno delovalo kot zvonik, opazen daleč iz morja, ki je tako že z velike razdalje oznanjal novo podobo Kopra kot modernega mesta.⁵

Slika 1: Razgled na Koper z Žusterne

Prav višina bloka, ki je prekinila kontinuiteto takratnega mestnega jedra, je bila deležna največjega števila kritik. Do takrat je namreč nad Koprom kraljeval cerkveni zvonik, katerega vlogo je nato prevzela Tomosova stolpnica.⁶ Sicer nedvoumnih virov, ki bi nakazovali želeno ozadje simbolike, ki se je skrivala za to korenito spremembo, ni, se pa pri tradiciji socialističnega urbanizma pogosto pojavlja element višinskih gradenj, ki prav z lastno višino nadvladajo preteklo oblast in se postavljajo kot simbol novega

5 Čebtron Lipovec, Neža. »Building the Brave New World in a Contested Land. Mihevc in Koper«. V: *45+ Post-War Modern Architecture in Europe*, ur. Stephanie Herold in Biljana Stefanovska, 25–36. Berlin: Universitätsverlag der Technischen Universität, 2012, 29–31.

6 Budkovič, Tomaž, in Janez Koželj. *Edo Mihevc: vodnik po arhitekturi*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011, 250.

in naprednejšega družbenega reda. K tej hipotezi delno napeljujejo že omenjeni Mihevčevi načrti, da bi obod, sestavljen iz visokih gradenj, nosil simboliko nekdanjega obzidja. Poleg simbolnih vidikov je pomembno poudariti, da je lokaciji novega nebotična botrovala tudi geološka analiza tal, ki je pokazala, da je za gradnjo stavb, višjih od osem nadstropij, v mestnem jedru primeren le prostor, kjer je kasneje nastala soseska Belveder.⁷

Slika 2: Stolpnici in zvonik: boj za prevlado koprskih višinskih gradenj.

Kaj vse je želel Mihevc simbolno ponazoriti z ureditvijo Belvederja, ostaja odprto vprašanje, saj je, sledeč opisu Mihevčevega dolgoletnega sodelavca Janeza Kresala, sloviti arhitekt za seboj: »[p]ustil malo besedil, njegova govorica je bila risba, s katero je dopolnjeval svoje razgovore in razlage.«⁸ Prav tako se je dejavno izogibal medijem in zelo redko pristajal na intervjuje.⁹ Edino daljše besedilo, ki utemeljuje njegov slog, je objavil v priznani italijanski reviji *Casabella*, prevod tega besedila pa je bil objavljen v *Problemih* leta 1964. Tedaj so se sicer močni odzivi na njegove najbolj kritizirane načrte na Obali že umirili, tako da jih tudi sam ni še naprej

7 Čebren Lipovec, Neža. »Arhitekturni pomniki izgradnje Kopra po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/1 (2012), 211–232, 224.

8 Kresal, Janez. *Edo Mihevc: izbrana dela*. Ljubljana: Beletrina : Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2016, 11.

9 Kralj-Pavlovec, Jasna. »Edo Mihevc – urbanist, arhitekt in oblikovalec: vrednotenje povojnega urbanizma slovenske obale«. *Urbani izziv* 10/2 (1999), 48–65, 48.

utemeljeval.¹⁰ Z gotovostjo pa lahko delovanje Mihevcva razdelimo na dve dimenziji: v Ljubljani je sledil modernistični arhitekturi, svoje ustvarjanje na Obali pa je, če zanemarimo kontroverznosti z Belvederjem, veliko bolj prilagajal značilnostim okolja. Tako je razvil regionalno arhitekturo, kar je na primeru Tomosove stolpnice treba okarakterizirati kot regionalni modernizem.¹¹ Ideja o regionalizmu, pri katerem so prednjačile vsebine mediteranske kulture, je v primeru Tomosove stolpnice precej šibka med drugim zaradi neposrednih aluzij na državno zastavo, kar rdeča stolpnica z okenskimi okviri v beli in modri barvi jasno nakazuje.¹² Zgledovanje po nacionalnih simbolih je neposredno priznal tudi sam Mihevc, saj je gradnjo stolpnic v Kopru pospremil z utemeljitvijo, »da je potreba na tej strani meje zavpiti – to je Slovenija.«¹³

Slika 3: Razpoznavnost Tomosove stolpnice ob prihodu v koprsko marino.

10 Kresal, Janez. »Regionalni modernizem – komentar k Mihevcčevemu besedilu "Regionalni načrt slovenske Obale"«. V: *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebon Lipovec, 25–33. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011, 26–28.

11 Kresal, *Edo Mihevc*, 20, 85.

12 Čebon Lipovec, »Post-War Urbanism along the Contested Border«, 211.

13 Leskovec, Boris. »Plečnikov vpliv na dela arhitekta Eda Mihevcva«. V *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebon Lipovec, 35–41. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011, 39.

Mihevc se je zavedal tudi, da stoji med zagovorniki spomeniškega varstva na eni strani ter nekaterimi arhitekti in urbanisti, ki se ne menijo za zgodovino in dediščino krajev, ki jih urejajo, na drugi. To je neposredno povedal v intervjuju, ki je izšel v Delu 30. avgusta 1964 in katerega izrezek je tudi sam Mihevc hranil v lastni dokumentaciji. Njegov odgovor na vprašanje o moralnih načelih pri oblikovanju koprskega trga je glede tega zelo nazoren, ko pravi:

Ali smo zmožni načrtovati nove arhitektonske stvaritve? Ali je toliko vitalnosti v nas? Nekateri, ki se imajo za čuvarje arhitektonskega nasledstva, mislijo, da je njihova naloga balzamirati stanje tako, kot je. Na drugi strani pa imamo arhitekto brez predsodkov.¹⁴

Kako pa je gradnja novega naselja odmevala v medijih? Vpogled v lokalne odmeve gradnje bodo predstavljali zapisi, ki jih je gradnji Tomosove stolpnice namenil tednik *Slovenski Jadran: glasilo SZDL* v času gradnje in tik po njej (1957–1960). Hkrati bodo kot dopolnitev diskusije o spomeniškem varstvu predstavljena še mnenja strokovne javnosti, ki se je leta 1960 številčno odzvala na povabilo revije *Naši razgledi: štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja*, ki je pozvala široko paleto strokovnjakov z različnih področij, naj podajo lastne poglede na urbani razvoj Slovenije s poudarkom na razvoju zadnjih let na Slovenski Obali.

»ZGRADITI HOČEJO NEBOTIČNIKE, VIŠJE OD ZVONIKA«¹⁵ MODERNI URBANIZEM IN TEŽA TRADICIJE

Gradnjo nove soseske Belveder so februarja 1957 navdušeno pozdravili v tedniku *Slovenski Jadran*, kjer so začetek gradnje nove soseske, ki je bil predviden za pomlad tistega leta, videli kot preureditev Kopra v sodobno mesto. Sama umestitev moderne urbanistične zasnove znotraj starega

---

14 SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 20.11 Novinski članki o Edo Mihevcu: originali in kopije. *Delo*, 30. avgust 1964.

15 SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 19.4 Originali člankov / Zanimivosti z časopisov, *Il Gazzettino*, 10. januar 1962.

mestnega jedra je bila opisana kot »vzorna rešitev problema«. ¹⁶ Mihevčevo zasnovano novega naselja so predstavili kot spojitev sodobne arhitekture in ohranjanja dotakratnega ambienta okolice, stavbe, prisotne na tem področju in predvidene za rušenje, pa označijo, vključujoč glagoljaški samostan, za »skoraj neuporabne in brez večje vrednosti«. ¹⁷

Gradnjo se postavlja kot prikaz razvoja in modernizacije Kopra; v tem smislu se tudi nakaže na oddaljevanje od starih in neurejenih stanovanjskih razmer v povojnem času. Nekdanjo urbanistično ureditev mesta iz časa, ko je bilo to še otok, so opisali takole: »tesna, nesmotrna zazidava, polna sanitarnih pomanjkljivosti, danes nima velikih perspektiv za nadaljnji obsežni razvoj gradenj v samem mestu.« ¹⁸ Da je obseg bivšega otoka določeval zamejitev mestnega jedra, je sicer omenjeno že v 19. stoletju, ko so ob gradnji novega, zunanjšega obzidja mesta domačini zelo pogosto takrat že odrabljeno (vsaj glede na tradicionalne funkcije) notranje obzidje inkorporirali v razširjene zidove lastnih hiš in preko tega pragmatično reševali prostorsko stisko. ¹⁹ Načrtov za sanacijo mestnega jedra se v članku, kjer je govora o ohranitvi kulturnega spomenika, avtor zaradi kompleksnosti teme ne dotika, vendarle pa poudari vlogo glagoljaškega samostana. Pri tem na kratko oriše glavne etape glagoljašev na območju Obale in Istre, v sklepnem delu članka pa se sprašuje, če je ohranitev zgolj fragmentov samostana, ki naj bi jih vzdali v nove stavbe, res najbolj optimalna rešitev za ohranitev kulturnega spomenika. Hkrati je poudarjeno, da je bil samostan od ukinitve njegove primarne funkcije leta 1806 dalje slabo vzdrževan ter že dalj časa v slabem stanju. ²⁰

Dejstvo, da so samostan na koncu porušili, bi lahko interpretirali kot simbolno zmago socializma nad starimi tradicijami in predvsem družbo, kjer je javno religiozno življenje igralo pglavitno vlogo. Vendarle pa je

---

16 »Koper bo dobil sodobno lice«. *Slovenski Jadran*, 1. februar 1957, 3.

17 »Koper bo dobil sodobno lice«. *Slovenski Jadran*, 1. februar 1957, 3.

18 »Novi Belveder in simbolična ohranitev kulturnega spomenika«. *Slovenski Jadran*, 1. marec 1957, 3.

19 Likar, Darko. »Arhitektura in razvoj obeh koprskih obzidij«. *Annales. Series historia et sociologia* 19/2 (2009), 313–40, 314.

20 »Novi Belveder in simbolična ohranitev kulturnega spomenika«. *Slovenski Jadran*, 1. marec 1957, 3.

treba poudariti, da je usoda glagoljaškega samostana izjema in ne pravilo povojne rabe stavb nekdanjih samostanov v Kopru. Podobno usodo je z njo delil še dominikanski samostan, pri ostalih stavbah nekdanjih samostanov pa je njihova raba odtelej sledila funkcijam stavb javnega namena (adaptacije v bolnišnice, šole ipd.), ta pa je v veliki meri sledila smernicam obnove, ki sta jih začrtali že predhodni oblasti Italije in Avstrije.²¹

Vprašanje o usodi glagoljaškega samostana je bilo tako pogosto v ospredju razprave. Ne glede na stališča za ohranitev ali rušenje pa ni nihče javno izrazil nasprotovanja samostanu in verskemu življenju, ki je v njem nekoč potekalo. Prav nasprotno so kulturno dediščino glagoljašev priznavali za pozitivno, tudi ko so zagovarjali rušitev proti prenovi samostana. Izrazitega nasprotovanja pa je bila deležna druga bližnja stavba z zajetnim simbolnim pomenom, Avstrijski zapor. Njegovo rušitev leta 1958 je namreč spremljalo navdušenje. Rušitev je bila v *Slovenskem Jadranu* obeležena ne s posebnim člankom, temveč kar s fotografijo stavbe tik pred rušitvijo, pod katero se je nahajal jasen zapis o čustvih, ki so spremljala to dejanje: »*Tako bo te dni izginila poslednja sled mračne dobe na Koprskem Belvederu, kjer bodo zrasla številna stanovanjska poslopja. Visoka in ponosna bodo daleč čez morje kazala nove čase in svetlo podobo spremenjenih razmer, v kateri naši ljudje svobodno in preudarno gradijo novi svet.*«²² Fotografijo pogleda na Koper, ki je bila objavljena zgolj dva tedna kasneje in ob kateri so poudarjali lepševanje mesta z novogradnjami, je dopolnjeval še čustven komentar, češ da je »*z Belvedera /.../ izginilo osovraženo poslopje nekdanjega sodišča in zaporov.*«²³

Mihevc pa ni bil neobčutljiv do mnenja stroke, ki je poudarjala pomembnost ohranjanja mestne dediščine. Tako v zbirki izrezkov člankov, ki jih je hranil, najdemo tudi zapis Janeza Kramarja prav s strani *Slovenskega Jadrana* iz marca 1957. Kramar, ki je leto predtem začel dolgoletno službovanje kot ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Kopru, je podal lastno raz-

---

21 Čebtron Lipovec, Neža. »Usode in nove rabe koprskih samostanov po razpustitvi redov s poudarkom na obdobju po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/2 (2012), 509–22, 519–20.

22 *Slovenski Jadran*, 23. maj 1958, 3.

23 *Slovenski Jadran*, 6. junij 1958, 3.

mišljanje o ureditvi mestnega središča v članku »K našim urbanističnim problemom«. ²⁴ V tem članku Kramar poudari tako neprecenljivost bogastva zgodovinskih mestnih središč na slovenski Obali kot tudi nesmiselnost ohranjanja mesta kot zgolj muzejskega prostora. Poudari, da je nujno urediti skupni načrt za urbanistični razvoj Kopra, in sklene, da »[j]e tudi historičnemu jedru treba dati aktivno funkcijo v življenju mesta.« ²⁵

Septembra 1957 je predstavljena tudi prva verzija urbanističnega programa za Koper, ki je šel v presojo široki paleti strokovnjakov. Prav tako ga je Okrajni lokalni odbor Koper ponudil v presojo vsem občanom, saj je bil na ogled v Študijski knjižnici v Kopru, občani pa so bili pozvani, naj naslovijo morebitne pritožbe na predstavljeni načrt. ²⁶ Vsaj deklarativno se je lokalna oblast zavezala za oblikovanje širokega konsenza za načrt spremembe urbanistične ureditve. Ugotovili so namreč, da »[s]e zelo jasno pokaže potreba, da pri sestavi urbanističnega programa za mesto Koper sodelujejo vsi, ki so posredno ali neposredno zainteresirani nad tem, kakšna naj bo podoba bodočega Kopra.« ²⁷

Potem ko je bila soseska Belveder zgrajena, se mnenja še zdaleč niso ustalila, pač pa so ostala predmet živahne razprave. Za vpogled v stališča strokovne javnosti glede urbanističnih potez na slovenski Obali bomo orisali prispevke v anketi že omenjene revije *Naši razgledi*. Ni šlo za klasično anketo med bralci, temveč za vabilo javnim in kulturnim delavcem s strani uredništva revije »[k] anketi, ki naj bi osvetlila nekaj principialnih, osrednjih, perečih vprašanj s področja našega regionalnega in urbanističnega projektiranja.« ²⁸

Med anketiranci so se oblikovali trije tabori. Največ je bilo kritikov neperimerne umeščenosti nebotičnika znotraj starega mestnega jedra, vmes je bila pozicija zagovornikov ohranitve kulturnih spomenikov, ampak brez

²⁴ Kramar, Janez. »K našim urbanističnim problemom«, *Slovenski Jadran*, 8. marec 1957, str. 4. Originalni izrezek hranjen tudi v: SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 19.4 Originali člankov / Zanimivosti z časopisov.

²⁵ Kramar, Janez. »K našim urbanističnim problemom«, *Slovenski Jadran*, 8. marec 1957, 4.

²⁶ »Sodelujmo vsi, da ne bo pozneje očitkov«, *Slovenski Jadran*, 12. september 1957, 7.

²⁷ Prav tam.

²⁸ »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/7 (1960), 161.

zapiranja mesta v muzejski vakuum, zadnji tabor pa so predstavljali lokalni funkcionarji, ki so zagovarjali, da je Koper nujno modernizirati.

Dr. Ivan Gams, fizični geograf in vodilni krasoslovec, je poudarjal pomembnost vedno večjega zavedanja o pokrajinskem značaju pri vprašanih novih gradenj, saj prav z odločitvijo o tipu novogradenj, ki jih bomo v določenem okolju gradili, »*ali dopolnimo ali pokvarimo pokrajinsko podobo, to je razbijamo njeno stilno enotnost, ki se je drži patina desetletij in stoletij.*«²⁹ Takemu razmišljanju se je pridružil tudi Branko Rudolf, dolgoletni ravnatelj Umetnostne galerije v Mariboru, ki je poudaril, da bi bil Koper prav lahko moderno mesto, tudi če bi nebotičnik zgradili v Semedeli, ne pa v samem zgodovinskem jedru. Poudaril je, kako nujno je, bolj harmonično povezovati stare in nove predele mest.³⁰ Arhitekt Marjan Tepina je še bolj nazorno opisal nujnost te uskladitve, saj, tako pravi, se je le z njo mogoče izogniti urbanemu prostoru, ki ne bi »*[z]livalo staro in novo v brezlično zmes.*«³¹

Najbolj oster in neposreden nasprotnik višinskih novogradenj je bil umetnosti zgodovinar dr. Marijan Zadnikar, kar je tudi pričakovano glede na to, da je svojo raziskovalno dejavnost posvečal predvsem romanski cerkveni arhitekturi. Posege v mestno središče je zatorej močno obsodil in zatrdil, da so urbanisti s tako preureditvijo mesto Koper nepovratno pokvarili. Prav tako je poudaril, da teh nekaj višinskih zgradb, ki so po njegovem mnenju storile hudo krivico mestnemu jedru, ne bo dokončno rešilo potrebe ne po stanovanjskih, ne po poslovnih zgradbah. Tudi on je videl rešitev v ekspanziji Semele, saj »*če je lahko po res sodobnih načelih modernega urbanizma zraslo ob starem mestu čudovito novo naselje v Semedeli, bi po takem zgledu lahko nadaljevali, staro mesto pa bi asanirali in mu našli nov namen.*«³²

---

29 Prav tam.

30 Prav tam, 163.

31 Prav tam, 164.

32 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/8 (1960), 193.

Arhitekt Saša Sedlar pa je edini neposredno »krivdo« za nastalo situacijo zvalil na socialistični urbanizem, ko je obalni urbanizem komentiral z izjavo, »[d]a je mogoče doseči urbanistični izraz, primeren naši novi družbeni strukturi, brez nepreverjenih teorij o nujnosti nekih novih „socialističnih“ mestnih silhuet.«³³

Razpravo, ki je bila pogosto zelo čustvena, je z vmesne pozicije umirjeno komentiral akademik Božidar Jakac. Zavzemal se je, da bi ohranili najbolj dragocene predele mestnega središča Kopra, hkrati pa se mu je uravnotežena gradnja na poti v industrializirano mesto za razvoj območja zdela neizogibna. Svoje stališče je povzel s trditvijo: »Kopru je namenjeno, da postane za nas važna luka in gotovo terja odločilne posege, ki niso in ne bodo v korist bivši lepo zaključeni veduti mesta, in bodo bodoče luške naprave še bolj neljubo zaprle pogled na mesto.«³⁴

Kot najbolj zapriseženi zagovorniki modernizacije Kopra pa so se, pričakovano, izkazali akterji obalnega gospodarstva ter lokalnih oblasti. Mirko Koršič, eden od ustanoviteljev Pristanišča (kasneje Luke) Koper ter vrsto let aktiven gospodarstvenik in pomorski pravnik na Obali, je možnost, da bi gradnje visokih stavb premestili na območje Semecele, ostro zavrnil: »zakaj bi morali umakniti novi Koper s trdne skalne podlage, ki jo nudi geološka struktura otoka, na še neustaljena tla komaj meliorirane okolice? Mar samo zato, da bi ohranili staro silhueto z dominantnim zvonikom?«³⁵ Andrej Pagon Ogarev se je, kot sam poudari, odzval na anketo kot partizan in Koprčan ter namenil kritiko zunanjim opazovalcev, ki ne živijo v Kopru in ga doživljajo zgolj kot spomenik. Poudaril je izkušnjo someščanov ter njihovo pravico do izboljšanja stanovanjskih pogojev, kar sam veliko bolj ceni kot srednjeveško dediščino. Svoje mnenje slikovito ponazori z naslednjim zapisom: »In če nam bodo te boljše stanovanjske pogoje pripravili tudi v stolpnicah, ne bomo imeli nič proti. Ni vredno, da bi ob spremenjeni zunanji podobi točili solze kot nekdanj Judje od zidovju požganega Jeruzalema.«³⁶ Lastno mne-

---

33 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/7 (1960), 164.

34 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/8 (1960), 194.

35 Prav tam.

36 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/9 (1960), 219.

nje je podal tudi dr. Svetozar Polič, takratni predsednik Sveta za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve pri Okrajnem ljudskem odboru Koper. Polič je sicer takoj na začetku pozdravil pluralnost mnenj in predstavljeno anketo skupaj z diskusijo, ki se je ob njej odvijala, nato pa poudaril, da čeprav je ohranitev spomenikov pomembna, mestnega središča Kopra nikakor ne bi smeli obravnavati zgolj kot spomenik, ter da razvoj v sodobnem pristaniškem mestu terja tudi nekaj rušenj, katerim se ni moč upreti. Nato je predstavil najbolj jasno in neposredno socialistično vizijo za razvoj Kopra:

In danes, ko so kot simbol novega časa, kot simbol mesta, ki se je zdramilo iz stoletnega spanja, kot simbol pristanišča, ki nastaja, industrije, ki raste, in se širi, kot simbol ustvarjalnosti našega socialističnega delovnega človeka ob našem morju, zrasli namesto cerkvenih stolpov dve veliki stanovanjski stolpnici, katerima bodo kmalu sledile še druge, nekateri s kar preveč romantične zasanjanosti objokujejo koprsko silhueto.³⁷

Slika 4: Dominanten položaj stolpnice nad mestnim jedrom

---

37 Prav tam, 220–221.

Preden preidemo dalje, je treba – da ne bi diskusijo predstavili kot dihotomijo med zunanjimi opazovalci in avtohtonimi prebivalci – poudariti tudi, da nihče od anketirancev, ki so se predstavili za Koprčane, to ni bil pred zaključkom druge svetovne vojne. O tem, ali se res želijo odpovedati delom starega mestnega jedra, bi morda veljalo vprašati tudi 1019 pripadnikov italijanske skupnosti Okraja Koper, kolikor se jih je tako opredelilo leta 1957. Od njih jih je namreč kar 515 živelo v strogem mestnem središču, ena četrтина, ki so še tvorili nekakšen približek predvojne narodnostne strukture Kopra, pa v zgolj petih ulicah.³⁸

STANOVANJSKA POLITIKA: KAKO PRIVLAČITI IN KAM NASTANITI DELOVNO SILO

Stanovanjski problemi so bili stalnica prvih povojnih let, množično gradnjo stanovanj pa je zahtevala nova delovna sila, ki je bila potrebna za razvoj industrije. Pospešeno poseljevanje izpraznjenih obalnih mest se je sicer začelo šele v 50. letih, skladno s prvimi večjimi investicijami na območju. Prvo omembo nujnosti izrazitega pospeška priseljevanja v Okraj Koper v uradnih dokumentih najdemo leta 1953, ko je Kraigher na sestanku z Okrajnim komitejem Zvete komunistov Slovenije Koper poudaril, da bodo investicije gonilo priseljevanja. Skladno z že veljavnim sistemom samoupravljanja je največji del bremena zagotavljanja zadostne delovne sile padel na podjetja. V tem kontekstu lahko tudi razumemo, zakaj je Tomos tako aktivno lobiral za izgradnjo teh stanovanj, saj je bilo to nujno, da je podjetje lahko pritegnilo dovolj delovne sile in se razvijalo.³⁹

Tomos je leta 1957 zaposloval 700 ljudi, v načrtih za leto 1959 pa so imeli razširitev proizvodnje, kar naj bi po internih napovedih podjetja dvignilo število zaposlenih na nekje med 1700 in 2000. Zaradi tako obširnega zaposlovanja se je moralo podjetje samo intenzivno ukvarjati z reševanjem stanovanjske problematike za svoje zaposlene. Posledično naj bi se, vsaj po

---

38 Lavrenčič, Leo. »Demografska slika italijanske manjšine v Kopru po poteku roka za izselitev leta 1956«. *Acta Histriae* 20/3 (2012), 505–32, 516–17.

39 Centrih, Lev. »Maribor ob morju*: Zveza komunistov Slovenije in vprašanje poselitve Koprškega okraja v letih 1945–1965«. *Dve domovini*, 50 (2019): 147–62, 158–60.

besedah predstavnikov Zveze komunistov Tomosa, začel širiti tudi rek »Če grem v Tomos, bom dobil stanovanje!«

⁴⁰Skladno s politiko pridobivanja večjega števila kadrov je ob robu nove soseske Belveder leta 1958 dočkala gradnjo tudi prva industrijsko-kovinarska šola na Obali. Vprašanje o tem, ali bo šoli priključen tudi internat, v procesu gradnje še ni bilo rešeno. Slavko Brataševac, prvi direktor šole, je sicer internat imel za nujnega, saj naj bi učenci večinoma prihajali iz oddaljenih krajev, tako da si brez urejene nastanitve njihovega šolanja ni mogel predstavljati.⁴¹ Internata do otvoritve leta 1959 še ni bilo, šolo pa so poimenovali kot »kovačnico kadrov«, ki »[p]opolnoma ustreza vsem zahtevam sodobnega gospodarstva.«⁴² Kompleks Belvederja je s tem v našem pogledu še toliko bolj povezan z industrializacijo Obale, saj se bo ravno ta kader v veliki meri zaposloval prav v Tomosu (in ostalih industrijskih obratih na Obali), ki je takrat lučaj stran gradil stolpnico za delavce. Gradnja stanovanj v Kopru (čeprav ne ravno blizu tovarne) je bila pomembna tudi za olajšanje organizacije prevozov za delavce na delovno mesto in z njega do krajev, kjer so bivali. Po delu so namreč pred tovarno Tomosa delavce čakali avtobusi, ki so jih odpeljali do različnih krajev prebivališča, ki so bili raztreseni po širšem območju zaledja Obale »[o]d Pirana in Portoroža pa do Kopra ter do Miljskih in Šmarskih hribov.«⁴³

Ob nadaljevanju gradnje soseske Belveder je bilo poročanje pozitivno. Kljub hrupu, ki je postal stalni spremljevalec zvočne kulise središča mesta, je bil glavni fokus poročanja v zvezi z gradnjo stanovanjska problematika. Tako je članek o napredku gradnje strnil, da »to seveda ne bo dokončno rešilo stanovanjske krize, vendar pa jo bo občutno ublažilo.«⁴⁴ Intenzivna stanovanjska gradnja, kot smo že nakazali, gre v načrtih umestitve Kopra kot modernega industrijskega centra z roko v roki z gospodarskim napredkom. Tako maja 1959 ob prvi postavljeni stolpnici soseske Belveder močno

---

40 »Dobro so gospodarili«. *Slovenski Jadran*, 17. januar 1958, 3.

41 »Po treh letih kvalificirani delavci«. *Slovenski Jadran*, 28. februar 1958, 7.

42 »Zgradili smo novo kovačnico kadrov«. *Slovenski Jadran*, 17. julij 1959, 1.

43 *Slovenski Jadran*, 29. december 1958, 15.

44 »Nova in nova stanovanja«, *Slovenski Jadran*, 31. januar 1958, 3.

pozdravljajo vse pridobitve novih stanovanj, hkrati pa poudarjajo, da je potreba po stanovanjih še zelo velika in da je »prav ta problem /.../ večkrat ovira za še večji in hitrejši gospodarski napredek občine in okraja.«⁴⁵

NEODMEVNI ZAKLJUČEK GRADNJE: URBANIZEM ZGOLJ V FUNKCIJI INDUSTRIJE?

Sledeč medijskemu poročanju o gradnji soseske Belveder s poudarkom na Tomosovi stolpnici, lahko rečemo, da je njegova gradnja nedvomno odmevala po Kopru in izven njega. V nasprotju z razglasi o pomembnosti pridobitve novih stanovanj oz. v prikazanem primeru kar cele nove soseske pa nekoliko preseneča, da ob zaključku gradnje ni prišlo do slavnostne otvoritve naselja. Tudi poročanje *Slovenskega Jadrana* ob postopnem zaključevanju del sredi leta 1959 sploh ne omenja več naselja Belveder, niti zaključitve projekta. Ponovno poročanje o soseski zasledimo šele septembra leta 1960 na fotografiji pogleda na Koper, tej pa ni namenjen niti poseben članek. Zapis pod fotografijo nam sicer poda jasno sporočilo o navdušenju nad novo podobo Kopra, vendar pa sta Tomosova stolpnica in soseska Belveder poniknili v nepričakovano anonimnost znotraj nove urbane podobe, čeprav sta očitno novi stolpnici praktično nezgrešljivi ob pogledu na mesto. Tako se množica poročanj o gradnji konča z že omenjenim zapisom, ki ga najdemo pod fotografijo razgleda na Koper: »Pogled na novi Koper, ki raste kot sodobno mesto iz ruševin starega naselja, ki ni moglo zadostiti najosnovnejšim potrebam kulturnega človeka. Danes se podoba naše obmorske metropole nenehno menja in s svojo naglo rastjo odriva v pozabo nekdanje čase.«⁴⁶

Neodmevnost zaključka gradnje Tomosove stolpnice toliko bolj bode v oči, ko jo primerjamo z odzivom, ki ga je bila deležna otvoritev nove Tomosove tovarne leta 1959. Že pred otvoritvijo je *Slovenski Jadran* objavil vabilo na veliko zborovanje ob otvoritvi tovarne in pozval bralce k udeležbi, da bodo lahko skupaj izkazali »[s]vojo solidarnost z delovnim kolektivom«

---

45 *Slovenski Jadran*, 8. maj 1959, 4.

46 *Slovenski Jadran*, 16. september 1960, 2.

in mu s to gesto podelili »[p]riznanje za njegovo veliko delo«. ⁴⁷ Kar polovico strani je namenil obveščanju o možnostih parkiranja ter prihoda pred tovarno. ⁴⁸ Prav tako je v dolgem članku poudarjena izredna odmevnost nove tovarne, saj ta »[p]o svojem pomenu daleč presega vrednost zidovja in opreme in zaposlenih ljudi.« ⁴⁹ Številka *Slovenskega Jadrana*, ki sledi otvoritvi tovarne, ⁵⁰ je imela na petih od desetih strani vsaj en članek posvečen otvoritvi tovarne; od tega sta bili dve strani v celoti zapolnjeni zgolj s poročanjem o dogajanju na otvoritvi. Za še dodaten medijski odmev dogodka je poskrbel prihod predsednika Tita, ki je bil glavni slavnostni govorec na otvoritvi. Samo otvoritev naj bi spremljalo »prekipevajoče veselje deset tisočev delovnih ljudi.« ⁵¹ Še istega leta je Tito na ogled Tomosa pripeljal cesarja Etiopije Selassieja, ⁵² naslednje leto pa še predsednika Egipta Naserja, ⁵³ kar še doprinaša k pomenu, ki ga je nova tovarna Tomosa imela ne zgolj na slovensko Obalo, temveč za celotno podobo jugoslovanske industrije.

Ta oddaljitev od poročanja o stolpnici Tomosa nam omogoča refleksijo prioritet pri izgradnji povojnega Kopra. V osrčje socialističnega gospodarskega načrtovanja je bila postavljena načrtna in pospešena industrializacija, ki je ostala prioritetna panoga Jugoslavije skoraj celotno socialistično obdobje. ⁵⁴ Tako je mogoče na politično markacijo prostora na primeru povojnega Kopra gledati skozi prizmo socialistične industrializacije, kjer urbanistični razvoj sledi predvsem potrebam industrije. Na primeru Tomosa se tako ob uspehih tovarne pospešeno začne razmišljati o delovni sili, ki se bo v njej zaposlovala. Prav zaradi tega uspeha in težnje po razvoju industrije, ki potrebuje množično delovno silo, so gradili stolpnice z garsonjerami za delavce ter urejali šolanje kadra za delo v industriji. S tem nočemo trditi, da gradnja stolpnic sredi beneškega mestnega jedra ne

47 »Vabilo«. *Slovenski Jadran*, 12. junij 1959, 1.

48 »Opozorilo in vabilo voznikom«. *Slovenski Jadran*, 12. junij 1959, 2.

49 »Ob strojih pa so ljudje«. *Slovenski Jadran*, 12. junij 1959, 3.

50 *Slovenski Jadran*, 19. junij 1959.

51 »Ob Titovem obisku v Kopr«. *Slovenski Jadran*, 19. junij 1959, 1.

52 »Prijatelj med prijatelji«. *Slovenski Jadran*, 21. avgust 1959, 1.

53 »Predsednika Tito in Naser v Tomosu«. *Slovenski Jadran*, 24. junij 1960, 1.

54 Lorenčič, Aleksander, in Jože Prinčič. *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Zbirka Razpoznavanja 38. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, 48.

predstavlja nobenih drugih in zelo pomembnih nians simbolnih pomenov, temveč opozoriti na nezanemarljiv pomen pragmatičnosti pri pospešeni in večkrat v naglici načrtovani industrializaciji.

Prav o tem priča tudi postavitve tovarne Tomosa, postavljene na nekdanjih agrarnih zemljiščih, ki so nato postala rodovitna tla za rast socialistične industrializacije.⁵⁵ Ta je, onkraj primera Tomosa, zaradi želje po čim hitrejšem napredku mnogokrat rezultirala ne samo v gradnji na rodovitnih tleh, pač pa tudi v postavljanju stanovanjskih naselij na območjih brez primerno urejene infrastrukture.⁵⁶ Prav tako je bila odločitev o postavitvi tovarne Tomos v Koprju namesto v Sežani sprejeta z jasnim političnim namenom: sledila je leta 1954 potrjeni izgubi Trsta in preusmeritvi vse industrije, ki je na novo nastajala na južnem Primorskem, v Koper. Kras je lokalna oblast po drugi strani videla le kot pokrajino, primerno za pogozdovanje in vinograde, ter zalogo delovne sile, ki jo je potrebno, skupaj s Tomosom, v največji meri preusmeriti na Obalo.⁵⁷ Prav premestitev lokacije Tomosa v Koper ter ustanovitev pristanišča (nato preimenovanega v Luko) Koper sta bila glavna gospodarska dejavnika, ki sta usmerjala ne zgolj gospodarski, temveč tudi urbanistični razvoj mesta.⁵⁸

ZAKLJUČEK

Povojna izgradnja Kopra je nedvomno imela velik simbolni pomen; predstavljala je tako povezavo Slovenije z morjem kot tudi ponovno vzpostavitev tega mesta kot regionalnega središča po stoletju in pol stagnacije v odnosu do Trsta. Edo Mihevc je arhitekt, ki je nedvomno najbolj zaznamoval gradnjo socialističnega Kopra, njegovo vlogo, onkraj kritike visoke gradnje, pa se je do pred desetimi leti puščalo ob strani. Pričujoča razprava je

---

55 Čebren Lipovec, »Post-War Urbanism along the Contested Border«, 211.

56 Repe, Božo. »Changes in Life Style and Social and National Structures in Slovenia after World War Two«. V: *1945, a break with the past: a history of Central European countries at the end of World War Two*, ur. Zdenko Čepič, 195–212. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008, 205.

57 Petrinja, Danilo. Primorska: 1945–1955. Koper: Tiskarna Vek, 2001, 83–87; Terčon, Nadja. »Po srcu so ostali Kraševci«. Kras, Kraševci in morje. *Kronika* 63/3 (2015), 645–674, 659–660.

58 Čebren Lipovec, »Oris urbanega razvoja Kopra od Giacomina Fino do danes = Ritratto dello sviluppo urbano di Capodistria da Giacomo Fino ad oggje«, 262.

skušala predstaviti duh časa, ki je zaznamoval najbolj zloglasen Mihevčev projekt – Tomosovo stolpnico. S tega izhodišča smo skušali predstaviti okoliščine njenega nastanka ter tudi osvetliti vpliv na razvoj mesta, ki ga lahko ima eno samo podjetje, namreč Tomos. Politično markacijo socialistične izgradnje smo v sklepnem delu poskušali umestiti v prostorsko dimenzijo vzhajajočega industrijskega središča. Sam prostor je lahko tudi predmet socializacije in formacije novega tipa človeka, v tem primeru socialističnega delavca,⁵⁹ ki ima tlakovano pot od kovinarske šole do delavske garsonjere ter dela v Tomosu kot končne postaje idealne delavske biografije. Tomosovo stolpnico lahko še danes beremo kot simbol časa: socialistični duh, osredotočen na kolektiv, je zamenjala individualistična (luksuzna) potrošnja, saj v njem ni več 90 garsonjer, temveč 37 nadstandardnih stanovanj.⁶⁰ O arhitekturi kot odsevu duha časa je razmišljal tudi Mihevc. Njegove besede tako zaokrožajo in zaključujejo pričujočo razpravo: »Bolestna težnja po enkratnosti in lažni monumentalnosti je tuja tako moderni arhitekturi kot našemu družbenemu razvoju. Arhitektura naj izraža duha našega časa: kreacija naj bo enovita celota konstruktivnega, funkcionalnega in konceptijskega aspekta.«⁶¹

---

59 Crowley, David, in Susan E. Reid. »Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc«. V: *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley in Susan E. Reid, 1–22. Oxford: Berg, 2002«, 15.

60 Hlaj, »Nekoč v Tomosovem bloku 90 garsonjer, v prihodnje 37 stanovanj« *Primorske novice*, 2. oktober 2018. <https://www.primorske.si/2018/10/01/nekoc-v-tomosovem-bloku-90-garsonjer-v-prihodnje-3> (dostop: 2. september2020)

61 SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 19.3 Viseča fasada.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

SI PAK KP 865, Zbirka Eda Mihevca

Časopisni viri

Hlaj, Nataša. »Nekoč v Tomosovem bloku 90 garsonjer, v prihodnje 37 stanovanj«. Primorske novice, 2. oktober 2018. <https://www.primorske.si/2018/10/01/nekoc-v-tomosovem-bloku-90-garsonjer-v-prihodnje-3>, dostop: 02.09.2020.

Naši razgledi, 1960, številke 7-9, Ljubljana.

Slovenski Jadran, članki letnikov 1957-1960, Koper.

Literatura

Budkovič, Tomaž, in Janez Koželj. *Edo Mihevc: vodnik po arhitekturi*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011.

Centrih, Lev. »Maribor ob morju“: Zveza komunistov Slovenije in vprašanje poselitve Koprskega okraja v letih 1945–1965«. *Dve domovini*, 50 (1. januar 2019), 147–162.

Crowley, David, in Susan E. Reid. »Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc«. V: *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley in Susan E. Reid, 1–22. Oxford: Berg, 2002.

Čebren Lipovec, Neža. »Arhitekturni pomniki izgradnje Kopra po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/1 (2012.), 211–232.

Čebren Lipovec, Neža. »Building the Brave New World in a Contested Land. Mihevc in Koper«. V: *45+ Post-War Modern Architecture in Europe*, ur. Stephanie Herold in Biljana Stefanovska, 25–36. Berlin: Universitätsverlag der Technischen Universität, 2012.

Čebren Lipovec, Neža. »Oris urbanega razvoja Kopra od Giacoma Fina do danes = Ritratto dello sviluppo urbano di Capodistria da Giacomo Fino ad oggi«. V: *Koper: urbana geneza : ob 400-letnici = Capodistria : genesi urbana : a 400 anni dalla Pianta di Capod'Istria*, ur. Deborah Rogoznica, 221–279. Koper = Capodistria: Histria editiones, 2020.

Čebren Lipovec, Neža. »Post-War Urbanism along the Contested Border: Some Observations on Koper/Capodistria and Trieste/Trst«. *Dve domovini*, 49 (3. februar 2019), 199–220.

Čebren Lipovec, Neža. »Usode in nove rabe koprskih samostanov po razpustitvi redov s poudarkom na obdobju po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/2 (2012), 509–522.

Kralj-Pavlovec, Jasna. »Edo Mihevc – urbanist, arhitekt in oblikovalec: vrednotenje povojnega urbanizma slovenske obale«. *Urbani izziv* 10/2 (1999), 48–65.

Kresal, Janez. *Edo Mihevc: izbrana dela*. Ljubljana: Beletrina : Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2016.

Kresal, Janez. »Regionalni modernizem – komentar k Mihevcčevemu besedilu „Regionalni načrt slovenske Obale“«. V: *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebtron Lipovec, 25–33. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011.

Lavrenčič, Leo. »Demografska slika italijanske manjšine v Kopru po poteku roka za izselitev leta 1956«. *Acta Histriae* 20/3 (2012), 505–32.

Leskovec, Boris. »Plečnikov vpliv na dela arhitekta Eda Mihevca«. V: *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebtron Lipovec, 35–41. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011.

Likar, Darko. »Arhitektura in razvoj obeh koprskih obzidij«. *Annales. Series historia et sociologia*. 19/2 (2009), 313–40.

Lorenčič, Aleksander, in Jože Prinčič. *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Zbirka Razpoznavanja 38. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

Petrinja, Danilo. *Primorska: 1945–1955*. Koper: Tiskarna Vek, 2001.

Repe, Božo. »Changes in Life Style and Social and National Structures in Slovenia after World War Two«. V: *1945, a break with the past: a history of Central European countries at the end of World War Two*, ur. Zdenko Čepič, 195–212. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008.

Repe, Božo. »Slovenska zahodna meja in ekonomsko vprašanje«. *Acta Histriae* 6/6 (1998), 261–70.

Terčon, Nadja. »"Po srcu so ostali Kraševci": Kras, Kraševci in morje«. *Kronika* 63/3 (2015), 645–74.

Terčon, Nadja. *Z barko v Trst: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta: (1850–1918)*. Knjižnica Annales majora. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2004.

POVZETEK

Prispevek opisuje povezave med gospodarsko rastjo ter urbano preobrazbo mesta Koper preko vpogleda v spremembe, na katere je vplivala izrazita rast podjetja Tomos. Izgradnja Tomosove stolpnice je postavljena v širši kontekst modernizacije urbanistične zasnove Kopra. V ospredju analize je odziv lokalnega medija *Slovenski Jadran* na gradnjo stolpnice (1957–1960) in spreminjajočo se podobo mesta, pa tudi mnenje strokovne javnosti, zabeleženo v reviji *Naši razgledi*, po njeni izgradnji.

Članek želi opozoriti na prispevek, ki ga lahko ima posamezno podjetje na urbanistični razvoj mesta. V primeru podjetja Tomos se nam prikazuje vpliv gospodarske in urbane politike na smer preobražanja Kopra, ki se v povojnih letih znajde v transformaciji iz nekdanjega beneškega otoškega mesta v sodobno socialistično industrializirano mesto. Rušenje kulturne dediščine in vzpostavljanje moderne podobe mesta osvetlimo v luči pospešene industrializacije, ki je močno zaznamovala prva leta Slovenske Obale pod drugo Jugoslavijo.

UDK: 343.819.5(450)''1942/1943''

Analiza kartoteke o umrlih v italijanskih koncentracijskih taboriščih

**File Analysis of Deceased in Italian Concentration
Camps**

Nika Kocjan

33

IZVLEČEK

V članku so predstavljeni glavni izsledki magistrskega dela, ki je nastalo pod mentorstvom izr. prof. dr. Bojana Balkovca. V delu sem se primarno ukvarjala z analizo kartoteke, v kateri so bila večinoma zapisana naznanila smrti oseb, ki so umrle v italijanskih koncentracijskih taboriščih. Nekaj naznanil je bilo namenjeno tudi osebam, ki so življenje izgubile na slovenskih tleh. Znotraj kartoteke pa je bilo tudi majhno število naznanil rojstev oseb, ki so se v italijanskih koncentracijskih taboriščih rodile. Vsa naznanila sem analizirala, da sem pridobila statistične podatke o številu in spolu umrlih, njihovi starosti, rojstnem kraju, v katero taborišče so bili odpeljani, kdaj je bilo obdobje največje umrljivosti ter kakšni so bili vzroki smrti.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Slovenci, Italijani, koncentracijska taborišča, žrtve

ABSTRACT

The article presents the main research results of my master's thesis, which was written under the mentorship of dr. Bojan Balkovec. In my work, I primarily researched a file of deceased in Italian concentration camps. It mostly contained death announcements of people who died in concentration camps and some were also addressed to people who lost their lives on Slovenian ground. Within the file there were also a small number of birth announcements of persons born in Italian concentration camps. I analyzed all the announcements to obtain statistics on the number and gender of the dead, their age, place of birth, to which camp they were taken, when was the period of maximum mortality and what were the causes of death.

Key words: Second World War, Slovenes, Italians, concentration camp, victims

UVOD

V članku so predstavljene glavne ugotovitve magistrske naloge, ki je nastala pod mentorstvom izr. prof. dr. Bojana Balkovca. V delu, ki ima enak naslov kot članek, sem se ukvarjala z analizo kartoteke, v kateri so se v veliki večini nahajala uradna naznanila smrti s strani Visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino med drugo svetovno vojno. Celoten dokument hranijo v Škofijskem arhivu v Ljubljani, pod klasifikacijo: serija: razno, signatura: ŠAL/RAZNO, fascikel: 25A, vsebina: IX. okupacija in revolucija.

Večina oseb, ki jih najdemo zabeležene na naznanilih smrti, je umrla zaradi posledic fašističnega nasilja med drugo svetovno vojno. Gre večinoma za slovensko prebivalstvo, ki je bilo s strani italijanskega okupatorja internirano v koncentracijskih taboriščih. Poleg žrtev koncentracijskih taborišč pa so znotraj gradiva zabeležene tudi smrti, ki so se zgodile na slovenski tleh. V nekaj primerih je zabeleženo, da so bile osebe ustreljene na podlagi obsodbe vojaškega sodišča ali pa je bilo ob vzroku smrti zapisano le, da so bili usmrčeni. V kartoteki pa niso zabeležene samo preminule osebe, ampak tudi nekaj oseb, ki so se v internaciji rodile. Zanje prav tako lahko rečemo, da so žrtve okupatorjevega nasilja, saj nihče ne bi smel svojega življenja začeti v tako nehumanih pogojih. Med zabeleženimi v naznanilih smrti najdemo tudi pripadnike domobrancev, kar bo opisano v posebnem poglavju.

V začetku naj povem, da gradivo obsega 1.258 naznanil smrti in 25 naznanil rojstev. Najprej se bom osredotočila na naznanila smrti, naznanila rojstev pa bodo opisana v lastnem poglavju. Prav tako bom znotraj naznanil smrti najprej obravnavala osebe, ki so bile žrtve okupatorjevega nasilja, preostale bom obravnavala v posebnem poglavju.

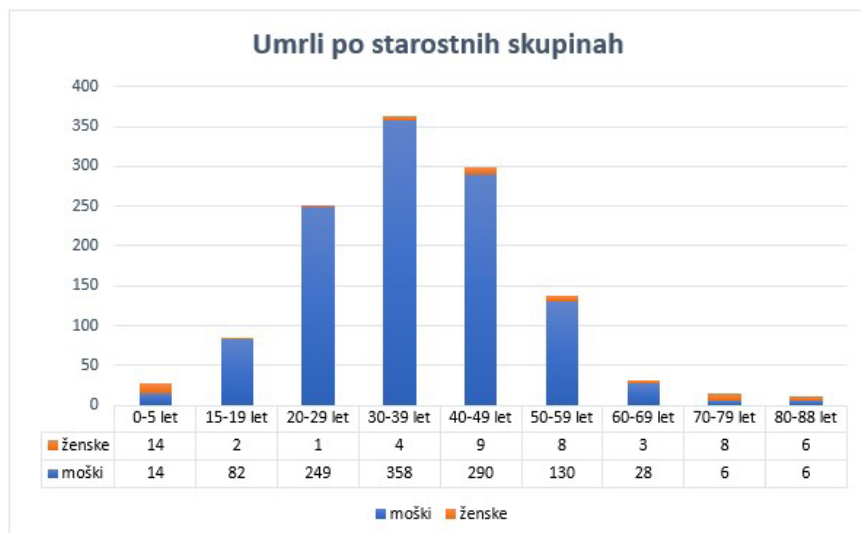
OSEBE, UMRLE V ITALIJANSKIH KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČIH

Od 1.258 naznanil smrti je bilo med njimi 1.197 oseb moškega ter 61 oseb ženskega spola. Od tega je 881 moških in 56 žensk umrlo v italijanskih kon-

centracijskih taboriščih. Razlika v številu je zelo očitna, kar ne nujno pomeni, da je bilo med umrlimi toliko manj oseb ženskega spola in enako ne velja, da je to primerljivo razmerje med vsemi interniranimi. Iz različnih zapisov o italijanskih koncentracijskih taboriščih vemo, da so predvsem iz koncentracijskega taborišča na Rabu začeli v jeseni 1942 seliti ženske, otroke ter ostarele v druga

Starost

Najvišja povprečna starost ob smrti vseh oseb v naznanilih smrti je 42 let. Od 1.258 oseb je bilo ob svoji smrti 48 oseb, starih 42 let. Naslednja najvišja starost je bila 38 let, toliko je bilo ob svoji smrti starih 45 oseb. Tretja najpogostejša starost pa je bila 19 let, toliko je bilo ob svoji smrti starih kar 44 oseb.

Da je pregled starosti nekoliko lažji, sem osebe razdelila na več starostnih skupin. Kot je vidno na sliki, prevladuje starostna skupina med 30 in 39 letom, skupno število teh oseb je 362. Sledi starostna skupina med 40 in 49 letom, kjer je skupno število oseb 299. Kot tretja starostna skupina sledijo 20 in 29 leta, skupno število teh oseb je 250.

Sicer pa je bila najvišja starost med naznanili smrti 88 let, in sicer gre za osebo moškega spola. Najmlajša žrtev pa je bila stara le 2 dni, bila je deklica.

Če starosti razdelimo še glede na spol, vidimo, da je bilo največ oseb moškega spola ob smrti v svojih 30. letih. Medtem ko je bilo največ žensk ob smrti v svojih 40. letih.

Poglejmo še statistiko starosti za taborišče Rab: najmlajša oseba, ki je umrla, je bila stara 3 mesece, temu sledi oseba stara 5 mesecev. Sicer pa je bilo največ ljudi med 36 in 44 letom starosti, skupno kar 183 oseb. Druga najpogostejša starostna skupina je bila med 48 in 55 letom, skupno 108 oseb. Najstarejša oseba, ki je umrla na Rabu, zabeležena v tej kartoteki, pa je bila stara 86 let.

ROJSTNA ŽUPNIJA

V naznanilih smrti sta bila v večini primerov zapisana tako kraj rojstva kot rojstna župnija. Vendar sem ob raziskovanju ugotovila, da je bilo zapisanih kar 540 različnih krajev, iz česar bi težko pridobila kakovostno statistiko. Zato sem se raje odločila, da predstavim statistiko rojstnih župnij. Tudi teh je bilo kar veliko, skupno 205, vendar sem za lažjo analizo obravnavala le tiste župnije, iz katerih je bilo 5 ali več oseb.

Največ umrlih je bilo iz Ljubljane, kar 88 oseb – od tega 86 moških ter 2 osebi ženski. Po najvišjem številu je sledila župnija Stari trg pri Ložu, od koder je bilo 54 pokojnih oseb – od tega 47 moških in 7 žensk. Sledila je župnija Ig s 50 osebami – od tega le ena oseba ženskega spola. Z 31 osebami sledi župnija Črnomelj – od tega je bilo 29 moških in 2 ženski. Iz župnije Šentjernej (Št. Jernej)¹ je bilo 26 pokojnih oseb, od tega je bila le ena oseba ženskega spola.

---

¹ V analizi sem uporabljala današnja krajevna imena, v oklepaju pa so zabeležena poimenovanja krajev v preteklosti.

Tako iz župnije Metlika kot župnije Novo mesto je bilo 24 oseb. Iz župnij Sv. Vid nad Cerknico, Sostro in Dobrova je bilo 21 pokojnih oseb.

Iz župnij Podzemelj in župnije Dobrnič je umrlo po 20 oseb. Iz župnije Borovnica je umrlo 19 oseb, v župniji Semič pa 18. Po 17 oseb je bilo iz župnij Ajdovec in Rob. Iz župnij Bloke in Velike Lašče je umrlo po 16 oseb. Iz župnij Dobropolje ter Vrhnika je umrlo 15 oseb. Po 13 oseb je umrlo iz župnij Ribnica, Polhov Gradec, Suhor, Babno polje, Krka, Preloka.

Iz župnij Stopiče, Kočevje in Dolenja vas je umrlo 12 oseb. Iz župnij Rakitna, Adlešiči in Hinje je umrlo po 11 oseb.

Po 9 oseb je bilo iz župnij Polje (D.M. v Polju), Gornji Logatec, Grahovo, Sodražica, Žužemberk, Mirna peč, Dolenjske toplice (Toplice) ter župnije Polica.

Poglejmo si še statistiko za taborišči Rab in Renicci.

V taborišču na Rabu je bilo 18 ljudi iz Ljubljane, 40 ljudi iz župnije Stari trg pri Ložu, 35 ljudi iz župnije Ig, 23 ljudi iz župnije Črnomelj, 4 ljudi iz župnije Šentjernej (Št. Jernej), 17 ljudi iz župnije Metlika, 12 ljudi iz župnije Novo mesto, 9 ljudi iz župnije Sv. Vid nad Cerknico, 13 ljudi iz župnije Sostro, 11 ljudi iz župnije Dobrova, 14 ljudi iz župnije Podzemelj, 14 ljudi iz župnije Dobrnič, 3 ljudi iz župnije Borovnica, 15 ljudi iz župnije Semič, 15 ljudi iz župnije Ajdovec, 16 ljudi iz župnije Rob, 12 ljudi iz župnije Bloke, 9 ljudi iz župnije Velike Lašče, 10 oseb iz župnije Dobropolje, 1 oseba iz Vrhnike, 9 oseb iz župnije Šmarje, 4 osebe iz župnije Polhov Gradec, 11 oseb iz župnije Suhor, 13 oseb iz župnije Babno polje, 5 oseb iz župnije Krka, 6 oseb iz župnije Ribnica, 11 oseb iz župnije Preloka, 8 oseb iz župnije Kočevje, 8 oseb iz župnije Rakitna, 9 oseb iz župnije Adlešiči, 10 oseb iz župnije Hinje.

V taborišču Renicci je bilo 12 ljudi iz Ljubljane, 2 osebi iz župnije Stari trg pri Ložu, 7 oseb iz župnije Ig, 4 osebe iz župnije Črnomelj, 4 osebe iz župnije Novo mesto, 2 osebi iz župnije Sostro, 5 oseb iz župnije Dobrova, 3 osebe iz župnije Borovnica, 2 osebi iz župnije Semič, 2 osebi iz župnije Bloke, 3

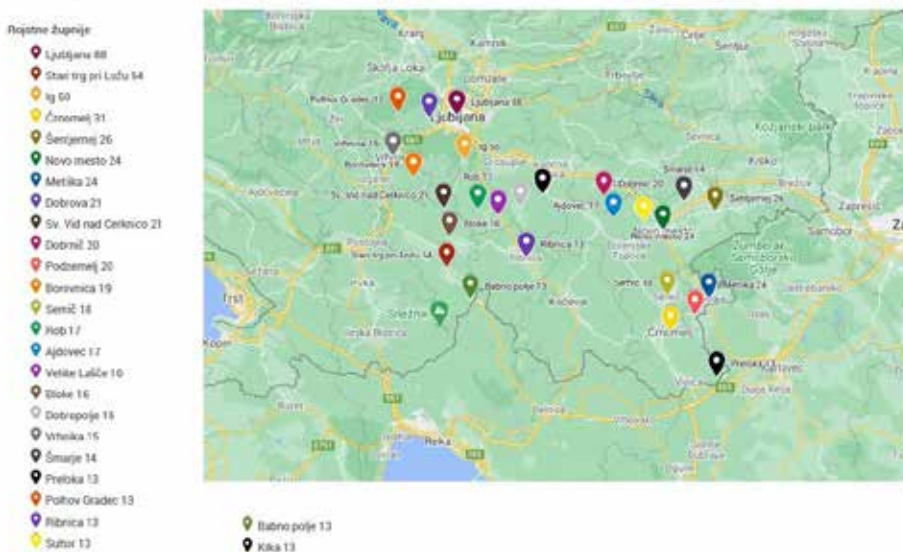

osebe iz Velikih Lašč, 3 osebe iz župnije Dobrepolje, 3 osebe iz Šmarja, 8 oseb iz župnije Polhov Gradec, 3 osebe iz Gornjega Logatca.

Za preostala taborišča ni bilo mogoče narediti kakovostne analize, saj je bilo večinoma le po nekaj oseb iz iste župnije.

Spodaj je slika zemljevida, ki prikazuje najpogostejše rojstne župnije oseb, ki so umrle v italijanskih koncentracijskih taboriščih.

Najpogostejše rojstne župnije umrlih v taboriščih

OBDOBJE NAJVEČJE UMRJIVOST

Pri večini naznanil smrti so bili podani tudi datum, kdaj je bila oseba rojena in kdaj je umrla. Slednji podatek sem uporabila, da sem ugotovila, kdaj je bilo obdobje največje umrljivosti med vsemi osebami v kartoteki. Potem pa sem se analize lotila še za vsako taborišče posebej.

Skupno gledano je največ oseb umrlo januarja 1943, natančneje je takrat umrlo 270 oseb – od tega je bilo 264 moških in 6 žensk. Kot mesec z drugo največjo številko umrljivosti sledi december 1942, ko je umrlo 236 oseb – od tega 233 moških in 3 ženske. Novembra 1942 je skupno umrlo 193 oseb – od tega 186 moških ter 7 žensk. Oktobra 1942 je v skupnem merilu umrlo največ oseb ženskega spola – to je 10, umrlo pa je še 69 oseb moškega spola. Zadnji mesec, ko je bila umrljivost še zares visoka, pa je februar 1943, ko je skupno umrlo 82 oseb – od tega 73 moških ter 9 žensk.

Sicer pa izstopata dva meseca, ne po številu umrljivosti, temveč glede na časovno obdobje. Gre za mesec maj leta 1942, ko je umrlo 33 oseb. Drugi mesec pa je december leta 1943, ko je prav tako umrlo 33 oseb. Meseca izstopata predvsem zato, ker ne gre za osebe, ki so umrle v taborišču, ampak gre za osebe, ki so umrle na slovenskih tleh. Maja 1942 je bilo namreč usmrčenih 33 oseb, v decembru 1943 pa je umrlo 33 pripadnikov domobrancev. Obe skupini bosta obravnavani v posebnih poglavjih.

Jesenski in zimski meseci pa sicer niso nobeno presenečenje, kar se tiče števila umrljivosti. Ljudje so bili takrat že skoraj pol leta nastanjeni v taboriščih, kjer so bile življenjske razmere izjemno slabe. Ne samo, da v večini primerov niso imeli lastne strehe nad glavo, prisiljeni so bili v bivanje v šotorih, kjer je bilo kvečjemu prostora za 4 osebe, Italijani pa so ocenili, da lahko

noter živi od 6 do 8 oseb. Za opravljanje osnovne higijene prav tako ni bilo zagotovljenih pogojev, saj vode ni bilo na voljo niti za pitje niti za umivanje. Umil jih je edino dež, ki pa je hkrati povzročil veliko umazanijo zaradi mokrega blata, katerega so nehote zanesli tudi v notranjost šotorov in umazali svoja ležišča. Jesen je skupaj s hladnim vremenom prinesla tudi idealne pogoje za razvoj respiratornih boleznih, ki so se pri internirancih pospešeno razvijale. Ljudje so bili do takrat že dodobra izčrpani in so v vse večjem številu podlegali raznim boleznim, k temu pa je nedvomno prispevalo tudi nehumano pomanjkanje hrane pri glavnih dnevniških obrokih.

Poglejmo si obdobja največje umrljivosti še posebej po taboriščih.

Rab: od začetka avgusta 1942 do konca oktobra 1942 je na Rabu umrlo 35 oseb, od tega 2 osebi avgusta, 6 oseb septembra in 27 oktobra. V novembru, decembru in januarju je bila stopnja umrljivosti največja, saj je novembra umrlo 161 oseb, decembra 192 oseb ter januarja 1943 še 172 oseb. Potem se je stopnja umrljivosti nekoliko zmanjšala, saj je od februarja 1943 do junija 1943 skupno umrlo 42 oseb – od tega 16 oseb v februarju, 12 v marcu, 8 v aprilu, 5 v maju ter le ena oseba v mesecu juniju.

Statistika se popolnoma ujema s stanjem v taborišču na Rabu. Pozno jeseni in čez zimo je umrljivost na Rab zelo hitro narasla, kar je pri okupatorju pričelo vzbujati skrb. Tako visokih števil umrljivosti nikakor niso mogli več prikrivati, pojavljati pa so se začela tudi vprašanja, kaj delajo z interniranci na Rabu, da je umrljivost tako visoka. Zato so začeli s preseljevanjem žensk, otrok in starejših ljudi v druga taborišča – predvsem Gonars. S tem so želeli doseči izboljšanje razmer v Rabu in prikriti dejstvo, koliko ljudi so dejansko imeli zaprtih v enem taborišču, ki ni bilo namenjeno takšnim kapacitetam. Prav tako jim je preseljevanje omogočilo odstranitev majhnih šotorov in urejanje okolice, da je bivanjska situacija izgledala boljše, kot je v resnici bila.

Gonars: v taborišču na Gonarsu je bila skupna umrljivost manjša kot na Rabu, saj je od avgusta 1942 do junija 1943 tukaj umrlo 47 oseb. Tako v avgustu kot septembru je umrla le ena oseba. Oktobra so umrle 3 osebe in

novembra 4 osebe. Umrljivost je bila najvišja od decembra 1942 do marca 1943, ko je skupno umrlo 29 oseb – od tega je 6 oseb umrlo decembra, 8 oseb januarja, 7 oseb februarja ter 8 oseb marca. Umrljivost je zopet upadla v aprilu, maju in juniju, ko je skupno umrlo 9 oseb.

Renicci: od oktobra 1942 do junija 1943 je v koncentracijskem taborišču Renicci umrlo 109 oseb. Največja umrljivost je bila med decembrom 1942 in februarjem 1943, ko je skupno umrlo 84 oseb. Upad umrljivosti je prišel spomladi, saj je marca umrlo 5 oseb, aprila 6 oseb, maja ena oseba ter v juniju le 2 osebi.

Chiesanuova: tako kot v ostalih taboriščih je bila tudi tukaj največja umrljivost med decembrom 1942 ter februarjem 1943, v teh treh mesecih je umrlo 29 oseb. Skupno število umrlih v taborišču od septembra 1942 do maja 1943, pa je 44.

Monigo: skupno je v koncentracijskem taborišču Monigo od septembra 1942 do maja 1943, umrlo 37 oseb. Tukaj lahko vidimo nekoliko drugačno statistiko, saj po višini umrljivosti izstopata oktober in november 1942, ko je skupaj umrlo 11 oseb, nato pa še januar in februar 1943, ko je skupaj umrlo 15 oseb. Decembra 1942, kjer je bila v preostalih taboriščih umrljivost navadno visoka, pa je umrla samo ena oseba.

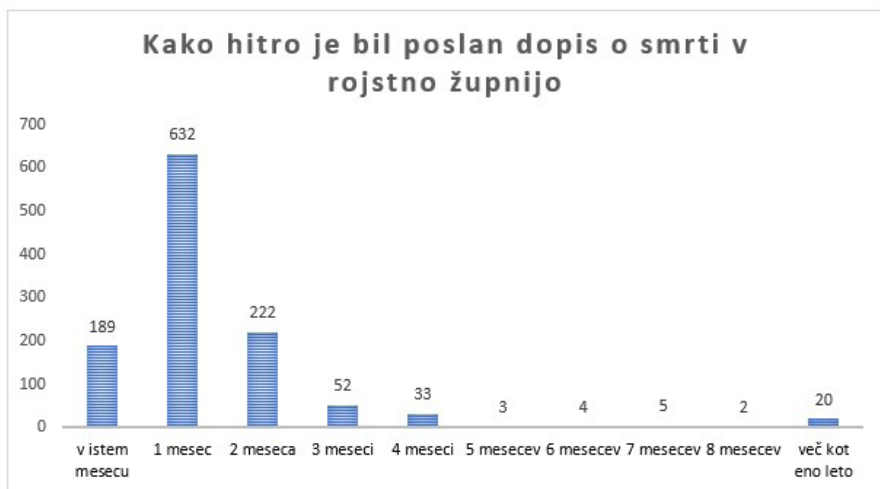
ČASOVNO OBDOBJE MED SMRTJO IN IZDANIM DOPISOM

Zanimiv podatek je bilo časovno razmerje med smrtjo internirancev in odposlanim dopisom, s katerim je bil župnijski urad obveščen, da je oseba umrla. Nato je pri njih sledil zapis v matično knjigo in seveda obvestilo sorodnikom, če jih je pokojna oseba v tem kraju še vedno imela.

Najpogosteje so dopis poslali po preteku enega meseca od smrti osebe – tako je bilo v kar 632 primerih. V 222 primerih so dopis o smrti osebe odposlali šele dva meseca po smrti. V 189 primerih pa so dopis poslali še v istem mesecu kot je oseba umrla.

Pojavili pa so se tudi primeri, kjer je preteklo veliko več časa od smrti ter izdanim dopisom. Na primer: v 52 primerih se je zgodilo, da je bil dopis poslan šele tri mesece zatem, ko je oseba umrla. V kar 33 primerih se je zgodilo, da so bili župnijski uradi obveščeni šele po štirih mesecih. V 20 primerih pa so uraden dopis o smrti osebe poslali po več kot enem letu od smrti.

V večini primerov, kjer je trajalo več kot eno leto, da je bil v rojstno župnijo poslan dopis o smrti, so osebe umrle spomladi ali zgodaj poleti leta 1941, dopis pa je bil poslan nekje v jeseni 1942. Po vsej verjetnosti je šlo za žrtve aprilske vojne in žrtve okupatorjevega nasilja ob prihodu na slovenska tla.

ŠTEVILO SORODNIKOV ZNOTRAJ KARTOTEKE

Med 1.258 popisanimi osebami v kartoteki je bilo 67 oseb, ki so bile v sorodu. V večini primerov je šlo za dva brata iz iste družine, kot v primeru 1. Pri navajanju primerov pa poudarjam, da ne gre samo za žrtve koncentracijskih taborišč, ampak tudi za umrle na slovenskih tleh.

Primer 1: Babnik Jožef in Babnik Ludovik, njuna starša sta bila Janez in Terezija Klaus. Jožef se je rodil leta 1899, umrl pa je januarja 1943 v tabori-

šču Renicci. Njegov brat Ludovik je bil rojen leta 1902, umrl pa je aprila 1943 prav tako v taborišču Renicci.

V treh primerih se je zgodilo, da so bili med umrlimi kar trije bratje iz iste družine, kot primer navajam brate Kogovšek.

Primer 2: trije bratje Kogovšek in sicer Janez, Jožef in Valentin. Njihovi starši so bili Anton in Marjana Logar. Janez je bil rojen 1909, Jožef leta 1911, Valentin pa leta 1915. Vsi trije so bili usmrčeni na isti dan, oktobra 1942.

V enem primeru pa se je zgodilo tudi to, da so umrli kar štirje brati iz iste družine. Kot primer navajam štiri brate Ožbolt.

Primer 3: v tem primeru gre za štiri brate Ožbolt, in sicer Alojzija, Antona, Franca in Janeza, vsi pa so svoje življenje izgubili v koncentracijskem taborišču na Rabu. Njihovi starši so bili Andrej in Marija Kandare. Alojzij je bil rojen 1908, umrl pa je novembra 1942, Anton je bil rojen 1901, umrl pa je decembra 1942, France je bil rojen 1894, umrl pa je januarja 1943, Janez je bil rojen 1904, umrl pa je novembra 1942.

V dveh primerih pa je šlo za očeta in sina, kot primer navajam družino Mihelčič.

Primer 4: gre za družino Mihelčič. Oče Jernej in sin Janez sta oba svoje življenje izgubila v koncentracijskem življenju na Rabu. Jernej Mihelčič je bil rojen 1858, umrl pa je septembra 1942, Janez Mihelčič je bil rojen 1885, umrl pa je februarja 1943.

VZROK SMRTI

V kartoteki je bilo zabeleženih, kar 268 različnih vzrokov smrti, zato bom predstavila le nekaj najpogostejših. Na prvem mestu je *adinamia collasso* s kar 71 primeri.² Adinamia pomeni pomanjkanje ali izguba normalnih življenjskih moči. Torej oseba

---

2 <https://www.termania.net/iskanje?query=adinamija&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

nima več vitalnih moči zaradi posledice bolezni, šibkosti ali oslabelosti.³ Beseda *collasso* pa pomeni propad. Telo teh žrtev je bilo popolnoma oslabelelo, brez moči in počasi je vodilo k propadu. Vseh 71 primerov je bilo zabeleženih v koncentracijskem taborišču na Rabu.

V 42 primerih so osebe umrle zaradi *deperimento organico*, kar v dobesednem prevodu pomeni organski razpad, verjetno so s to besedno zvezo mislili na naraven vzrok smrti. Zaradi tega jih je 22 umrlo v taborišču Renicci, 14 v taborišču na Rabu, 3 osebe v taborišču Chiesanouva, 2 osebi v Reki ter ena oseba v taborišču Monigo.

Pri 37 primerih (28 na Rabu, 4 v Chiesanouvi, 3 v Monigu, ter v Reki in Trevisu po ena oseba) je bil kot vzrok smrti zabeležen *t.b.c. polmonare*, kar pomeni, da so imeli pljučno tuberkulozo. Kratica t.b.c. namreč pomeni *tuberculosis*, *polmonare* pa pljučni. Tuberkuloza je nalezljiva bolezen pljuč in pogosto poteka kronično s številnimi zapleti, kar lahko vodi v smrt. Povzročitelji bolezni so bacili, ki lahko ostanejo živi po več mesecev v vlažnih, temnih in mrzlih prostorih.⁴ Pod oznako *tuberculosis polmonare* je bilo zapisanih še 5 primerov – od tega 3 osebe v taborišču na Rabu, ter po ena oseba v taborišču Chiesanouva in taborišču Monigo.

Presenetljivo je, da zapisanih primerov tuberkuloze ni bilo več, saj so interniranci živeli v ravno takšnih razmerah, kjer bacil najlažje preživi. S tem seveda mislim na jesenske mesece, ko je bila zaradi velike količine deževja vedno prisotna vlaga in hladne temperature.

Naslednji najpogostejši vzrok smrti je bil *miocardite* – miokarditis, kar pomeni vnetje srčne mišice, ki ga najpogosteje povzročajo virusi, bakterije in imunski procesi.⁵ V primeru, ko se to zdravstveno stanje ne zdravi, lahko pride do nenadne odpovedi srca, kar se je verjetno zgodilo pri 36 primerih, ki so zabeleženi v naznanilih smrti. 31 oseb je zaradi tega umrlo

---

3 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/adynamia> (dostop: maj 2021)

4 <https://www.nijz.si/sl/tuberkuloza> (dostop: maj 2021)

5 <https://www.fermania.net/iskanje?query=miokarditis&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

v taborišču na Rabu, 4 osebe v taborišču Renicci ter ena oseba v taborišču Chiesanouva.

Zaradi *broncopolomite* je skupaj umrlo 31 oseb. V prevodu to pomeni bronhopnevmonija oz. vnetje pljuč, ki ga največkrat povzročijo bakterije ali virusi. Bolezen se kaže z vročino, mrzlico, kašljem, izkašljevanjem krvavkaste izpljunka ter bolečinami v prsnem košu. Od 31 oseb, jih je v taborišču na Rabu umrlo 13, v taborišču na Gonarsu in taborišču Chiesanouva skupno 10, 3 osebe v taborišču Monigo ter po ena oseba v Reki, Trevisu in Viscu.

V 29 primerih so osebe umrle zaradi *enterocolite* – enterokolitis, kar pomeni vnetje tankega in debelega črevesja, ki se kaže z diarejo.⁶ Zaradi tega je 20 oseb umrlo v taborišču Renicci, 8 oseb v taborišču na Rabu ter ena oseba v taborišču Visco.

V 28 primerih so osebe umrle zaradi *insufficienza cardiaca* – odpoved srca. Zaradi tega je 24 oseb umrlo v taborišču na Rabu, 3 osebe v taborišču Renicci ter ena oseba v taborišču Visco.

Naslednja pogosta bolezen, ki je prispevala k visoki smrtnosti, je bila *cachessia* – kaheksija, ki je sindrom, pri katerem presnovne spremembe vodijo v shiranost in izgubo telesne mase, ki se je ne more nadomestiti samo s prehrano. Do presnovnih sprememb pa navadno pride zaradi kroničnega vnetja in človeško meso počasi izginja in postaja voda. Prav tako se z vodo napolni abdomen, zatečejo noge in stopala, meso na ramenih, ključnici, prsnem košu in stegnih pa se stopi. Poleg izgube telesne teže so spremljajoči pojav še atrofija mišičevja, otekline, kronična utrujenost, izguba teka ter splošna oslabeledost osebe.⁷ Zaradi tega je skupno umrlo 21 oseb, od tega 16 v taborišču na Rabu in 5 oseb v taborišču Renicci.

Zaradi bolezni *adinamia sincopa* – adinamija sinkopa, kar pomeni, da oseba izgubi vitalne moči in omedli, je skupno umrlo 20 oseb v taborišču na Rabu. Sinkopa ali omedlevica je nenadna kratkotrajna nezavest zaradi

6 <https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5514017/enterokolitis?sl=126&tl=126&query=enterokolitis&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

7 <https://www.abczdravja.si/hormoni-in-presnova/kaheksija/> (dostop: maj 2021)

možganske ishemije. Vzrok v temu je lahko prenizek krvni tlak, premalo kisika ali pa nevrološka motnja.⁸ V vseh primerih pa pride do premajhne oskrbe možganov s kisikom.

Zadnji vzrok, pri katerem je bilo skupno več primerov je *astenia collaso* – astenija pomeni telesno nemoč in izčrpanost⁹, *collaso* pa pomeni kolaps. Zaradi tega je življenje izgubilo 20 oseb v taborišču na Rabu.

Vzroki smrti so se ponavljali, vsakič zapisani v malo drugačni obliki. V skoraj vsakem primeru je šlo za neko obliko telesne izčrpanosti ali bolezni, ki se je razvila zaradi življenjskih pogojev v koncentracijskih taboriščih. Ljudem v veliki večini ni bila zagotovljena zdravstvena pomoč, ko pa jim je bila nudena, se jim v večini primerov skoraj več ni dalo pomagati.

ŽRTVE OKUPATORJEVEGA NASILJA UMRLE NA SLOVENSКИH TLEH

Kot je že bilo zapisano, je bilo skupno število naznanil smrti 1.258. Od tega je življenje na slovenskih tleh izgubilo 244 oseb, od tega je bilo kar 164 oseb žrtev okupatorjevega nasilja, preostalih 80 pa je med vojno sodelovalo z okupatorjem in bodo obravnavani v posebnem poglavju.

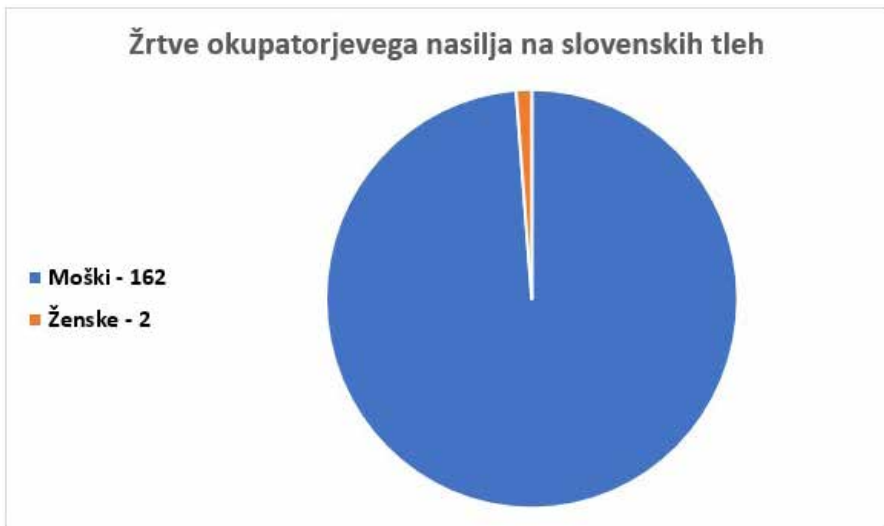
Od skupnega števila 164, je bilo 136 oseb usmrčenih, 22 ustreljenih na podlagi obsodbe vojaškega sodišča 2. armade ter 6 ustreljenih.¹⁰

---

8 <https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5538695/sinkopa?sl=126&tl=126&query=sinkopa&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

9 <https://www.termania.net/iskanje?sl=126&tl=126&query=astenija&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

10 Vsebinsko razlike med usmrčenimi in ustreljenimi ni, v vseh primerih je šlo za kazenske eksekucije. Zapis se razlikuje, ker sem ohranila originalen zapis, kakršen je bil v naznanilih smrti.

Starost

Najmlajše osebe v tej skupini so bile stare komaj 18 let – šlo je za tri dečke, ki so bili usmrčeni. Najstarejša oseba pa je štela 63 let in je bila prav tako usmrčena. Osebe sem razdelila še na starostne skupine, kot lahko vidite v spodnji tabeli.

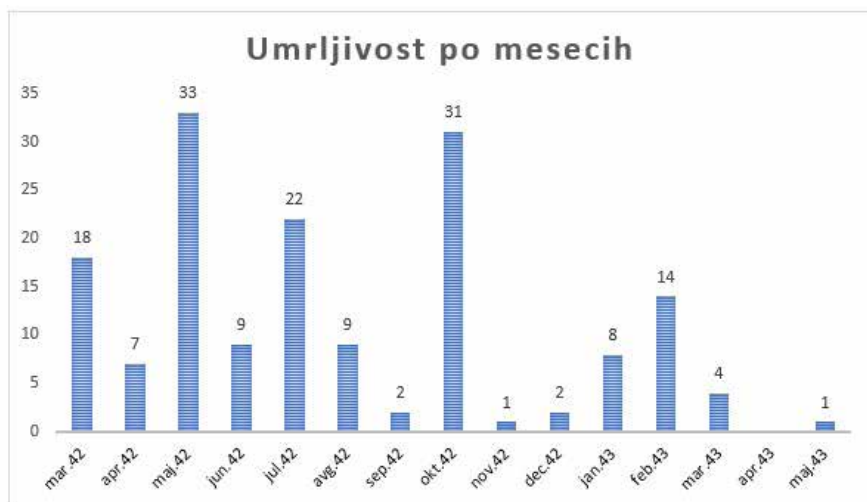
Rojstne župnije

Podatki glede rojstne župnije so bili pri žrtvah, ki so življenje izgubile na domačih tleh, pogosto pomanjkljivi. Za največ oseb imamo zabeleženih, da so bili rojeni v Ljubljani – 31 oseb. Iz župnije Borovnica je bilo 11 oseb, Sv. Vida nad Cerknico je bilo 8 oseb, z Iga in Vrhnike po 4 osebe, iz Sostra 3 osebe ter Novega mesta 2 osebi. Potem pa se osebe pojavljalo bolj posamično oziroma ni velikega števila oseb iz iste župnije.

OBDOBJE NAJVEČJE UMRJIVOSTI

Med marcem 1942 in majem 1942 je skupaj umrlo 58 oseb. Od junija 1942 do avgusta 1942 je skupaj umrlo 40 oseb. Od septembra 1942 do

decembra 1942 je skupaj umrlo 36 oseb. Od januarja 1943 do maja 1943 je skupaj umrlo 27 oseb. Največ oseb je življenje izgubilo takrat, ko je pričel okupator izvajati veliko agresijo nad našim narodom. Večina je bila talcev, ki so bili usmrčeni. Nekaj pa tudi tistih, ki jim je sodilo vojaško sodišče, in so bili nato ustreljeni. Velika smrtnost se je nadaljevala tudi skozi poletje in pozno v jesen, saj se je zaradi oboroženega boja partizanov proti okupatorjem nasilje nad domačim prebivalstvom le še povečalo.

OSEBE, KI NISO BILE ŽRTVE OKUPATORJEVEGA NASILJA

Od 244 oseb, ki so umrle na slovenskih tleh, je bilo 80 oseb pripadnikov domobrancev, vsi pa so bili moškega spola. Iz zabeleženih podatkov lahko sklepamo, da je bil najmlajši pripadnik domobrancev star 15 let, najstarejši pa 45 let. Točnega podatka ne moremo vedeti, saj so bili podatki o starosti precej pomanjkljivi. Pomanjkljivi pa so bili tudi podatki o rojstnih župnijah. Vemo, da je bilo 20 oseb iz Šentjerneja (Št. Jernej), 6 oseb iz Stopič, po 4 osebe iz župnij Kostanjevica in Škocjan pri Mokronogu. Po 3 osebe so bile iz župnij Novo mesto, Šmarjeta, Šentrupert (Št. Rupert). Potem pa so podatki oziroma število oseb iz istega kraja vse redkejši.

Medtem pa je bil kraj pokopa pri večini zabeležen: na pokopališču Orlov vrh je bilo pokopanih 35 domobrancev, v Novem mestu je bilo pokopanih 10 oseb, v Brežicah 5 oseb, v Sv. Križu pri Litiji in Kostanjevici so bile pokopane 4 osebe. Na pokopališču v Radečah so bile pokopane 3 osebe. Na pokopališčih v Krškem, Šmihelu, Grosuplju in Šmarjeti sta bili pokopani po 2 osebi. Na pokopališčih v Gornjem Logatcu, Celju, Hrušici in Trbovljah je bila pokopana po 1 oseba.

Umrljivost med domobranci je bila najvišja v jeseni leta 1943, saj je med oktobrom in decembrom 1943 skupaj umrlo 53 oseb. Kot vzrok pa je večinoma zapisan, da so padli v boju s partizani.

OSEBE, ROJENE V ITALIJANSKIH KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČIH

Znotraj kartoteke je bilo zabeleženih tudi 25 rojstev, ki so se zgodila staršem v ujetništvu. Od tega je bilo 11 deklic in 14 dečkov. Velika večina se jih je rodila v bolnišnici v Trevisu – 23 oseb, le za eno deklico je zapisano, da je bila rojena v Tossici ter za enega dečka, da je bil rojen na Verdu.

Glede na podatke, ki so znotraj kartoteke (dejstvo, da v gradivu niso popisane vse osebe, ki so se rodile ali umrle v italijanskih koncentracijskih taboriščih), lahko rečem, da je bil odstotek preživelosti dober, saj sta umrla le dva fantka, ki sem ju našla med naznanili smrti.

Pri nekaterih novorojencih je bil v taboriščih opravljen tudi krst. Tako je bilo v 9 primerih od 25. Krst je bil navadno opravljen dokaj hitro po rojstvu otroka. V večini primerov še v istem mesecu, v dveh primerih pa en mesec pozneje. Verjetno zaradi visoke umrljivosti in so želeli, da ima otrok zakrament, v primeru da ne bi preživel.

ZAKLJUČEK

Za osebe, ki sem jih obravnavala v analizi, se je življenje postavilo na glavo v trenutku, ko je okupator prišel na slovenska tla. Če je bilo Italijanom

sprva cilj odstraniti le moško prebivalstvo, ki je bilo sposobno oboroženega upora, so kmalu svojo željo po iztrebljanju slovenskega naroda razširili na oba spola in na prav vse starostne skupine.

V času okupacije je trpelo tako civilno prebivalstvo kot tudi vsi tisti, ki so se pogumno borili proti okupatorju. Z izvajanjem prisilnega poitalijančevanja, uvajanjem italijanskega jezika, obkrožanja mest z žičnato ograjo, množičnimi aretacijami in racijami so upali na podreditev slovenskega naroda, vendar do tega nikoli ni prišlo. Kljub zmagi pa je to obdobje pustilo posledice na prebivalstvu, saj tako krutega in nečloveškega ravnanja nihče ni pričakoval.

Vendar konec druge svetovne vojne Slovencem ni prinesel zaključka tega poglavja, saj italijanski vojni zločinci nikoli niso odgovarjali za svoja dejanja in še danes je znanje o vojnih zločinih v Italiji zelo slabo. Z zadnjimi preživeli generacijami pa znanje in zavedanje o zločinih okupatorja blede tudi pri nas. Zato se mi zdi pomembno, da ohranjamo spomin na zločine in grozodejstva, ki so jih okupatorji prizadejali slovenskemu narodu, saj lahko le tako preprečimo potvarjanje in ponavljane zgodovine. Upam, da bosta magistrsko delo in članek vsaj malo prispevala k temu in nasploh k boljšemu razumevanju, kaj se je dogajalo s slovenskim prebivalstvom v času italijanske okupacije.

VIRI

Arhivski vir:

Škofjski arhiv Ljubljana; serija: razno; fascikel: 25A, vsebina: IX. okupacija in revolucija

Elektronski viri:

<https://www.termania.net/iskanje?query=adinamija&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

<https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5514017/enterokolitis?sl=126&tl=126&query=enterokolitis&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

<https://www.abczdravja.si/hormoni-in-presnova/kaheksija/> (dostop: maj 2021)

<https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5538695/sinkopa?sl=126&tl=126&query=sinkopa&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

<https://www.termania.net/iskanje?sl=126&tl=126&query=astenija&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/adynamia> (dostop: maj 2021)

<https://www.njz.si/sl/tuberkuloza> (dostop: maj 2021)

<https://www.termania.net/iskanje?query=miokarditis&SearchIn=All> (dostop: maj 2021)

POVZETEK

Pri raziskovanju sem obravnavala kar 1.258 naznanil smrti in 25 naznanil rojstev, ki so se zgodila v internaciji. V primeru naznanil smrti je šlo v veliki večini za osebe, ki so svoje življenje izgubile v enem od šestih italijanskih koncentracijskih taborišč, ki so bila v glavnem namenjena slovenskemu prebivalstvu. Namen raziskave tega gradiva je bilo pridobiti podatke o razmerju med spoloma, starosti, rojstnih župnijah ter ostale informacije o internirancih. Tako sem ugotovila, da je v razmerju med spoloma prevladoval moški spol, vodilno taborišče glede na število umrlih pa je bilo na Rabu. Internacijam se ni izognil noben del Ljubljanske pokrajine in zajete so bile prav vse starostne skupine, saj je bila najstarejša oseba v tem gradivu stara 88 let, najmlajša pa je bila stara le 2 dni. Žrtve so bile v internacijo odpeljane brez predhodnega opozorila in večinoma v poletnih mesecih, tako so jih po pol leta življenja v taboriščih hladni in deževni jesenski meseci le še dodatno oslabili in pripeljali do obdobja največje smrtnosti, ki je trajalo od decembra 1942 do januarja 1943. Ljudje so umirali zaradi različnih oblik telesne izčrpanosti ali bolezni, ki so bile predvsem posledica življenjskih pogojev v koncentracijskih taboriščih. Zabeležene osebe, ki so padle na slovenskih tleh, pa so bile v veliki večini žrtve fašističnega nasilja, ki so življenja izgubila med množičnimi racijami in velikim nasiljem v letu 1942. Obravnavana kartoteka brez dvoma vsebuje pomembne informacije, ki dodatno osvetlijo tematiko internacij slovenskega prebivalstva v italijanskih koncentracijskih taboriščih.

UDK: 314.151.1(470:497.1)"1941"

Kolaboracija ali odpor? – Ideološki razkol ruske emigracije v Jugoslaviji leta 1941

**Collaboration or resistance? - The ideological divide
among Russian emigration in Yugoslavia in 1941**

Krasnić Petra Kim

55

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi arhivskih virov, objavljenih dokumentov, spominske literature ter predhodnih raziskav obravnava delovanje ruske emigracije v Jugoslaviji, ki je bila leta 1941 postavljena pred ključno ideološko izbiro – kolaboracija ali upor? Tega leta je bil ustanovljen Ruski zaščitni korpus, največja ruska formacija, ki je varovala nemški okupacijski režim in se borila proti partizanom v Jugoslaviji. Manj znano je, da so nekateri ruski emigranti v aprilski vojni stopili tudi v obrambo Jugoslavije. Glavna ruska organizacija, ki je nastala v ta namen, je bila Zveza sovjetskih patriotov, ustanovljena sredi leta 1941. Članek predstavlja tudi delovanje ruske pravoslavne cerkve v emigraciji in analizira ideološko izbiro, pred katero se je znašla ruska emigracija ob začetku druge svetovne vojne.

Ključne besede: ruski emigranti, druga svetovna vojna, Ruski korpus, kolaboracija, Zveza sovjetskih patriotov

ABSTRACT

Drawing on archival sources, published documents, memoirs and previous research, this article examines the activities of the Russian emigration in Yugoslavia, which was in 1941 faced with a crucial ideological choice – collaboration or resistance? That year, the Russian Protective Corps was founded, a collaborationist military formation made up of Russian émigrés in Yugoslavia, which also fought against the Yugoslav partisans. It is less well known that some Russian emigrants also joined the defence of Yugoslavia in the April War. The main Russian organisation formed for this purpose was the Union of Soviet Patriots, founded in mid-1941. The article also presents the activities of the Russian Orthodox Church in emigration and analyses the ideological choice that the Russian emigration was faced with at the outbreak of the Second World War.

Keywords: Russian emigrants, World War II, Russian Corps, collaboration, Union of Soviet Patr

POLOŽAJ RUSKE EMIGRACIJE V JUGOSLAVIJI

Za globlje razumevanje ideološke izbire, pred katero se je znašla ruska emigracija leta 1941, je treba orisati nekaj ključnih dogodkov, ki so pripeljali do nje. Ruska emigracija je nastala kot posledica ruske državljanske vojne, ki se je odvijala med letoma 1917 in 1922.¹ Gre za oborožene spopade med različnimi političnimi, etničnimi in družbenimi skupinami na območju nekdanjega Ruskega imperija. Dve največji vojaški formaciji sta bili rdeča armada, ki se je borila za boljševisko obliko socializma, ki jo je vodil Vladimir Lenin, in ohlapno povezane sile, imenovane bela armada, ki so jo vodili nekdanji carski generali. Te sile so pogosto imenovane tudi *belo gibanje* in so vključevale raznolike interese, ki so podpirali monarhizem, kapitalizem, alternativne oblike socializma in nekatere druge skupine, skupno pa jim je bilo nasprotovanje boljševizmu. Za udeležence belega gibanja je oboroženi odpor proti boljševikom predstavljal edino možnost za povrnitev izgubljene oblasti in prejšnjega socialno-ekonomskega položaja. Boljševiki so imeli številčno premoč, nadzorovali so osrednji del države, iz katerega so hitro premikali svoje armade po frontah, poleg tega pa so imeli tudi enotno močno ideologijo z jasnimi cilji. Zmaga boljševikov v tej vojni je povzročila eksodus ostankov bele armade, številnih intelektualcev in ostalih nasprotnikov komunizma. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila ena izmed evropskih držav, ki je sprejela največje število ruskih emigrantov. Število se po različnih podatkih giblje med 40.000 in 70.000. Politiko kralja in vlade Kraljevine SHS v zvezi z vprašanjem sprejema ruskih emigrantov je v dvajsetih letih poleg strahu pred širjenjem komunizma določala tudi tradicionalno izrazita prorуска politična usmeritev. Srbija je bila skozi celotno 19. stoletje povezana z Ruskim imperijem, rusko politično elito, pravoslavno cerkvijo in kulturo. Kralj Aleksander se je šolal v Rusiji na Imperatorskem dvoru in v Požeškem korpusu v Peterburgu,² vojaški akademiji, ki je bila namenjena le članom ruske carske družine in najvišjemu plemstvu, država

1 Večina raziskovalcev umešča začetek državljanske vojne neposredno v čas oboroženega prevrata v Peterburgu oktobra 1917, njen konec pa v oktober 1922, ko je rdeča armada pri zasedbi Vladivostoka porazila še zadnje antiboljševiške formacije.

2 Бочарова, Зоя. *Российское зарубежье 1920-1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие*. Москва : АИРО-XXI, 2011, 69; Довгялло, Михаил. »Русская православная церковь за границей в королевстве СХС в 20-е гг. XX в.« Белорусский государственный университет, Минск, 139.

pa je bila prek zakonskih zvez tudi neposredno povezana z rusko carsko dinastijo Romanovih.

Najštevilčnejša skupina ruskih emigrantov po prihodu v Kraljevino SHS je bila vojska ruskega generala Petra Vrangla, ki je bila po prihodu zaposlena v jugoslovanskih obmejnih enotah in pri gradbenih delih za obnovo države. Jugoslovanska oblast je dovolila tudi, da se na njenem ozemlju nastanijo ruske organizacijske strukture. Od marca 1922 sta se v Sremskih Karlovcih nahajala generalštab in vrhovno poveljstvo oboroženih sil južne Rusije, ki ga je vodil general Peter Vrangel. Ruska vojska je na jugoslovanskem ozemlju ohranjala svoje vojaške formacije in red, od jugoslovanske vlade pa je pridobila tudi pravico do nošenja vojaških uniform. S tem je v prvih letih po odhodu ruskih emigrantov v tujino Jugoslavija postala glavni vojaški center bele emigracije, predvsem Beograd pa je predstavljal tudi politični center ruskih monarhistov,³ ki ga je jugoslovanska oblast podpirala vse do leta 1941.⁴ Poleg tega je srbska pravoslavna cerkev leta 1921 pod svojo zaščito sprejela višjo cerkveno upravo ruske pravoslavne cerkve v emigraciji, ki je ohranila svojo neodvisno jurisdikcijo, kar je pomenilo, da je bil v Kraljevino prenesen sedež ruske pravoslavne cerkve. Kraljevina je na svojem ozemlju omogočila tudi vzpostavitev raznolikega ruskega izobraževalnega sistema in podpirala dejavnosti ruskih kadetskih korpusov ter različnih političnih, vojaških, kulturnih, verskih in mladinskih organizacij. Ruski emigranti so hkrati z ustvarjanjem 'druge domovine' v tujini pričakovali vojaško intervencijo zahodnih držav proti Sovjetski zvezi, v kateri naj bi tudi sami aktivno sodelovali. V ta namen so ohranjali, izpopolnjevali in izobraževali nekdanje vojaške enote in oficirske kadre, nastajati pa so začele tudi različne vojaške organizacije. Oficirji in vojaki ruske bele armade, ki so se nahajali na ozemlju Kraljevine SHS, so bili organizirani v Rusko splošno vojaško zvezo (ROVS), ki je nastala 1. septembra 1924 na pobudo generala

---

3 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 1931, t. e. 1053, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, 1315 – 5, Beloemigranti.

4 SI AS, 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955, 107.

Vrangla in je imela svoje podružnice tudi v drugih državah.⁵ Glavni cilj te vojaške organizacije je bila ohranitev kontrarevolucionarne bele vojske za ponovno intervencijo v Rusijo.⁶

Kljub številnim privilegijem, ki so jih bili deležni od jugoslovanskih oblasti, pa so imeli ruski emigranti težave z brezposelnostjo, finančno nestabilnostjo ter se s tem soočali z negotovostjo glede prihodnosti.

KOLABORACIJA ALI ODPOR?

Napad na Jugoslavijo ter izbruh vojne proti sovjetski Rusiji sta postavila problem izbire neposredno pred rusko emigracijo v Jugoslaviji. Na začetku nemškega napada na Jugoslavijo leta 1941 so bili ruski emigranti, ki so bili vojaški obvezniki, vpoklicani v jugoslovansko vojsko. Nekatero ruske vojaške organizacije so ob napadu jugoslovanskim oblastem ponudile pomoč. Nekateri ruski emigranti so kot državljani svoje nove domovine sodelovali v aprilski vojni leta 1941, se pridružili odporu in partizanom. Po bombardiranju Jugoslavije leta 1941 je uredništvo emigrantskega časopisa *Ruski glas* pozivalo ruske emigrante, da naj, če bo treba, izpolnijo »svojo dolžnost do gostoljubne bratske države«⁷ Številni ruski emigranti so se res (tudi prostovoljno) pridružili jugoslovanski vojski. Po podatkih, ki jih navaja Timofejev, je na bojišču umrlo 12 % ruskih udeležencev aprilske vojne, 173 ruskih emigrantov, ki so sodelovali v obrambi Jugoslavije, pa je končalo v nemških taboriščih za vojne ujetnike. Škvarovski navaja, da je bilo med nemškim bombardiranjem Beograda skupno ubitih ali ranjenih približno 50 ruskih emigrantov.⁸ Kljub temu pa odnos ruske emigracije do okupatorja kasneje v vojni ni bil enoten, ker je del emigrantov v nemškem napadu na

---

5 ROVS je bil v Kraljevini SHS razdeljen po regijah (Slovenija je bila na primer razdeljena na dve regiji – Ljubljano in Maribor). Načelnik IV. oddelka ROVS, ki je zajemala slovenski del organizacije, je bil general major Ivan Barbovič, ki je bil med državljanjsko vojno poveljnik konjeniške divizije v Vranglovi vojski in je s svojo divizijo leta 1920 prišel v Kraljevino SHS. Vodja ROVS v Mariboru je bil konjeniški polkovnik Ivan Glebov. SI AS, 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Ruska splošna vojaška zveza.

6 SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Ruska splošna vojaška zveza.

7 Шкаровский, Михаил. »Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии в годы Второй мировой войны«. V: *Христианское чтение* № 2–3, 2014, 213.

8 Prav tam, 212.

Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 videl nadaljevanje boja proti komunizmu.⁹ Izbruh druge svetovne vojne je v delu ruske emigracije prebudil upanje na možnost padca sovjetske oblasti. Ta del se je pridružil Ruskemu korpusu, ki je nastal na jugoslovanskem ozemlju leta 1941. Nekateri ruski emigranti so, kot je razvidno iz ohranjenih virov, Hitlerju pošiljali telegrame, v katerih so izražali svojo podporo: *»Prišel je naš čas. Naj živi Hitler in mogočna nemška vojska, s katero hodimo ob boku v brezkompromisnem boju proti našim smrtnim sovražnikom, komunistom.»*¹⁰

Odnos ruskih emigrantov do Nemcev je bil močno razdvojen. Po eni strani so se nekaterim emigrantom nedvomno predstavljali kot okupatorji, ki so prekinili ustaljeno življenje ruske emigracije v Jugoslaviji. Po drugi strani pa je precejšen del ruske emigracije gojil zamere do svojih nekdanjih zaveznikov v prvi svetovni vojni – Britanije in Francije.¹¹ Nekdanjim ruskim zaveznicam so namreč očitali premajhno pomoč v državljanski vojni in jih krivili za poraz bele armade ter za priznavanje sovjetskega režima. Zlasti po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo je veliko emigrantov v tem dejanju videlo možnost nadaljevanja ruske državljanske vojne.

REORGANIZACIJA RUSKIH ORGANIZACIJ PO OKUPACIJI

Okupatorji niso želeli združiti ruske emigrantske množice v boju proti komunizmu samo na zasedenih ruskih ozemljih, temveč tudi tam, kjer so delovala narodno-osvobodilna gibanja ter še zlasti v Jugoslaviji, kjer je to gibanje dobilo ogromne razsežnosti. Z vidika Nemcev je bilo takšno sodelovanje izven vzhodne fronte zelo pomembno, saj so Rusi dobro poznali

---

9 To je razvidno tudi iz arhivskih dokumentov, v katerih najdemo številna pisma in izraze podpore, ki so jih nekatere ruske organizacije, ki so delovale na jugoslovanskem ozemlju, pošiljale okupatorskim oblastem. SI AS, 1931, a. e. 402-1, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

10 Косик, Виктор. «Русская Югославия: фрагменты истории, 1919 – 1944». V: *Славяноведение*, 1992, 31.

11 Тимофеев, Алексей. «Сопротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция в годы Второй мировой войны». V: *Российская эмиграция в борьбе с фашизмом: Международная научная конференция, Москва, 14–15 мая 2015 года*. Москва. "Русский путь". Дом русского зарубежья имени Александра Солженицына. Москва, 2015, 240–241.

razmere v državah, v katerih so se nahajali, še zlasti v Jugoslaviji, kjer so živeli leta in desetletja.¹²

Eden izmed številnih ukrepov, ki so jih Nemci sprejeli po okupaciji evropskih držav, je bila reorganizacija ruske emigracije, razdeljene na številna politična gibanja in skupine. Izvedli so jo za nadzor in učinkovito izrabo njenih članov.¹³ Z uvajanjem stroge vojaške discipline so poskušali združiti emigrantske množice za boj proti nasprotnikom nacističnega režima.¹⁴ To nasilno prestrukturiranje se je nanašalo na zaprtje vseh ruskih organizacij in tiskanih medijev, nato pa so Nemci ponovno izdali (zelo selektivno in omejeno) odobritev za njihove dejavnosti.¹⁵

Ko so sile osi postopoma zasedale evropske države, je bil, kjer je to zahtevala dejavnost ruske emigracije (Poljska, Jugoslavija, Belgija), ustanovljen Urad za zaščito interesov ruske emigracije. Prvi urad, ki je deloval v Jugoslaviji, je nastal v Beogradu v Ruskem domu Nikolaja II. Ta urad je vodil monarhistično-legitimistični generalmajor Mihail Skorodumov. Na njegovo pobudo in prizadevanja je nemško poveljstvo izdalo dovoljenje za oblikovanje Ruskega korpusa.¹⁶ Nemci so na čelo te organizacije, namenjene združevanju ruskih emigrantov, imenovali ruske emigrante, ki so bili blizu okupatorskemu režimu. Tako je bilo na primer v Neodvisni državi Hrvaški ustanovljeno Posebno predstavništvo ruske emigracije. Na Hrvaškem je nastalo edino novo uradno politično združenje ruskih emigrantov v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, Rusko nacional-socialistično gibanje. To gibanje je izstopalo po majhnem številu članov in radikalnih stališčih,

---

12 Тимофејев, Алексеј. *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, Центар за изучавање традиције Украјинија. Београд, 2018, 60.

13 Тимофејев, Алексеј. »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«. V: *Токови историје*. Београд. Број 3, 2007, 42–43; Тимофеев, Алексей. »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941–1945«. V: *Русский сборник. Исследования по истории России. Том VI. «Модест Колеров»*. Москва, 2009, 199.

14 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 60.

15 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 199.

16 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941–1945. Воспоминания соратников и документы. Сборник второй*. СПб, 1999, 27.

vendar je imelo svojo značko, bilten in oddelke v ruskih kolonijah¹⁷ v Osijeku, Slavonskem Brodu, Mostarju in Sarajevu. Ustanovitelj gibanja je bil Mihail Semjonov, ki je kasneje organiziral in vodil pomožni policijski polk SS Varjag (nem. Freiwilligen SS-Sonderregiment »Warager«).¹⁸

Čeprav je bila večina ruske emigracije v Jugoslaviji skoncentrirana v Srbiji, je bilo v drugih delih Kraljevine več ruskih kolonij. Vse so bile po okupaciji deležni podobne usode. V delih Jugoslavije, ki so jih sile osi (Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija) vključile v svojo sestavo, so bile manjše ruske kolonije. Tam je ruska emigracija prešla pod nadzor ruskih emigrant-skih organizacij, ki so se nahajale v prestolnicah držav, ki so zasedle dele jugoslovanskega ozemlja.¹⁹

Ker sem večinoma preučevala dokumente iz Arhiva Republike Slovenije, bom na tem mestu podrobneje orisala reorganizacijo dejavnosti ruske emigracije na ozemlju Slovenije. Reorganizacija ruske emigracije, ki je živela v drugih delih Jugoslavije, je bila izvedena po istem principu, kar dokazujejo tudi študije drugih raziskovalcev.²⁰ Način izvedbe reorganizacije ruske emigracije in njeno vlogo v času okupacije na ozemlju Slovenije je mogoče orisati na podlagi objavljenih dokumentov UDB, nastalih leta 1953, ter posameznih dokumentov, pisem ipd. iz začetnega obdobja vojne. Leta 1941, ko je bila v ljubljanski provinci ustanovljena italijanska uprava z visokim komisarjem Emilijem Graziolijem, so bile vse ruske organizacije razpuščene oz. so prenehale delovati. Vse organizacije so morale okupacijskim oblastem predati sezname svojih članov, pa tudi program in statute posameznih organizacij.²¹ S tem je zamrlo vsako organizirano življenje ruskih emigrantov v Ljubljani. Na pobudo predstavnikov ruske intelektualne elite, ki so delali na Univerzi v Ljubljani, – profesorja Evgenija

---

17 Ruska kolonija je bila osnovna organizacija ruskih emigrantov. Združevala je vse ruske emigrante na določenem območju (npr. ljubljanska ruska kolonija).

18 Prostovoljna formacija vojakov SS, sestavljena iz emigrantov iz Rusije, ki so med drugo svetovno vojno služili v oboroženih silah tretjega rajha.

19 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 203.

20 Gl. npr. zbirko objavljenih dokumentov Тимофеев, Алексеј. *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*.

21 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 378.

Spektorskega in Aleksandra Bilimoviča ter drugih ruskih emigrantov (med njimi polkovnik Aleksandr Sengelak, general Izmailov, Milutin, Turkul itd.), so italijanske oblasti dovolile organizacijo novega nacionalnega združenja ruskih emigrantov. Takrat je bil izdan razglas vsem ruskim emigrantom na ozemlju Slovenije, ki ga je zasedla Italija, da se oblikuje novo rusko nacionalno predstavništvo – ruska nacionalna kolonija, ki je postala del ruskih kolonij v Italiji. Zatem je v Ljubljano prišel tudi princ Sergej Romanovski von Lichtenberg, predsednik vseh ruskih kolonij v Italiji, da bi osebno reorganiziral ruske emigrantske organizacije. Sprejet je bil tudi nov statut ruske kolonije, katerega glavna značilnost je bilo sodelovanje s fašizmom kot nosilcem boja proti Sovjetski zvezi.²² V tem predstavništvu je bilo združeno delo vseh ruskih organizacij. V njem so nastali trije ločeni oddelki: vojaški oddelek (ruski častniki in vse rusko vojaško osebje), oddelek znanstvenikov, tehnikov in specialistov ter civilni oddelek (vsi ostali ruski emigranti, ki niso spadali pod točko 1 ali 2).²³ Vsi Rusi, ki so živeli na tem ozemlju, so se morali takoj vpisati v rusko kolonijo v Ljubljani in vstopiti v enega od treh zgoraj omenjenih oddelkov.²⁴ Ta organizacija je že od samega začetka svojega delovanja tesno sodelovala z okupatorji in zahtevala od svojih članov, ki so se morali vpisati v kolonijo, da sprejmejo sodelovanje z okupatorjem v boju proti komunizmu.²⁵

Takoj po prihodu italijanskih vojakov v Slovenijo so ruski emigranti poslali pismo visokemu komisarju Ljubljanske province Emiliju Grazioliju, v katerem so izrazili lojalnost silam osi in solidarnost z bojem proti »*tolpam judovsko-masonskih in komunističnih izkoriščevalcev ruskega ljudstva.*«²⁶

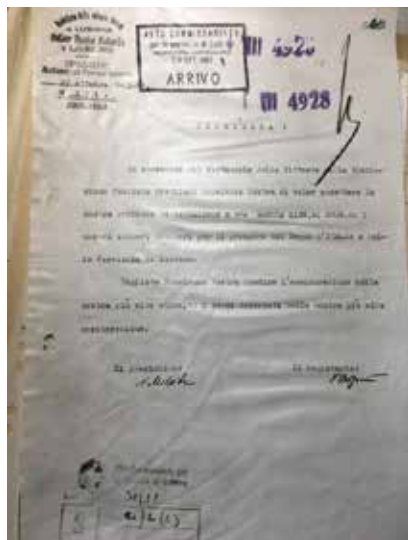
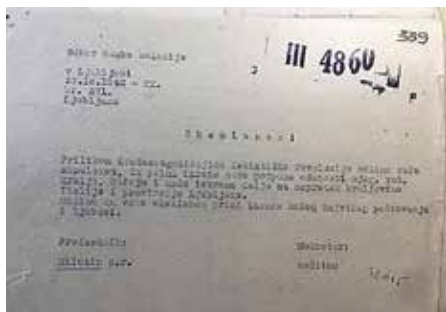
22 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 379; Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 53.

23 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, document št. 480.

24 Prav tam.

25 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 54.

26 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 262.

Slika 1: Pismo ruske kolonije v Ljubljani v originalu in prevodu.

Iz vrst ruskih organizacij so sledila različna pisma, spomenice, pozdravi ter izjave o zvestobi okupatorjem. Številna so ohranjena tudi v Arhivu Republike Slovenije. Med njimi so na primer pozdravi Odbora ruske kolonije v Ljubljani z dne, 27. oktobra 1942, v katerih je zapisano: »Ob dvajseti obletnici fašistične revolucije prosimo vašo ekscelenco, da prejme izraze naše popolne lojalnosti do njeg. vel. Kralja, duceja in iskrene želje za napredek Kraljevine Italije in Ljubljanske pokrajine. Prosimo, da vaša ekscelenca prejme izraze našega globokega spoštovanja in ljubezni.«²⁷

Pisma Nikolaja Izmailova in polkovnika Dimitrija Pehovskega visokemu komisarju Emiliju Grazioliju kažejo, kakšen odnos so imeli nekateri ruski emigranti do italijanskih oblasti. Pisma med drugim razkrivajo tudi željo po osebnem sodelovanju v boju z Sovjetsko zvezo: »Glede na trenutne razmere, ko sta Italija in Nemčija v vojni z boljševizmom, sem pripravljen prostovoljno sodelovati pri njegovem uničenju« in »Pripravljen sem kjerkoli boriti se z orožjem proti napadalcem človeštva, tudi če ne bi dobil čina, ki sem ga že imel.«²⁸ V primeru ruske inteligence jih najbolje označujejo

27 Prav tam, pismo št. 473.

28 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 381.

prošnje ruskih univerzitetnih profesorjev Spektorskega in Bilimoviča, ki sta prek nemškega konzulata prosila za dovoljenje za sodelovanje pri obnovi uničene Ukrajine, kar pa je nemški konzul zavrnil.²⁹ Takšnih pisem in ponudb je med arhivskim gradivom veliko. V njih se je poudarjalo, da so ruski emigranti pripravljeni na učinkovito sodelovanje v boju proti komunizmu.

Omenjeni elaborat med drugim navaja tudi, da je veliko uglednih Rusov sodelovalo z italijansko obveščevalno službo.³⁰ Na slovenskem ozemlju, ki so ga zasedli nemški vojaki, je z okupatorji sodelovala tudi prej omenjena Ruska splošna vojaška zveza (ROVS) in Zveza ruskih častnikov.³¹ Delovanje ruske emigracije je na ozemlju Slovenije predstavljalo tipično sliko kolaboracije z okupatorji na vseh področjih njenega delovanja. To potrjuje tudi dokument Visokega komisariata ljubljanske province z dne, 28. julija 1941, v katerem ministrstvo za zunanje zadeve poziva prefekte, da se mora vojno pravo uporabljati samo za sovjetske državljane in ne za ruske emigrante, ki živijo v Jugoslaviji.³² O tem, kako tesno je bilo to sodelovanje, zlasti med vodilnimi emigrantskimi osebnostmi, najbolje priča podatek, da je po koncu vojne pobegnilo 117 vodilnih ruskih emigrantov. Med njimi so bili skoraj vsi ruski univerzitetni profesorji.³³

Po podatkih, ki jih navaja omenjeni elaborat, je večina ruskih emigrantov v vseh delih Jugoslavije reorganizirala vsa svoja društva in združenja v smeri tesnejšega zблиževanja z nacifašističnimi okupatorji. Ponekod so bile te povezave neposredne, v nekaterih delih pa večinoma prek tistih krogov, ki so na oblast prišli s pomočjo okupatorskih čet, tako je bilo predvsem v Neodvisni Državi Hrvaški (NDH). Reorganizacija je bila izvedena po enakem vzorcu, z namenom združitve vseh ruskih organizacij v enem centru pod vodstvom posameznikov, ki so sodelovali z okupatorji ali odkrito izražali svoja pronacistična prepričanja.³⁴

---

29 Prav tam.

30 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 55.

31 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, document št. 383.

32 Prav tam, dokument št. 269.

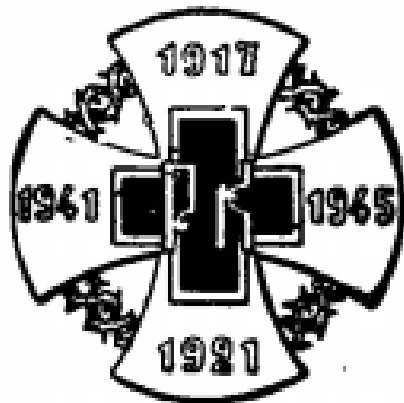
33 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 56.

34 Prav tam, 60.

SODELOVANJE RUSKIH EMIGRANTOV V OKUPACIJSKIH FORMACIJAH: RUSKI KORPUS

Prvi začetki ustanavljanja oboroženih sil ruskih emigrantov so nastali jeseni 1941. Tedaj so bili številni ruski emigranti brez dela in Državna delegacija za pomoč ruskim emigrantom v Jugoslaviji je imela z njimi velike težave.³⁵ To delegacijo je vodil Vladimir Kreiter, ki je bil še za časa Kraljevine na ta položaj postavljen s strani Društva narodov. Da bi ruskim emigrantom zagotovili boljše življenje in ker so bili primeren kader, ki ga je bilo mogoče politično izkoristiti, je bil na pobudo Kreiterja v dogovoru z nemškimi poveljstvom 12. septembra 1941 ustanovljen Ruski prostovoljski korpus (Schutzkor) pod poveljstvom generala Mihaila Skorodumova.³⁶ Ruski korpus je prva enota, ki so jo ustanovili pripadniki ruske emigracije, ki so stopili na Hitlerjevo stran. Konec leta 1941 je imel korpus že 1500 članov.³⁷ Ruski korpus je bil ob svojem nastanku do določene mere zasnovan kot avtonomna enota, v kateri so bile vse čete neposredno podrejene ruskemu in ne nemškemu poveljstvu. Zelo pomemben pogoj ruskih emigrantov ob njegovi ustanovitvi je bilo nošenje ruske uniforme.

Pripadniki Ruskega korpusa so nosili uniformo ruske carske vojske z značilnim belim križem na čeladi. Na uniformah tudi niso imeli svastike. S tem se je korpus predstavil izključno kot nacionalna enota, ki ni bila neposredno povezana z nacističnimi četami.³⁸

Slika 2: Znak Ruskega korpusa.

35 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, Učesče ruskih emigranata u belogvardejskim formacijama za vreme okupacije, dokument št. 384.

36 "Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 6. maja 1943. Komandantu jugoistoka o ulozi, zadacima i angažovanju Ruskog zaštitnog korpusa i Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Srbiji". V: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom XII, knjige 1-4, Dokumenti Nemačkog Rajha 1941 – 1945*. Beograd : Vojnoistorijski institut, 1949.

37 Тимофејев, »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«, 46.

38 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941-1945*, 46.

Takoj po njegovi ustanovitvi so Nemci začeli omejevati ambiciozne načrte Skorodumova in njegovih sodelavcev, ki so upali na hitro zmagovito vrnitev v Rusijo.³⁹ Korpusu so od trenutka njegove ustanovitve dodelili izjemno ozko funkcijo – protipartizansko delovanje na ozemlju Srbije. Zato je neodvisni korpus, ki ga je formalno razglasil Skorodumov, dobil uradni nemški naziv Ruski zaščitni korpus in je bil podrejen visokemu komisarju za gospodarstvo Srbije Franzu Neuhausenu. Do konca leta 1941 so korpus skupaj z enotami srbskih radikalnih nacionalistov iz Srbskega prostovoljnega korpusa, ki je bil formiran istočasno, uporabljali za zatiranje partizanskega upora, ki je v tem času vse bolj naraščal. Ruski korpus tudi ni deloval kot ena vojaška enota, kot so ob njegovem nastanku predvideli ruski emigranti, temveč so se njegovi polki in manjše enote pridružile nemškim in bolgarskim okupacijskim oddelkom kot pomožne enote.⁴⁰

Slika 3: Prvi polk Ruskega korpusa.

Iz zaslišanja Konstantina Rogojskega s strani III. Oddelka UDB za Jugoslavijo 22. avgusta 1949, (str. 2), izvemo, da je bila osnovna naloga korpusa oblikovanje polkov, ki so varovali različne objekte in železnice, pomembne za nemško industrijo in promet, hkrati pa mobilizacija vseh

39 Gestapo je aretiral Skorodumova tri dni po nastanku korpusa, zaradi razglasitve korpusa kot »neodvisne«
oborožene sile. Nemci so za novega poveljnika imenovali Borisa Steifona.

40 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 203.

ruskih emigrantov za služenje okupatorju.⁴¹ Podobno navaja tudi Timofejev, po katerem naj bi bila glavna dejavnost zaščita (od koder tudi prvotno ime, Ruski zaščitni korpus) strateško pomembnih krajev: bunkerjev, ki so varovali mostove in predore ob železnicah, zlasti v dolini reke Ibar, za varovanje rudnika in tovarn Bore, Trepče, Majdanpeke, Krupnje, kot tudi za zaščito pred partizanskimi preboji skupaj z enotami Srbskega prostovoljnega korpusa na mejah Srbije ob Donavi in Drini.⁴²

Sedež korpusa je bil v Beogradu, za poveljnika pa je bil imenovan general Boris Stejfon.⁴³ Formiranje korpusa je potekalo celotno obdobje njegovega delovanja, torej od jeseni 1941 do začetka leta 1944. Takoj, ko je bilo formiranje enega polka končano, je enota odšla na zaščito. V prvem obdobju so bile njihove naloge le varovanje nekaterih stavb, transformatorskih postaj itd., enote pa so bile oborožene samo s pehotnim orožjem, večinoma s puškami in bombami. Orožje korpusa je bilo večinoma jugoslovansko. Ruski emigranti, ki so delovali v korpusu, so prejeli mesečno plačo. Kmalu je postalo jasno, da je iz ruskih emigrantov mogoče narediti večje formacije, zato je vodenje korpusa prevzel komisar oboroženih sil, saj so Nemci načrtovali, da bo postal prava bojna formacija (kopija nemških formacij), poslana na vzhodno fronto proti rdeči armadi. Med zaslišanjem je Rogojski navedel, da bi moral imeti korpus tri polke, *»ker se je videlo, da se lahko število poveča, je bila predvidena sestava treh brigad iz dveh polkov. Prva brigada je bila oblikovana do konca leta 1941, druga do oktobra 1943, od tretje pa je bil do konca februarja 1944 oblikovan le en polk, oblikovanje drugih pa se sploh ni začelo.«*⁴⁴ Polki so se bojevali z narodnoosvobodilno vojsko in so na določenih položajih ostali vse do končnega umika nemških sil.

Po navedbah Timofejeva je v manj kot štirih letih obstoja v njegovih vrstah služilo 17.090 ruskih emigrantov, skupno število izgubljenih, ranjenih

41 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, Učešče ruskih emigranata u belogvardejskim formacijama za vreme okupacije, dokument št. 384.

42 Тимофејев, «Политичка активност руске емиграције у Југославији», 46.

43 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны*, 14.

44 SI, AS 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Učešče ruskih emigranata u belogvardejskim formacijama za vreme okupacije, dokument št. 385.

in pogrešanih pa je bilo 6.709 ljudi (brez tistih, ki so umrli zaradi bolezni ali so dezertirali).⁴⁵ Ruski korpus tako ni bil le prva, ampak tudi največja ruska emigrantska vojaška formacija med drugo svetovno vojno.

Vprašanje vključevanja ruskih emigrantov v novonastale oddelke Ruskega korpusa je bilo aktualno tudi v Sloveniji. Glede tega je italijansko ministrstvo za zunanje zadeve na Visoki komisariat v Ljubljani poslalo pismo, v katerem je bila izpostavljena možnost vključitve ruskih emigrantov v oddelke, ki so bili že oblikovani v Srbiji. V arhivskem gradivu Arhiva RS se omenja tudi, da je več ruskih emigrantov iz Slovenije (natančna številka ni znana) odšlo v nemško vojsko in se ni več vrnilo.⁴⁶

K vsemu naštetemu je treba dodati, da je določeno število ruskih emigrantov služilo neposredno v delih marionetnih režimov, ki so nastali po okupaciji Jugoslavije. Tako je na primer več kot 50 ruskih emigrantov, nekdanjih častnikov Kraljevine Jugoslavije, nadaljevalo službovanje v oboroženih silah Neodvisne države Hrvaške. Za razliko od Hrvaške, pa v Srbiji v vojaški (pa tudi civilni) službi ni bilo ruskih emigrantov. Razlog za to je bil odlok srbskega premierja generala Milana Nedića iz maja 1942 o razrešitvi vseh Rusov iz javne službe, ne glede na to, ali so državljani Srbije ali ne. Ta ukaz je bil pojasnjen z željo po zagotovitvi delovnih mest za številne srbske begunce, ki so prihajali iz okupiranih regij.⁴⁷

Nekateri ruski emigranti so se ukvarjali tudi s protikomunistično propagando, organizirali predavanja, širili ideje itd. Znano je, da so nekateri ruski profesorji in ruski emigranti, ki so pred vojno delali na področju šolstva, v provincialnih mestih izvajali različna predavanja s protikomunistično vsebino. Na primer, Fjodor Balabanov, diplomant Teološke fakultete Univerze v Beogradu, je pred vojno delal kot učitelj v Prizrenu in Sremskih Karlovcih. Poletni 1941 je zaprosil okupacijske oblasti, naj ga pošljejo v domovino, da bi tam širil protikomunistično propagando. Po zavrnitvi je Balabanov začel potovati po Banatu in organiziral antikomunistična predavanja o rdečem

---

45 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941-1945«, 205.

46 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 381.

47 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941-1945«, 207.

terorju, kolektivizaciji, represiji in splošni degradaciji v Rusiji.⁴⁸ Vključenost ruskih emigrantov v protikomunistične akcije je razvidna tudi na primeru aktivnega sodelovanja posameznikov v propagandi. Med tistimi, ki so sodelovali v »vizualnem boju«⁴⁹ proti komunistični ideologiji, Timofejev izpostavlja grafične umetnike, ki so imeli velik doprinos k razvoju te veje ustvarjalnosti v Jugoslaviji v obdobju med obema vojnoma. Najbolj znan med njimi je bil eden od začetnikov srbskega stripa Jurij Lobačov, ki je v Srbiji deloval pod psevdonimom 'Đorđe Strip'. Poleg njega je v antikomunistični propagandi sodeloval tudi Konstantin Kuznjecov, ki je risal stripe, protikomunistične plakate in karikature v Nedićevih šaljivih časopisih.⁴⁹

ZVEZA SOVJETSKIH PATRIOTOV

Poudariti je treba, da je določen del ruskih emigrantov ob ideološki izbiri, pred katero se je znašel, izbral upor. Viri o delovanju ruskih emigrantov, ki so se pridružili odporu so zelo redki. Večinoma se dokumenti o odporu nanašajo na dejavnosti Zveze sovjetskih patriotov (SSP), ustanovljene leta 1941 v Beogradu. Dejavnosti te organizacije, pa tudi število članov, so bile minimalne. Razlog za to Timofejev vidi v ilegalni naravi te organizacije, pa tudi v aretaciji in smrti dveh od treh njenih voditeljev leta 1944. Represija nad ruskimi emigranti, ki se je začela v Titovi Jugoslaviji v letih 1948–1953, je privedla do uničenja zadnjih sledi dejavnosti te organizacije v Srbiji.⁵⁰ Dodatno težavo pri preučevanju delovanja SSP predstavlja tudi dejstvo, da je bilo v poročilih tajnih sodelavcev Titove državne varnosti in pričevanjih nekdanjih članov organizacije večinoma veliko predpostavk in rekonstrukcij na podlagi povojnih zgodb,⁵¹ zato je o specifičnem delovanju te tajne organizacije zelo malo znanega.

Organizacija je nastala jeseni 1941. Tedaj se je začela njena primarna dejavnost – propaganda, izbor ustreznega osebja in simpatizerjev ter

---

48 Prav tam, 212.

49 Тимофејев, »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«, 54.

50 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 246.

51 Prav tam, 250, 252.

ustvarjanje močnega organizacijskega jedra.⁵² Organizacija je štela približno 120 ljudi in je bila sestavljena iz trojk, ki jih je vodil Centralni odbor, katerega člani so bili ustanovitelji organizacije Fjodor Vistoropski, Vladimir Lebedjev in Ilja Odišelidze. Sčasoma je zveza razširila svoj vpliv tudi izven Beograda, vendar je veliko njenih članov umrlo in do junija 1944 jih je ostalo le malo.⁵³ Timofejev navaja, da je bilo skupno število članov v času razcveta organizacije (do konca leta 1943) približno 150 ljudi.⁵⁴ Število članov te zveze je bilo majhno iz več razlogov: mnogi njeni potencialni člani so se takoj pridružili partizanom, drugi so končali v koncentracijskih taboriščih, tretji pa so bili odpeljani na prisilno delo v Nemčijo. Do leta 1943 je bilo po navedbah Viktorja Kosika članov le osemdeset.⁵⁵ Člani te organizacije so se ukvarjali s tiskanjem razglasov, zbiranjem sanitarnega materiala in orožja za partizane, ustvarjanjem tajnih stanovanj, pošiljanjem tistih, ki so želeli v partizane, delali so tudi kot prevajalci, pomagali vojski s hrano ter vojnim ujetnikom, ki so pobegnili iz nemških taborišč. Vodili so tudi propagando proti pridružitvi Ruskemu korpusu, ki je bila še posebej aktivna med mladimi.⁵⁶ Člani te organizacije so opravljali tudi druge naloge, ki so jih dobili od Komunistične partije Jugoslavije.⁵⁷ Delo je temeljilo bodisi na osebnih poznanstvih bodisi na usklajevanju vezi organizacije z narodnoosvobodilnim gibanjem.⁵⁸ Eden od članov te organizacije, znani ruski arhitekt Pavel Krat, je opisal dejavnosti SSP, med katerimi je navedel pomoč partizanom in NOB s pridobivanjem osebnih dokumentov, zagotavljanjem oblačil, zdravil, orožja in denarja ter propagandne akcije, med katerimi so člani odvrčali jugoslovanske državljane od dela v Nemčiji.⁵⁹ Člani te organizacije so

52 Prav tam, 250.

53 Боровняк, Джордже. »Русская интеллигенция в Белграде и борьба против немецкой оккупации Югославии«. *Международная научная конференция «Российская эмиграция в борьбе с фашизмом»*. Москва, 14.-15. 5. 2015, 306.

54 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 252.

55 Косик, Виктор. »Русская Югославия: фрагменты истории«, 31.

56 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 253.

57 Радженович, Ранка. »Документы архива Югославии об участии российских эмигрантов в борьбе с фашизмом в Югославии в годы Второй мировой войны«, 328; Косик, Виктор. »Русская Югославия: фрагменты истории«, 32; Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 252; Боровняк, Дж. »Русская интеллигенция в Белграде«, 311.

58 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 253.

59 Боровняк, »Русская интеллигенция в Белграде«, 308.

organizirali tudi poslušanje radijskih oddaj na radiu Moskva in London in o njihovi vsebini poročali drugim. S tem so tvegali svoja življenja, kajti že 27. maja 1941 je nemško poveljstvo izdalo ukaz, s katerim je prepovedalo poslušanje tujih radijskih postaj (z izjemo nemških) pod grožnjo internacije v taborišča ali celo smrtne kazni. Za nadzor nad izvajanjem odredbe je sledila specialna kolaboracijska policija.⁶⁰ Struktura Zveze sovjetskih patriotov je bila zelo tajna. To potrjuje tudi dejstvo, da so navadni člani poznali le vodjo svoje skupine, ne pa tudi ostale člane, vodja te skupine pa je poznal le člana vodilne trojice, s katerim je bil povezan. Izjema od tega pravila se je zgodila le, če je prednostna naloga zahtevala sodelovanje večjega števila ljudi.

Nekateri ruski emigranti so med okupacijo delovali tudi samostojno, zunaj organizacijskih skupin upora in širili protifašistične in komunistične ideje. V dokumentih UDB iz Arhiva Republike Slovenije je navedenih šest ruskih emigrantov, ki so sodelovali v NOB.⁶¹ Zagotovo je bilo njihovo število večje, žal pa so bili po sporu z informbirojem uničeni številni dokumenti. Borovnjak v svojem članku o protifašističnem delovanju ruskih emigrantov na ozemlju Srbije podaja seznam imen, ki jih je našel v arhivskih dokumentih Zgodovinskega arhiva v Beogradu. Seznam je bil ustvarjen kot rezultat dela nemške policije in varnostne službe v letih 1941 in 1944. Poleg številnih posameznikov navaja, da je policija iskala tiste, ki so širili komunistično propagando tudi med študenti emigranti, ki so bivali v ruskem hostlu v Beogradu.⁶²

RUSKA PRAVOSLAVNA CERKEV V TUJINI – RPC(Z)

Poleg ruskih emigrantskih organizacij, ki so ohranjale zgodovinski spomin in narodno identiteto ter omogočale nastanek enotnega kulturnega prostora v emigraciji, je enega izmed ključnih koherentnih faktorjev pri združevanju ruskih emigrantov v obdobju med obema svetovnima vojnama predstavljala ruska pravoslavna cerkev v tujini (RPC(z)), zato je

60 Тимофеев, «Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция», 254

61 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 383.

62 Борвняк, «Русская интеллигенция в Белграде», 316.

prav, da nekaj prostora namenimo tudi temu, na katero stran v ideološki izbiri se je postavila ob začetku vojne. RPC(z) je bila naslednica začasne višje cerkvene uprave na jugu Rusije, ki je bila ustanovljena maja 1919, še v času trajanja državljanske vojne. Uprava RPC(z) se je leta 1921 na povabilo patriarha srbske pravoslavne cerkve Dimitrija preselila v Kraljevino SHS, patriarh pa ji je na ozemlju Jugoslavije dodelil številne privilegije.⁶³ Rezidenca ruske pravoslavne cerkve je postala patriarhova palača v Sremskih Karlovcih. Tam je 21. novembra istega leta potekal cerkveni zbor (rus. Всезаграничный церковный собор), kjer je bil oblikovan koncept ruske pravoslavne cerkve v emigraciji in ustanovljeni njeni upravni organi.⁶⁴ Pravoslavna cerkev je za ruske emigrante postala eno izmed glavnih središč emigrantskega življenja ter institucija, ki jih je povezovala in omogočala, da so našli duhovni mir in občutili medsebojno pripadnost. Poleg številnih nasprotnikov boljševiškega režima se je v emigraciji znašla tudi velika večina predstavnikov ruske pravoslavne Sinode. Leta 1923 naj bi se v tujini nahajalo 32 ruskih episkopov, skupno število izseljene duhovščine pa po različnih podatkih znaša med 7.000 in 10.000 oseb.⁶⁵ Kraljevina SHS je v 1920. letih postala center ruskega pravoslavnega življenja izven Rusije. V Sremskih Karlovcih se je od leta 1922 do druge svetovne vojne nahajala tudi Arhierijska sinoda ruske pravoslavne cerkve v emigraciji (Архиерийский синод РПЦЗ) pod vodstvom mitropolita Antonija.⁶⁶

Na začetku druge svetovne vojne je bila Jugoslavija še vedno središče delovanja RPC(z), katere upravni organi so kmalu morali izkusiti posebnosti in spremembe verske politike tretjega rajha. Aprila 1941, ko so Jugoslavijo

---

63 Тимофејев, Алексј. »Руска загранична православна црква и Грађански рат у Србији 1941–1945«. *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*. Књ. 1, Књ. 2. Београд 2007, 287–288.

64 Med 163 predstavnikov Zbora je bilo 11 episkopov (od tega 2 srbska), 22 predstavnikov meništva in bele duhovščine ter 67 vojaških in političnih oseb. Na zboru se je razpravljalo tudi o političnih vprašanjih in je imel izrazito monarhistično orientacijo, sprejel pa je tudi številne anti-sovjetsko usmerjene dokumente. Бочарова, *Российское зарубежье*, 168.

65 Бочарова, *Российское зарубежье*, 166.

66 Zaradi propagiranja ponovne vzpostavitve oblasti dinastije Romanovih je bila Karlovska sinoda kasneje razglašena za nepristojno za vodenje duhovnega življenja ruske emigracije. Ta pristojnost je bila zatem dodeljena mitropolitu Evlogiju, ki je predstavljal rusko pravoslavno cerkev v Zahodni Evropi (Pariz). Довгялло, »Русская православная церковь за границей в королевстве СХС«, 140.

zasedle čete nacistične Nemčije in njenih zaveznikov, so tudi RPC(z) doletele številne omejitve pri njenem delovanju. Do delitve je tako kot med preostalimi ruskimi emigranti prišlo tudi med duhovščino: pomemben del ruske duhovščine v emigraciji je verjel, da bi morala prenova in oživitev Rusije potekati pod duhovnim vodstvom pravoslavne cerkve, drugi del pa je pokazal negativen odnos do nacistov. Hierarhija RPC(z) je poskušala zavzeti nevtralnno stališče.⁶⁷

Vodstvo RPC(z) se je pozitivno odzvalo na protinemški državni udar v Jugoslaviji, ki se je zgodil 27. marca 1941. Po izbruhu aprilske vojne je ruska pravoslavna cerkev svoje podanike pozvala, naj vložijo vse moči v obrambo nove domovine, Metropolit Anastazij je skupaj s predsednikom Delegacije za zaščito ruskih beguncev Vasilijem Strandmanom podpisal tudi ustrezni razglas.⁶⁸ Po kapitulaciji, okupaciji in delitvi Jugoslavije se je RPC(z) znašla v zapletenem in občutljivem položaju, saj so se nekatere župnije znašle zunaj novonastalih meja, komunikacija z eparhijami v drugih državah pa je bila zaradi okupacijskih ukrepov in cenzure izjemno težka.⁶⁹

Razmere so se začele spreminjati konec junija 1941, ko je Nemčija napadla ZSSR, kar so nekateri verniki in klerikalci RPC(z) sprva razumeli kot začetek težko pričakovane intervencije proti Moskvi. To razpoloženje je bilo značilno za pomemben del ruske emigracije in celo za njihove duhovne voditelje iz ruske pravoslavne cerkve. Izjave v podporo nemškemu napadu na sovjetsko Rusijo so poleti 1941 podali številni ruski kleriki.⁷⁰ Nekateri eparhi in duhovniki ruske cerkve so v svojih člankih in izjavah toplo pozdravili nacistično kampanjo na ozemlju ZSSR. Najbolj znano med njimi je sporočilo zahodnoevropskega metropolita Serafima (Lukjanova) z dne, 22. junija 1941, v katerem je nagovoril ruske emigrante: *»Zvesti sinovi Rusije. Prišla je ura za osvoboditev naše domovine izpod oblasti ateistov. Vodja nemškega ljudstva, kancler Hitler, je napovedal križarsko vojno proti sužnjem Rusije.*

67 Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 207.

68 Тимофејев, Алексей. «Руска загранична православна црква и Грађански рат у Србији 1941–1945». *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*. Књ. 1, Књ. 2. Београд 2007, 288–289; Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 211.

69 Тимофејев, «Руска загранична православна црква и Грађански рат», 288–289.

70 Prav tam, 290.

Začel se je strašen, odločen boj z rdečimi hudiči [...] Združimo se vsi v svetem boju za božjo resnico, za zveličanje domovine, blaginjo človeštva.»⁷¹

Po začetku vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo je imel določen del ruske duhovščine, ki je služboval v ruskih pravoslavnih cerkvah v notranjosti Jugoslavije, dosledno protikomunistična stališča. Zaradi tega so številni doživeli napade s strani partizanov. Zelo verjetno je, da je to nekoliko vplivalo na podporo, ki jo je RPC(z) dosledno zagotavljala Ruskemu korpusu. Od ustanovitve septembra 1941 je metropolit Anastazij blagoslovil vstop svojih podanikov v to formacijo, ki je tudi prejela njegov osebni blagoslov. Redno se je udeleževal vojaških parad enot Ruskega korpusa, gostoval na proslavah in prejemal pisne zahvale s strani poveljnika korpusa.⁷²

Slika 4: Mitropolit Anastazij med blagoslovljenjem članov Ruskega korpusa.

Glavni cilj sinode v odnosih z nemškimi oddelki je bil sodelovanje pri oživitvi cerkve na ozemlju Sovjetske zveze, ki ga je okupirala Nemčija. 26. junija 1941 je metropolit Anastazij na ministrstvo za cerkvene zadeve Reicha

⁷¹ Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 227.

⁷² Тимофеjev, «Руска загранична православна црква и Грађански рат», 294.

poslal prošnjo za dovoljenje za aktivno sodelovanje v verskem preporedu na okupiranem ozemlju Rusije, kar so nemške oblasti zavrnile. Jeseni leta 1944 je bila zaradi pristopa sovjetskih vojakov Arhierijska sinoda evakuirana v Nemčijo, kjer je ostala do konca vojne.⁷³

Kljub načeloma pronacistično usmerjenemu vodstvu Ruske pravoslavne cerkve v emigraciji pa so obstajali tudi duhovniki RPC(z), ki so bili dosledno antinacistični in niso podpirali kolaboracije. Nekateri so nudili moralno podporo, drugi pa so aktivno pomagali partizanom. Takšen je primer opatinje Kičevskega samostana Diodore in opata Julija iz samostana Karpin v Kumanovu, ki so ga ubili okupatorji. Podobna usoda je doletela tudi duhovnika Grigorija Križanovskega, ki je pred vojno služboval v pravoslavni cerkvi v Banjaluki. Poleti 1941 je bilo v njegovi osmrtnici, objavljeni v Časopisu Moskovskega patriarhata, navedeno, da je »v oficirskem činu sodeloval v boju proti fašizmu«. ⁷⁴ Viri o delovanju tega dela ruske pravoslavne cerkve so tako kot za ostale ruske emigrante, ki so se pridružili uporu, izredno redki.

INTERPRETACIJA VZROKOV ZA KOLABORACIJO

Kolaboracija je fenomen, ki vodi vsakega raziskovalca k razmišljanju o ideologiji. Zato bom na tem mestu namenila pozornost tudi temu, kako so ruski emigranti sami ocenili svojo vlogo in poskušala izpostaviti razloge, zakaj se je tako velik del ruskih emigrantov odločil za kolaboracijo z okupatorji. Odgovore na nekatera vprašanja sem dobila iz spominov ruskih emigrantov, nekdanjih članov Ruskega korpusa.

Eden izmed razlogov, ki je bil omenjen že na začetku pričujoče razprave, je težka finančna situacija, v kateri so se nahajali ruski emigranti. Večina emigrantov, tudi visoko izobraženih, je morala v tujini sprejeti nizko kvalificirano fizično delo v rudnikih, na gradbiščih, opravljati slabo plačana dela voznikov, kuharjev, slug ipd. Le redki predstavniki nekaterih 'svobodnih

---

73 Gl. Шкаровский, Михаил. «Архиерейский Синод Русской Православной Церкви за границей и русская церковная эмиграция в Югославии после окончания второй мировой войны (в 1945–1950-х гг.)». *Христианское чтение*, no. 6, 2015, 219–272.

74 Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 230.

poklicev' so lahko odprli svoja podjetja ali se zaposlili v ruskih podjetjih, ki so že delovala v tujini (obrtniki, literati, zdravniki, odvetniki, učitelji, ipd.). Pred večino ruske emigracije pa je bila postavljena nova naloga iskanja stabilnega življenjskega položaja in oblikovanja novih ekonomskih in socialnih odnosov. Nepriznavanje ruskih dokumentov o pridobljeni izobrazbi, pogosto menjavanje zaposlitve in nekvalificirano, slabo plačano fizično delo, so številnim ruskim emigrantom onemogočali profesionalno samo-realizacijo in zniževali njihov življenjski standard, kar je postala ena izmed glavnih težav pri prilagajanju novemu okolju. Poleg finančnih razlogov, med katerimi je največjo težavo predstavljala brezposelnost, ki se je v krizi tridesetih let še bolj zaostрила, je treba pozornost nameniti tudi drugim (morda pomembnejšim) motivom, ki so ruske emigrante vodili do sodelovanja z okupatorji. Sami v svojih spominih in pismih navajajo naslednje motive:

Prvi razlog za vstop ruskih emigrantov v protikomunistične (protiparti-zanske) formacije v Jugoslaviji je zaščita pred partizanskim in komunističnim terorjem. Kovalevski je v svojih spominih napisal: *»Razmere ruske emigracije v Srbiji so postale dobesedno tragične: emigranti, naseljeni v majhnih skupinah in sami, popolnoma nezaščiteni, so postali prvi predmet napadov in fizičnega iztrebljanja s strani komunistov. Samo do 1. septembra 1941 je Rusko emigracijsko predstavništvo v Beogradu zabeležilo več kot 250 umorov ruskih emigrantov s strani komunistov.«*⁷⁵

V virih je res mogoče najti primere umorov ruskih emigrantov, še pogostejši pa so bili primeri fizičnih in verbalnih napadov, ki so izredno otežili življenje ruskih emigrantov. V spominih so ruski emigranti na več mestih poudarili svojo vlogo zaščitnika jugoslovanskega prebivalstva pred komunisti: *»Ruski korpus v Srbiji se je boril proti Titu in njegovim komunističnim partizanom. Samo proti njim, ne proti Jugoslaviji in srbskemu ljudstvu. Nasprotno, boril se je za Jugoslavijo, za moč kralja in za jugoslovanski narod.«*⁷⁶

---

⁷⁵ Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны, 12.

⁷⁶ Prav tam, 16.

Drugi in najpomembnejši motiv, ki ga navajajo, je bila želja po vrnitvi v domovino. Ta želja je bila med ruskimi emigranti prisotna že več kot dvajset let. Zato so bili dogodki leta 1941 v kolektivnem dojemanju ruskih emigrantov težko pričakovano nadaljevanje ruske državljanske vojne. Spomini na dogodke izpred dvajsetih let in splošno sovraštvo do komunistov, ki so prevzeli oblast v Rusiji, so bili eni izmed najpomembnejših koherentnih dejavnikov obstoja ruske emigracije kot družbene skupine. Vasilij Isajevič, ruski profesor na ljubljanski univerzi, je leta 1926 takole opisal željo ruskih emigrantov po ohranjanju ruske kulture in upanje, da bodo še vsaj enkrat v življenju videli Rusijo: »Vsakdo, ki ima še trohico duševne sile, goji v sebi to drobtinico ruske kulture in ruskih tradicij, ki so mu ostale in upa, da se bo tudi on udeležil velike setve, ki bo nekoč vzniknila iz poteptane in s krvjo namočene ruske njive«.77 Da je bil glavni vzrok ruskih emigrantov za sodelovanje z okupatorji želja po vrnitvi v Rusijo pričajo tudi pisma, ki so jih okupatorskim oblastem pošiljale različne emigrantske organizacije. Zelo zgovorno je pismo Ruskega nacionalističnega združenja z dne, 23. junija 1941, v katerem med drugim piše:

Minilo je že 20 let, odkar se z njimi (*komunisti, op. avt.*) borimo z vsemi sredstvi, ki jih imamo. [...] Povsem naravno je, da so naši občutki in želje enaki nacionalističnemu gibanju in ciljem sil osi. [...] V upanju in globoki veri, da bo ta veliki boj prinesel vstajenje velike nacionalne Rusije, smo ruski nacionalisti pripravljene efektivno sodelovati z vami v tem boju, ki smo ga vodili in ga bomo vodili tudi zdaj. Prosim, obvestite Dučēja, da smo tudi mi pripravljene.78

Poudariti je treba tudi, da so ruski emigranti ves čas svojega delovanja v emigraciji nadaljevali ideološki boj proti komunizmu: izhajali so številni emigrantski časopisi s protikomunistično tematiko, spomini na državljansko vojno, predavanja in razprave o sovjetski Rusiji in komunizmu. Kovalevski je v svojih spominih zapisal:

---

77 Isajevič, Vasilij. »Velika setev«. V: *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 06.01.1926, letnik 7, številka 4, str. 9.

78 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 262.

Naj vsi kritiki in klevetniki Ruskega korpusa pomislijo, kakšen sramoten madež bi padel na celotno rusko emigracijo, ki že 20 let ponavlja svojo nepopustljivost do komunizma in sovjetske oblasti, da bi takrat, ko se je res pojavila možnost osvoboditve domovine, ostala pasivna in pričakovala, da ji bo kdo drug odprl pot.⁷⁹

Ob branju spominov udeležencev Ruskega korpusa postane jasno, da ruski emigranti, ki so služili v korpusu, niso bili pronacistično usmerjeni, šlo je bolj za nasprotnike komunistov: »*Za nas, ruske bele emigrante, je komunistična vlada vedno bila in bo sovražnik številka ena. Zato je ruski korpus nadaljevanje belega boja, ki smo ga začeli leta 1918, le da tokrat – na ozemlju Srbije.*«⁸⁰ V teh razmerah, so ruski emigranti partizane dojemali kot »*nosilce sovražne ideologije*«, Ruski korpus pa kot »*vir kadra za prihodnjo „osvobodilno vojsko*“«⁸¹ Timofejev v svojih delih navaja, da je dokaz za to socialna sestava ruskega korpusa: prvi člani septembra 1941 niso bili brezposelni ali nekvalificirani delavci, ki niso imeli drugega vira za preživetje (kar je značilno za pogodbene vojake), ampak mladi, ki so v predvojnem obdobju prostovoljno obiskovali vojaške tečaje. V okviru tega usposabljanja so se nekdanji srednješolci in kadeti nekaj let pred vojno že združili v t. i. »*Družbo za usposabljanje mladih pred novačenjem*«, ki jo je ustanovil polkovnik Mihail Gordejev-Zaretski v okviru 4. oddelka Ruske splošne vojaške zveze (ROVS). Poveljniško osebje čete so prav tako sestavljali mladi ruski emigranti, ki so končali triletne tečaje vojaške šole pri ROVS.⁸² V Jugoslaviji je že od 1930. let delovala Nacionalna zveza ruske mladine,⁸³ katere cilj je bil ohranjanje ruske kulture med mlajšo generacijo ruskih emigrantov in vzgoja mladine v duhu boja proti komunizmu. 8. decembra 1934 je

---

79 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны*, 21.

80 Prav tam, 53.

81 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 210. Podrobneje o o ideoloških motivih pridruženja Ruskemu korpusu gl. zbornik spominov nekdanjih članov: *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941-1945. Воспоминания соратников и документы. Сборник второй*. Под ред. Н.Н. Протопопова и И.Б. Иванова. СПб, 1999.

82 Тимофеев, »Политичка активност руске эмиграције у Југославији«, 53.

83 Kasneje preimenovana v Nacionalna delovna zveza nove ruske generacije, NZNP, imenovana tudi Nacionalna zveza novega ruskega naraščaja ter Nacionalna zveza mladine, Русская молодежь, Союз молодежи.

podružnica v Ljubljani organizirala nastop članov nacionalno-kulturnega značaja. V Arhivu Republike Slovenije je ohranjena prošnja Upravi policiji v Ljubljani za dovoljenje za organizacijo dogodka. V njej so priloženi vsebinski pregledi govorov članov. V povzetku z naslovom »O nacionalni vzgoji ruskih otrok« je zapisano: *»Ker je iskrena želja slehernega člana blagor domovine, se zaveda tega, kako intenzivno je potrebno pripravljati se sedaj, da bi se moglo ob primernem trenutku poslužiti Rusiji.«*⁸⁴ Te mladinske in druge vojaške organizacije dokazujejo, da so ruski emigranti verjeli v vrnitev v Rusijo in so se intenzivno pripravljali na primeren trenutek za intervencijo. V nacističnem napadu na Sovjetsko zvezo so videli dolgo pričakovano priložnost za uresničitev svojega cilja. Kovalevski je v spominih napisal: *»Oblikovanje korpusa ni bila politična napaka. Korpus je bil ustvarjen in se boril proti komunizmu, čeprav ne na ruskih tleh. Napake nismo storili mi, ampak Nemci. Korpus z ogromnimi in dragocenimi kadri bi morali poslati na vzhodno fronto. Nobenega dvoma ni, da bi kot snežna kepa pritegnil množice ruskega ljudstva, kar bi omogočilo vključitev korpusa v vojsko.«*⁸⁵ Podobno je zapisal tudi Zobotkin:

V Ruskem korpusu je rusko ljudstvo videlo tisto majhno kepo snega, ki se bo, ko se bo enkrat sprožila, postopoma spremenila v mogočen plaz, katerega namen je bil s pomočjo Nemcev doseči tisto, kar leta 1918–20 ni bilo mogoče s pomočjo zaveznikov.«⁸⁶ Na koncu svojih spominov je napisal še: *»Mirno lahko rečemo, da je Ruski korpus upravičil dvajsetletni obstoj ruske politične emigracije. Če ne bi bilo njega, bi bila stara emigracija le množica beguncev, ki jim je nekoč uspelo pobegniti pred rdečo poplavo z begom v tujino in ne množica ideoloških ljudi, ki so se bili vsak trenutek pripravljeni žrtvovati, da bi rešili trpljenja svojo Domovino.«*⁸⁷

Zaradi vsega naštetega Ruskega korpusa ni mogoče popolnoma primerjati z drugimi kolaboracionističnimi enotami, ker je imel korpus svojo

---

84 SI AS, 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Ruska emigrantska organizacija NTSNP.

85 *усский Корпус на Балканах и во время II Великой войны*, 21.

86 Prav tam, 31.

87 Prav tam, 34.

ideologijo in svoje, od nemškega poveljstva ločene cilje, čeprav jih ni uspel doseči in ni bil nikoli premeščen na vzhodno fronto. O tem pričajo tudi spomini ruskih emigrantov:

Že od prvih dni nastanka korpusa je postala jasna vsa zapletenost in težavnost razmer in začel se je dolgotrajen boj z nemško partijsko ideologijo in posameznimi nemškimi voditelji iz stranke, ki so si želeli podrediti Ruski korpus in ga uporabiti za svoje namene [...] boj se je nadaljeval ves čas obstoja korpusa in se včasih stopnjeval do točke, ko je obstajala neposredna grožnja njegovemu obstoju.⁸⁸

ZAKLJUČEK

Kot je razvidno iz dane analize, je bila leta 1941 ruska diaspora kot celota, pa tudi emigranti, živeči v Jugoslaviji, razdeljena na dva dela. Le manjši del ruskih emigrantov je ob napadu na svojo novo domovino Jugoslavijo izbral upor, večji del pa je verjel, da lahko s sodelovanjem z nacistično Nemčijo zruši komunizem v Rusiji. Tako se je na stavbi nekdanjega ruskega veleposlaništva v Beogradu pojavil plakat: »*Zmaga Nemčije – osvoboditev Rusije*«. ⁸⁹ Nobenega dvoma ni, da so bili številni ruski emigranti prepričani, da je nacistična Nemčija manjše zlo od stalinističnega režima. Pozdravili so začetek vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, v upanju, da bo ta režim kmalu propadel in da bo rusko prebivalstvo po več kot dvajsetih letih osvobojeno komunistične diktature. Delovanje ruske emigracije v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno je tema, ki je tako ruski, kot tudi drugi tuji raziskovalci več desetletij niso aktivno preučevali. Do nedavnega tema kolaboracije ruskih emigrantov v Jugoslaviji nasploh in sodelovanje Ruskega korpusa v drugi svetovni vojni v ruskem zgodovinopisju ni bila deležna ustrezne pozornosti. To je bila predvsem posledica sovjetske ideologije, katere namen je bil prikazati izključno zmagovito vlogo Sovjetske zveze in ruskega naroda v drugi svetovni vojni. Po razpadu Sovjetske zveze so se politične in ideološke razmere spremenile, vendar zgodovinopisje na to temo še vedno pušča ogromen prostor za nadaljnje raziskave. Manko

⁸⁸ Prav tam, 16.

⁸⁹ Тимофејев, »Политичка активност руске емиграције у Југославији«, 227.

na tem področju je opazen tudi v slovenskem zgodovinopisju, ki se je dani tematiki posvečalo le obrobno, v sklopu raziskovanja kolaboracije v drugi svetovni vojni. V pričujoči razpravi je v središču vprašanje izbire, pred katero so bili postavljeni ruski emigranti leta 1941 in se le deloma dotika samih dejavnosti ruskih emigrantov. Na ta način odpira možnost za nadaljnje raziskovanje delovanja ruske emigracije tekom vojne. Na podlagi arhivskih virov je treba izvesti celovito analizo, ki bi poleg ideoloških vidikov tudi natančneje opredelila vlogo in pomen ruskih emigrantov med drugo svetovno vojno v Jugoslaviji.

VIRI I LITERATURA

Arhivski viri

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 1931, a. e. 402-1, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

SI AS, 1931, a. e. 945, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Peter Borisov : Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952.

SI AS, 1315 – 5, Arhiv Republike Slovenije, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 1053, Beloemigranti.

SIAS, 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955.

Objavljeni viri

Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941-1945. Воспоминания соратников и документы. Сборник второй. Под ред. Н.Н. Протопопова и И.Б. Иванова. СПб, 1999.

Тимофејев, Алексеј. Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде. Центар за изучавање традиције Украјина. Београд, 2018.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom XII, knjige 1-4, Dokumenti Nemačkog Rajha 1941 – 1945, Beograd : Vojnoistorijski institut, 1949.

Časopisni viri

»Velika setev«. *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 06.01.1926, letnik 7, številka 4, str. 9.

Literatura

Бочарова, Зоя. Российское зарубежье 1920-1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие. Москва : АИРО-XXI, 2011.

Боровняк, Джордже. »Русская интеллигенция в Белграде и борьба против немецкой оккупации Югославии«. V: Международная научная конференция «Российская эмиграция в борьбе с фашизмом», Москва, 14.-15. май 2015, 305-327.

Довгялло, Михаил. »Русская православная церковь за границей в Королевстве СХС в 20-е гг. XX в.«. V: Белорусский государственный университет. Минск, 2016, 139-141.

Ёхина, Н. А. «История Русского Сопротивления... еще не написана»: К истории Союза советских патриотов в Югославии в годы Второй мировой войны» V: Ежегодник Дома русского зарубежья им. Александра Солженицына. 2014/15. Москва : Дом русского зарубежья им. А. Солженицына, 2015, 174–205.

Косик, Виктор. «Русская Югославия: фрагменты истории, 1919 – 1944». V: Славяноведение, 1992, 20-32.

Радженевич, Ранка. «Документы архива Югославии об участии российских эмигрантов в борьбе с фашизмом в Югославии в годы Второй мировой войны». V: Международная научная конференция «Российская эмиграция в борьбе с фашизмом», Москва, 14.-15. май 2015, 328-342.

Шкаровский, Михаил. «Архиерейский Синод Русской Православной Церкви за границей и русская церковная эмиграция в Югославии после окончания второй мировой войны (в 1945—1950-х гг.)». V: Христианское чтение, № 6, 2015, 219–272.

Шкаровский, Михаил. «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии в годы Второй мировой войны». V: Христианское чтение № 2–3, 2014, 207-254.

Тимофеев, Алексей. «Деятельность «Союза советских патриотов» в Сербии в период Второй мировой войны». V: Славянский альманах, 2013, 241 – 257.

Тимофеев, Алексей. «Общественная жизнь русских эмигрантов в Сербии в годы Второй мировой войны: культурные мероприятия и средства информации. – Власть и общество на Балканах: специфика их взаимодействия в процессе модернизации (конец 19 – первая половина 20 в.). Санкт-Петербург: «Алетей», 2007, 221–242.

Тимофеев, Алексей. «Положение русской эмиграции в Белграде в 1941 году». V: Славяноведение. Москва. № 4, 2006, 44–56.

Тимофеев, Алексей. «Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941–1945». V: Русский сборник. Исследования по истории России. Том VI. Москва: Модест Колеров, 2009, 195–216.

Тимофеев, Алексей. «Русская эмиграция и советская фантастика в Югославии». Столетие двух эмиграций 1919–2019: Сборник статей. Москва : Институт славяноведения РАН; Белград : Информатика. 2019, стр. 361–379.

Тимофеев, Алексей. «Сломанные судьбы. 1948–1953 гг.: Репрессии первого послевоенного десятилетия против русской эмиграции в Югославии (по материалам Управления государственной безопасности)». V: Ежегодник Дома русского зарубежья имени Александра Солженицына. 2019. Москва, 2019, 294–311.

Тимофеев, Алексей. «Сопротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция в годы Второй мировой войны». V: Российская эмиграция в борьбе с фашизмом: Международная научная конференция, Москва, 14–15 мая 2015 года. Москва. „Русский путь“. Москва; Дом русского зарубежья имени Александра Солженицына, 2015, стр. 238–271.

Тимофеев, Алексей. »Союз советских патриотов в Сербии«.V: Родина. Москва, № 11, 2012, 17–19.

Тимофејев, Алексеј. Руси и други светски рат у југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945. Београд, 2010.

Тимофејев, Алексеј. »Живот руске емиграције за време окупације«. V: Руски некропољ у Београду: Знамење историјског пријатељства. Београд, 2014, 141–159.

Тимофејев, Алексеј. »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«. V: Токови историје. Београд. Број 3, 2007.

Тимофејев Алексеј. »Руска загранична православна црква и Грађански рат у Србији 1941–1945«.V: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати. Књ. 1, Књ. 2. Београд 2007, 121–142, 285–295.

Тимофејев, Алексеј. »Савез совјетских патриота – антифашистичка организација руских емиграната у Србији 1941–1945«.V: Токови историје. Београд. Бр. 3, 2012, 257–277.

Тимофејев, Алексеј. »Стране специјалне службе и живот руских емиграната у Србији 1941«. V: Токови историје. Београд, Број 1–2, 2006, 172–192.

Timofejev, Aleksej. Društveni život ruskih emigranata u okupiranoj Srbiji. – Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa „Desničarski susreti 2011“. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu – Plejada, 2012, 285–298.

POVZETEK

V začetku leta 1941 je v Jugoslaviji po različnih podatkih živel približno 30.000 ruskih emigrantov, ki so zapustili Rusijo po ruski revoluciji in državljanski vojni, ki ji je sledila. Zahvaljujoč podpori vladajoče jugoslovanske elite so pridobili visoko raven pravic in privilegijev. Jugoslavija je poleg materialne pomoči, ki jim jo je nudila, dovolila, da so na njenem ozemlju vzpostavili ruske organizacijske strukture. Skupaj z Rusko pravoslavno cerkvijo v emigraciji in ruskim izobraževalnim sistemom je bil od marca 1922 v Sremskih Karlovcih glavni sedež in vrhovno poveljstvo oboroženih sil Južne Rusije, ki ga je vodil general Peter Vrangel ter Ruska splošna vojaška zveza (ROVS), ki je združila vse ruske vojaške organizacije v emigraciji. Tako je Jugoslavija v prvih letih po odhodu ruskih emigrantov v tujino postala glavno vojaško središče ruske emigracije, Beograd pa tudi politično središče ruskih monarhistov, največjih nasprotnikov boljševizma. Odpor do komunizma in sovjetske Rusije, ki ga je v predvojnem obdobju imela večina Rusov v Jugoslaviji, je pogojeval, da se je velika večina ruskih emigrantov na začetku druge svetovne vojne odločila za sodelovanje z okupatorji, saj je v tem videla priložnost za nadaljevanje boja proti komunizmu. Leta 1941 je bil ustanovljen Ruski zaščitni korpus, kolaboracionistična vojaška formacija, sestavljena iz ruskih emigrantov v Jugoslaviji, ki se je borila tudi proti jugoslovanskim partizanom. Le manjši del ruskih emigrantov se je pridružil odporu. Med njimi so nekateri delovali v Zvezi sovjetskih patriotov, ustanovljeni leta 1941 v Beogradu. Razprava zapolnjuje manjkajoče vrzeli v slovenskem zgodovinopisju na področju delovanja ruske emigracije v Jugoslaviji ob izbruhu druge svetovne vojne, analizira vzroke za kolaboracijo in ponuja izvirno študijo v veliki meri še neobdelanega zgodovinskega gradiva.

UDK: 725.94(4)''17/20''

Spomenik za življenja: zgodovina koncepta na Zahodu

**Monuments to living people: a history of the concept in
the West**

Ivan Smiljanić

89

IZVLEČEK

V evropski kulturi je že stoletja prisoten koncept odkrivanja spomenikov še živečim ljudem. Do 18. stoletja so bili posvečeni izključno monarhom, plemičem in vojskovodjem, nato pa so jih začeli odkrivati tudi umetnikom, znanstvenikom in izumiteljem kot najvišji izraz priznanja za njihovo delo. V 20. stoletju bili so spomeniki živečim osebam povezani predvsem z avtoritarnimi voditelji, vendar je začetek 21. stoletja prinesel popolno liberalizacijo kriterijev za tovrstne spomenike. Danes spomenike za življenja odkrivajo številnim popularnim glasbenikom, igralcem ter športnikom. Mnenja o tem, ali je odkrivanje spomenikov živečim ljudem upravičeno, so deljena, vendar je trend njihovega postavljanja še naprej močan.

Ključne besede: spomeniki, spomeniki za življenja, spomeniki živečim ljudem, Zahod.

ABSTRACT

The concept of unveiling monuments to living people has been present in European culture for centuries. Until the 18th century, they were dedicated exclusively to monarchs, nobles and military leaders. Only then some were dedicated to artists, scientists and inventors, which was the highest expression of recognition for their work. In the 20th century, monuments to living individuals were associated mainly with authoritarian leaders, but the beginning of the 21st century has brought on the complete liberalization of the criteria for such monuments. Today, monuments are unveiled to many popular musicians, actors and athletes. Opinions are divided on whether dedicating such monuments is justified, yet the trend of unveiling them continues to be strong.

Keywords: monuments, monuments during lifetime, monuments to living people, the West.

UVOD

Eden od nenavadnih pojavov, na katerega je mogoče naleteti pri raziskovanju javnih spomenikov, je postavljanje spomenikov še živečim ljudem. Fenomen na prvi pogled negira osnovno funkcijo spomenikov. Koren besede »spomenik« pove, da spomeniki na nekoga ali nekaj spominjajo, torej prikličejo v zavest nekaj, česar več ni. Če se obeležje postavi še živeči osebi, poanta takega spomenika potemtakem nasprotuje sami sebi, ker osebe ni treba priklicati iz spomina, da bi jo videli. Namesto tega se pojavi konfuzna dvojnost, ker se lahko v obraz zazremo tako živečemu »izvirniku« kot tudi njegovi bronasti ali marmornati »kopiji«. Poleg tega lahko dejanja, ki jih stori »izvirnik« v nadaljevanju svojega življenja, močno vplivajo na to, kako gledamo na »kopijo«, četudi se ni ta v ničemer spremenila.

V teoretskem smislu je nemara res težko uskladiti in smiselno razložiti namen postavljanja spomenikov in odkrivanje spomenikov še živim osebam, vendar to ne pomeni, da spomeniki živim nimajo dolge zgodovine, ki traja vse do danes. Vsakemu znana podskupina teh spomenikov, ki je bolj kot ne sprejeta za nekaj običajnega, so spomeniki oblastnikom. Skozi stoletja so vladarji z namenom utrditve oblasti in krepitev prestiža postavljali lastne spomeniške podobe. Več pozornosti je pritegovalo odkrivanje spomenikov osebam, ki niso bile plemiškega rodu in ki so zaslovele zaradi lastnih dejanj. Zdi se, da so Evropa in deli sveta pod njenim kulturnim vplivom od zgodnjega novega veka dalje sprejeli idejo, po kateri je dovoljeno postavljati spomenike še živečim ljudem, če te osebe veljajo za izredno zaslužne ter tudi v drugačnih pogledih neoporečne. Ker spomenike običajno odkriva ta ali oni vladajoči režim, je zlasti pomembno, da konkretna oseba velja za zaslužno v njegovih očeh. Vrednote, stališča in dejanja, za katerimi stoji slavljen oseb, morajo sovpadati s tistimi, ki jih promovira oblast, lahko pa so tudi ustrezno prikrojena, da bi se bolje ujemala.

Frazem »postaviti komu spomenik za življenja« v nekaterih jezikih označuje najvišjo možno čast, ki je je posameznik lahko deležen pred smrtjo, in res si je težko zamisliti večjo počastitev od upodobitve v (domnevno večnih) marmorju ali bronu. Posledično so bile slavnostne otvoritve tovr-

stnih spomenikov pogosto predmet velikega zanimanja javnosti in medijev, dogodka pa so se udeležili visoki gosti, ki so v govorih slavili dosežke osebe, ki je včasih bila med njimi, včasih pa tudi ne.

Svečano vzdušje, ki je prevevalo odkritja spomenikov živečim osebam, se ni ukvarjalo z nenavadnostjo dejstva, da je upodobljenec na spomeniku pravzaprav še vedno živ. Tovrstni spomeniki pa so seveda še vedno lahko predmet vrste pomislov, pripomb in kritik, ki jih podajajo različni družbeni akterji. Večino kritik je mogoče povzeti s preprostim stališčem, da se odkrivanje spomenikov še živečim osebam preprosto ne spodobi – ne glede na to, da država ta pojav podpira in ga ne vidi kot problematičnega. Četudi Zahod omogoča odkrivanje spomenikov živim, bo del populacije vedno ostal prepričan, da gre za bizaren, nesmiseln, celo škodljiv pojav, ki si zasluži samo ciničen posmeh. Po tem mnenju nobena oseba ni tako popolna, da bi bila upravičena do najvišjih možnih časti za življenja, poleg tega pa tovrstni spomeniki zbudijo asociacije na avtoritarne in totalitarne voditelje, ki s slavljenjem samih sebe krepijo kult osebnosti. Namesto s spomeniki naj bi bilo treba zaslužnim osebam izkazati spoštovanje v obliki financiranja njihovega dela, saj jim spomenik za življenja prav malo pomaga, v smislu anekdote: »Poznam velikega umetnika, ki je prosil, naj mu še za življenja postavijo spomenik, da bi ga lahko prodal in si kupil zimski plašč.« Mogoče je slišati tudi mnenja, da so si te osebe, povzeto po Horacu, »spomenik, trajnejši od bron« z lastnim delom postavile že same, medtem ko mora zgodovina njihova dejanja oceniti šele z ustrezne časovne distance.

Še enega od razlogov proti odkrivanju tovrstnih spomenikov je povzel ameriški politični svetovalec Bob Shrum: »*Ne bi smeli postavljati spomenikov živim ljudem. Iz sebe delamo talce sreče.*«¹ S spomenikom počaščeni posameznik lahko po odkritju stori kontroverzna dejanja, zaradi katerih izgubi vso državno in javno podporo, spomenik pa postane samo še neprijeten opomnik, ki mora biti odstranjen z javnega prostora. Enako velja, če se izkaže, da je slavljenec že pred odkritjem spomenika storil kakršnokoli negativno dejanje in ga uspešno skrival. Aristotel je kot nujen predpogoj za

---

¹ »Robert M. Shrum Quotes.« <https://quote.org/quote/we-should-not-put-up-statues-of-630713> (dostop: september 2021).

celostno oceno posameznikovega življenja omenil dejstvo, da je oseba že nekaj časa mrtva. Tudi Sartre z znamenitim stavkom iz *Zaprth vrat*, češ da so pekel drugi, »ni hotel reči, da so drugi ljudje na splošno peklenški; povedati je hotel, da po smrti v njihovih očeh zamrznemo, saj se ne moremo boriti proti njihovemu mnenju o nas. Zaživa še lahko tako ali drugače vplivamo na to, kakšen vtis bomo pustili; ko smo mrtvi, nam je ta svoboda odvzeta, mi pa smo pokopani v spominih in percepcijah drugih«. ² Po široko razprostranjenem mnenju je torej šele v tej fazi primerno in pošteno, da je nekomu postavljen spomenik.

Ne glede na tako mnenje zgodovinske izkušnje kažejo, da niso bili redki primeri, ko je pobuda za spomenik živeči osebi prišla »od spodaj« in ne na pobudo oblasti. Javna podoba nekaterih posameznikov je bila tako pozitivna, da so ljudje samoiniciativno zbirali denar, s katerim bi jih lahko počastili s spomenikom. Prav iz tega razloga so osebe, ki so za življenja dobile spomenik, pogosto dobrotniki, mecen, podporniki revnih, benevolentni župani, urejevalci javnih površin itd., ki so v domačem okolju na tak ali drugačen način s svojim delom izboljšali kakovost življenja soljudi.

Še en očitek, ki je pogosto uperjen proti spomenikom živim ljudem, je njihovo potrjevanje dejstva, da ima slavljenec vsaj eno osebnostno napako: napuh, ki mu je dopustil sprejetje ponudbe za postavitve lastnega spomenika. Zgodovina teh spomenikov kaže, da je mnenje pogosto upravičeno, občasno pa tudi ne, saj so zabeleženi posamezniki, vključno z monarhi, ki na lasten spomenik za življenja niso hoteli niti pomisliti, vendar so jim jih na javni in/ali državni pritisk vseeno postavili. Prav tako je povedno, ali so se udeležili odkritja ali ne. Kaže, da Zahod – morda zaradi izjemnosti situacije – ni vzpostavil norme, v skladu s katero bi se morali obnašati slavljenec, tako da je bilo vse prepuščeno individualnim karakternim potezam. Ne glede na to pa v primeru, da nekdo spomenik postavi sam sebi, ni nobenega opravičila več: taka poteza velja za prevzetno in narcisoidno.

---

² Bakewell, Sarah. *V kavarni eksistencialistov: svoboda, bit in marelični koktajli*. Ljubljana: Modrijan, 2018, 206.

Koncept spomenikov živečim osebam v stroki še ni bil deležen podrobnejše obravnave. Nekaj dimenzij pojava bo predstavljenih v tem prispevku, ki bo s pomočjo dokumentiranih primerov poskusil orisati zgodovino teh spomenikov v Evropi in drugod na Zahodu, seveda pa je treba upoštevati, da še zdaleč ne bodo predstavljeni vsi znani primeri. Pri pojmovanju »Zahoda« bom uporabljal inkluzivno različico izraza, ki poleg zahodne Evrope, ZDA in držav Commonwealtha obsega tudi države vzhodne Evrope, vključno z Rusijo.

Ni treba posebej poudarjati, da bodo obravnavani samo spomeniki ljudem in ne drugim živim bitjem, vseeno pa omenimo, da tudi spomeniki še živečim živalim niso nekaj nezaslišanega. V svetovnem merilu je verjetno najslavnejši kip zvestega psa Hachika, postavljen leta 1934 na postaji v Tokiu, kjer je zaman čakal svojega lastnika. V Beogradu od leta 1989 stoji bronast kip nemške ovčarke Gabi, »uslužbenke« živalskega vrta, ki se je dve leti prej junaško spopadla z ubežnim jaguarjem in kljub poškodbam preživela. Včasih so konkretne živali upodobljene tudi na spomenikih ljudem. Omenimo primer iz soseščine: konj Emir, nekoč v lasti hrvaškega bana Josipa Jelačića, je bil model za konjeniški spomenik svojega nekdanjega gospodarja, odkrit leta 1866 na glavnem zagrebškem trgu. Glede na to, da naj bi Emir poginil desetletje po Jelačićevi smrti, okoli leta 1869, lahko trdimo, da je dočkal svojo lastno upodobitev v bronu.³

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA NA ZAHODU DO 19. STOLETJA

Spomeniki živečim ljudem so se pojavljali že v antiki. Prvi dokumentirani starogrški spomenik, ki je bil postavljen živečemu človeku, je bil kip Konona, atenskega poveljnika v peloponeški vojni. Stal je na Agori, v samem mestnem središču.⁴ Spomeniki živim osebam so se pojavljali tudi v rimskem imperiju, vendar je danes pogosto težko določiti, kateri portreti

---

3 Priča o konju smještenom na najpoznatijem zagrebačkom trgu. <http://licegrada.hr/prica-o-konju-smjestenom-na-najpoznatijem-zagrebackom-trgu/> (dostop: maj 2021).

4 Suto, Yoshiyuki. »Honorific Statue of Conon: Some Thoughts on the Athenian Statue Culture at the Beginning of the Fourth Century BC.« *Journal of Classical Studies*, 61 (2013), 36–47.

so nastali že za upodobljenčevega življenja. Najbolje zastopana skupina spomenikov živečim osebam v Rimu so bili cesarski spomeniki, obeliski in slavoloki. Med spomenike, nastale za časa življenja, sodijo nekateri najslavnejši primeri rimske plastike, kot so doprsni kip Julija Cezarja (100 pr. n. št.–44 pr. n. št.) iz okoli 46 pr. n. št., najden v Roni blizu Arlesa, konjeniški kip cesarja Marka Avrelija (121–180) v Rimu iz okoli leta 175 ter Trajanov steber, postavljen leta 113 v spomin na dačanski vojni cesarja Trajana (53–117).

V srednjem veku so bili spomeniki v Evropi na splošno redki, spomeniki živečim osebam pa so bili omejeni skoraj izključno na monarhe. Kot posebnost naj bo omenjeno, da je leta 1393 signorija v Firencah izglasovala postavitve marmornatega kipa angleškega kondotjera Johna Hawkwooda (ok. 1323–1394) v mestni katedrali, kar je bil za Firence prvi tak primer. Hawkwood je sicer kmalu zatem umrl, tako da je bila v katedrali naslikana le spominska freska.⁵

Tudi v zgodnjem novem veku so skoraj ekskluzivno pravico do spomenikov za časa življenja, pa tudi do spomenikov nasploh, imeli monarhi. Pri trendu monumentalnih spomenikov aktualnim vladarjem so ledino ponovno orali v Firencah. Leta 1608 je bil na trgu Piazza Santissima Annunziata odkrit bronasti konjeniški kip velikega toskanskega vojvode Ferdinanda I. Medičejskega (1549–1609), delo kiparja Giambologne in izdelan iz zaplenjenih pušk s turških galej, kot priča napis na traku pod konjevimi trebuhom. Isti umetnik je nekaj let kasneje skupaj z učencem Pietrom Tacco izdelal še en konjeniški kip, ki je bil v imenu Firenc podarjen Španiji. Šlo je za konjeniški kip španskega kralja Filipa III. (1578–1621), ki so ga postavili v Madridu leta 1616. Tacca se je kasneje lotil še izdelave konjeniškega kipa španskega monarha Filipa IV. (1605–1665), dokončanega leta 1640 in prav tako postavljenega v Madridu. Kralj je izrazil željo, da bi njegov spomenik presegal očetovega in da bi bil upodobljen na konju, ki prednji kopiti dviga s tal. Pri oblikovanju statike kipa je z izračuni sodeloval tudi Galileo Galilei, tako da je nastal eden prvih konjeniških spomenikov na Zahodu, ki se opira samo na zadnje noge (in rep) konja. Filip IV. pa tehničnega dosežka ni cenil, saj je ob

---

5 Funerary Monument to Sir John Hawkwood. https://en.wikipedia.org/wiki/Funerary_Monument_to_Sir_John_Hawkwood (dostop: maj 2021).

ogledu kipa pripomnil, da mu ni všeč in da je obraz popolnoma zgrešen. Kip je bil »obglavljen« in pol leta kasneje je bila nanj nameščena nova kraljeva glava, ki je ustrezala vladarjevim pričakovanjem.⁶ Italija kljub uspešnemu začetku ni nadaljevala tradicije spomenikov živečim monarhom. Markantna izjema je baročni konjeniški kip parmskemu vojvodi Ranucciu Farneseju (1569–1622), dokončan 1620 in postavljen v Piacenzi.

Primat pri postavljanju spomenikov živečim monarhom je od Italije in Španije prevzela Francija. Začetki so bili skromni, redke kipe monarhov so običajno postavljali nad vhodi v razne palače. Tudi domnevno edini spomenik francoskega kralja Henrika IV. (1553–1610) iz časa njegovega življenja je celopostavni kip v niši mestne hiše v Toulousu, postavljen leta 1607 z monarhovim pristankom.⁷ Njegov naslednik, kralj Ludvik XIII. (1601–1643), je dobil več spomenikov, od katerih je bil največji konjeniški kip v Parizu iz 1639. »Sončni kralj« Ludvik XIV. (1638–1715) je postavljanje spomenikov v svojo čast še bistveno potenciral in mu dal podobo baročnega razkošja. Prvi med njimi je bil postavljen leta 1653 na pročelju palače, v kateri je sedež pariškega županstva, najslavnejši pa je konjeniški spomenik, pri izdelavi katerega je bil vpoklican eden najslavnejših baročnih kiparjev Gian Lorenzo Bernini. Kralj je bil s končnim izdelkom skrajno nezadovoljen in ga je, četudi je najprej razmišljal o njegovem uničenju, skril v odmaknjen kotiček Versaillesa.⁸ (Zanimivo je, da je še en vodilni predstavnik francoske politike, kardinal Richelieu, prav tako zavrnil svoj doprski kip, ki ga je ustvaril Bernini.) Kraljev bronasti konjeniški spomenik je bil leta 1699 postavljen tudi na *Place Vendôme* v Parizu in je veljal za prvi sodobni konjeniški kip, odlit v enem kosu. Na pariškem trgu *Place des Victoires* je od 1686 stal še en monarhov kip, tokrat brez konja; kraljevo figuro je venčala podoba Slave. Monarhovi kipi so se razširili tudi po drugih francoskih mestih, npr. v Lyon. Kralj Ludvik XV. (1710–1774) je za življenja dobil manj spomenikov, najpomembnejši med njimi pa je konjeniški kip na pariškem *Place de la Concorde*, ki se je očitno

---

6 Philip IV. <https://equestrianstatue.org/philip-iv/> (dostop: maj 2021).

7 The only statue of Henry IV erected during his lifetime, in the Capitol. <https://www.grandsudinsolite.fr/224--the-only-statue-of-henry-iv-erected-during-his-lifetime--in-the-capitol.html> (dostop: maj 2021).

8 Zarucchi, Jeanne. »Bernini and Louis XIV: A Duel of Egos.« V: *Notes in the History of Art*, 25/2 (2006), 37–38.

zgledoval po enem izmed kipov bolj znamenitega predhodnika.⁹ Skoraj vsi našeti kipi so bili uničeni v času francoske revolucije.

Velika Britanija je Franciji parirala s konjeniškim spomenikom kralju Karlu I. (1600–1649), postavljenem leta 1633 v središču Londona. Oliver Cromwell, ki je kot lord protektor vladal po obglavljenju kralja, pomembnejših spomenikov za časa svoje vladavine ni dobil, pojavili so se šele v 19. stoletju. Ko je bila monarhija obnovljena in je na angleški prestol stopil Karel II. (1630–1685), so se vrnili tudi monarhični spomeniki, od katerih je morda najpomembnejši konjeniški kip pred windsorskim gradom, postavljen leta 1679, še en pa je bil odkrit v letu kraljeve smrti v Edinburghu, kjer je bil kralj upodobljen kot rimski cesar. Upodabljanje monarha v rimskih oblačilih je vzpostavljalo kontinuiteto med slavo rimskega imperija ter vzpenjajočega se angleškega, tako da je mogoče na pojav pri Karlu II. naleteti večkrat. Mednje sodi celopostavni, več kot dva metra visok pozlačen kraljev kip, ki so ga na predlog enega izmed članov kraljevega dvora postavili okoli 1682 v Chelseaju. V rimskem oklepu je bil upodobljen tudi kralj Jakob II. (1633–1701) leta 1686, danes stoji na Trafalgar Squareu v Londonu. Številne bolj ali manj razkošne spomenike so za življenja dobili tudi kralji, kot so Viljem III. (1650–1702; njegov konjeniški kip v Dublinu iz leta 1701 so Irci leta 1926 razstrelili), Ana (1665–1714), Jurij I. (1660–1727), Jurij II. (1683–1720) in Jurij III. (1738–1820). Eden od spomenikov, postavljenih za časa vladavine Jurija III., se je zapisal v svetovno zgodovino. Dve toni težak konjeniški kip, ki je bil prepeljan iz Velike Britanije in leta 1770 postavljen v New Yorku (vladar je bil ponovno upodobljen v rimskih oblačilih), je bil šest let kasneje porušen kot simbol angleške tiranije nad kolonijami, ki so se po vojni z Britanci preobrazile v Združene države Amerike. Iz pretopljenega svinčenega kipa naj bi izdelali točno 42 008 krogel za muškete.¹⁰

Po velesilah so se, s časovnim zamikom, zgledovale tudi druge evropske države. Leta 1688 je dal danski kralj Kristijan V. (1646–1699) v Kopenhagnu

---

9 Rombouts, Stephen. »Art as Propaganda in Eighteenth-Century France: The Paradox of Edme Bouchardon's Louis XV.« *Eighteenth-Century Studies*, 27/2 (1993), 255–282; McLellan, Andrew. »The Life and Death of a Royal Monument: Bouchardon's Louis XV.« *Oxford Art Journal*, 23/2 (2000), 1–27.

10 Wall, Alexander James. *The Equestrian Statue of George III and The Pedestrian Statue of William Pitt Erected in the City of New York 1770*. New York: The New York Historical Society, 1920.

postaviti svoj konjeniški kip (najstarejši v Skandinaviji), izdelan iz pozlačene svinca; bron ni bil uporabljen, ker ga je država takrat potrebovala za odlivanje topov, namenjenih vojni s Švedsko. Svinčeni kip se je kmalu začel posedati sam vase, tako da je bil kasneje vendarle zamenjan z bronasto različico.¹¹ Z razkošnimi konjeniški kipi so svoje vladarje počastile tudi nekatere državnice Svetega rimskega cesarstva. V Bayreuthu je bil leta 1705 npr. postavljen spomenik Christianu Ernstu von Brandenburg (1644–1712), šest let kasneje pa je Düsseldorf odkril spomenik volilnemu knezu Janu Wellemu (1658–1716). Portugalska je leta 1775 v Lizboni postavila konjeniški kip kralju Josému I. (1714–1777); šlo je za prvi konjeniški kip v državi, izdelan v bronu. Kar se tiče ruskih carjev, so spomenike za življenja dobivali le izjemoma in še takrat niso dosegali monumentalnih dimenzij zahodnoevropskih konjenikov. Tudi tako slavna monarha, kot sta Peter I. Veliki in Katarina II. Velika, sta prve večje spomenike dobila več desetletij po smrti.

Monarhi so do vprašanja lastnih spomenikov za življenja pristopali različno. Nekateri so si jih želeli; mednje naj bi sodil avstrijski cesar Franc I., ki je izrazil željo, da bi bil ovekovečen s spomenikom. Do tega ni prišlo, saj je kancler Metternich dovolil postavitve Frančevega spomenika šele njegovemu sinu Ferdinandu.¹² Po drugi strani so se v času razsvetljenstva pojavili tudi prvi vladarji, ki so odklonili svoje slavljenje v obliki spomenikov. Mednje je sodil pruski kralj Friderik II. Veliki (1712–1786), ki je izrecno zavračal postavljanje lastnih spomenikov za časa življenja. Zabeležena je ena sama izjema: na obelisku, postavljenem leta 1755 v Potsdamu, so bili v reliefnih medaljonih upodobljeni pripadniki kraljeve dinastije in eden izmed reliefov je upodabljal Friderika.¹³ Podobno je prvi predsednik ZDA George Washington, ki je zavračal pretirano slavljenje samega sebe, prvi spomenik dobil dobrega četrta stoletja po smrti.

Spomeniki živečim ljudem, ki niso bili monarhi, so bili v zgodnjem novem veku razmeroma redki. Še največ možnosti za tovrstno počastitev so imeli

---

¹¹ Christian V. <https://equestrianstatue.org/christian-v/> (dostop: maj 2021).

¹² Watanabe-O'Kelly, Helen. *Projecting Imperial Power: New Nineteenth Century Emperors and the Public Sphere*. Oxford: Oxford University Press, 2021, 279.

¹³ Obelisk (Potsdam). [https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_\(Potsdam\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_(Potsdam)) (dostop: maj 2021).

plemiči, ki so se izkazali v vojskovanju, predvsem proti Osmanskemu cesarstvu. Španski admiral Juan Avstrijski (1547–1578) je že leta 1572 dobil enega najzgodnejših tovrstnih spomenikov, postavljen v Messini na Siciliji v spomin na zmago v bitki pri Lepantu. Poldrugo stoletje kasneje je bil na enak način počaščen nemški general Johann Matthias von der Schulenburg (1661–1747), ki je za Beneško republiko leta 1716 vodil uspešno obrambo Krfa pred turško vojsko. Benetke so mu na otoku okoli 1720 v zahvalo dale postaviti celopostavni spomenik iz kararskega marmorja. Ruski car Pavel I. je s spomenikom za življenja želel počastiti tudi generala Aleksandra Suvorova, vendar sta bila do odkritja kipa, postavljenega v Sankt Peterburgu leta 1801, mrtva tako car kot Suvorov. Ne glede na to je spomenik precedens v ruski zgodovini, saj je šlo za prvi primer naročila spomenika še živeči osebi, pa tudi prvi spomenik osebi, ki ni bila pripadnik vladarske dinastije.¹⁴

Dejstvo, da so v evropskih imperijah odkrivali spomenike živečim vladarjem in vojskovodjem, ni presenetljivo: šlo je za posameznike, ki so bili po merilih časa v očeh države najzaslužnejši. Osemnajsto stoletje je v kontekstu spomenikov živim osebam pomembnejše kot obdobje razsvetljenstva, ko so se zgodila prevrednotenja idej o zaslužnosti in ko so se v javnem prostoru pojavili prvi spomeniki še živečim osebam, ki so si obeležja pridobili zahvaljujoč svojim talentom. Za Veliko Britanijo, pa tudi ves svet, je bilo v tem smislu prelomno leto 1738, ko je francoski kipar Louis-François Roubiliac izklesal marmornat kip slavnega skladatelja Georga Friedricha Händla (1685–1759) v naravni velikosti. Kip je bil odkrit v londonskem parku Vauxhall Gardens (takrat v lasti naročnika skulpture, Jonathana Tyersa) in bil deležen pohvalnih odzivov. Spomenik je britansko javnost presenetil ne zgolj kot prvo javno obeležje živečemu umetniku v državi, temveč tudi z neprisiljeno držo telesa in izbiro neformalnih oblačil, vključno z odsotnostjo lasulje. Danes je kip razstavljen v londonskem muzeju Viktorije in Alberta.¹⁵

---

14 Памятник Суворову (Санкт-Петербург). [https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_\(Санкт-Петербург\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_(Санкт-Петербург)) (dostop: maj 2021).

15 Aspden, Suzanne. »Fam'd Handel Breathing, tho' Transformed to Stone': The Composer as Monument.« *Journal of the American Musicological Society*, 55/1 (2002), 39–90.

Slika 1: Spomenik Georga Friedricha Händla v Londonu.

Vir: <http://www.vam.ac.uk/content/articles/h/roubiliacs-handel/> (dostop: avgust 2021).

Kmalu potem, ko je bil v Londonu led prebit s spomenikom živečemu umetniku, mu je v istem mestu sledil precej manj znan primer spomenika živečemu politiku ter podjetniku. Sredi 18. stoletja so krajevni trgovci v stavbi borze namreč odkrili kip župana londonskega Cityja sira Johna Barnarda (1685–1764). To je eden najzgodnejših primerov, pri katerem je ohranjeno slavljenčevo mnenje o lastnem spomeniku:

Skromnost sira Johna Barnarda ga je spodbodla, da je nasprotoval temu znaku hvaležnosti in spoštovanja svojih someščanov. Verjel je, da tovrstna naklonjenost ne sme biti izkazana nikomur, dokler njegovi vztrajnost in integriteta nista zapečateni s smrtjo; rekel je, da se ne more [...] pojaviti na

Kraljevi borzi, dokler je tam njegov kip. V skladu s tem ni nikdar več vstopil vanjo, temveč je svoj posel opravljal pred to stavbo.¹⁶

Francija je za postavitev spomenika še živečemu človeku, ki ni bil plemič ali monarh, potrebovala nekaj desetletij več kot Velika Britanija. Leta 1776 je kipar Jean-Baptiste Pigalle izdelal marmornat kip filozofa Voltaira (1694–1778), prvi francoski primer kipa še živečemu književniku, četudi formalno ni bil postavljen kot javni spomenik. Upodobljenec je kip predal nečaku, ta pa ga je leta 1807 doniral Institute de France; danes je v Louvru. Izdelavo kipa so financirali francoski intelektualci in evropski monarhi, ki so cenili Voltairovo delo. Naturalistično upodobljeno, skoraj povsem golo filozofovo telo je izzvalo veliko opazk, jeze ter posmeha, sam Voltaire pa je zatrdil, da se mu kip zdi mojstrovina. Iz njegovih pisem je razvidno, da je svoj kip dojemal zlasti kot simbol boja proti fanatičnosti, represiji in vraževerju.¹⁷

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA V DOLGEM 19. STOLETJU

Četudi je 18. stoletje doseglo pomemben preboj pri določanju meril, potrebnih za postavljanje spomenikov živim osebam, je 19. stoletje še vedno minevalo v znamenju monumentalne spomeniške plastike, posvečene bolj ali manj mogočnim vladarjem evropskih monarhij. Za nekatere mlade, novonastale države so spomeniki vladajočim monarhom legitimirali njihovo enakovrednost s starimi imperiji. Primer je Belgija, ki se je osamosvojila leta 1830 in v Bruslju leta 1859 postavila Kongresni stolp, vrh katerega je bil postavljen kip kralja Leopolda I. (1790–1865), četudi je monarh misel na lastni kip sprejemal s tesnobo in se odkritja spomenika ni udeležil.¹⁸ Njegov naslednik Leopold II. (1835–1909) je dobil vrsto spomenikov, od katerih je bil prvi leta 1873 postavljen v kraju Ekeren, največji pa so bili postavljeni po kraljevi smrti. Zaradi monarhovega krutega izkoriščanja Belgijskega Konga so danes skoraj vsi umaknjeni ali vandalizirani. Po drugi strani Italija po združitvi ni hitela s postavljanjem spomenikov prvemu kra-

---

¹⁶ *The General Biographical Dictionary. A New Edition. Vol. III.* London: J. Nichols and son et al., 1812, 504.

¹⁷ Goodman, Dena. »Pigalle's Voltaire nu: The Republic of Letters Represents itself to the World.« *Representations*, 16 (1986), 86–109.

¹⁸ Colonne du Congrès. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_du_Congr%C3%A8s (dostop: junij 2021).

lju Viktorju Emanuelu II., saj so bili vsi največji odkriti po njegovi smrti. Že pred *risorgimentom*, leta 1843, pa je bil konjeniški kip v piemontskem kraju Casale Monferrato postavljen njegovemu očetu, sardinskemu kralju Karlu Albertu I. (1798–1849).

Spomeniki monarhom so včasih skušali tudi dvigniti nacionalno samozavest po vojnem porazu. Tako funkcijo bi lahko pripisali konjenškemu kipu danskega kralja Kristijana IX. (1818–1906), postavljenem v pristaniškem mestu Esbjerg leta 1899, saj je monarh to naselje ustanovil po izgubi pristanišča Altona v vojni s Prusijo.¹⁹

Novim spomenikom vladarjem se niso odpovedali niti stari imperiji. V Veliki Britaniji je bil leta 1828 postavljen konjeniški spomenik kralju Juriju IV. (1762–1830) na londonskem Trafalgar Squareu, prava eksplozija pa je sledila med skoraj 64-letno vladavino kraljice Viktorije (1819–1901), ki so ji spomenike postavljali tako po Združenem kraljestvu kot tudi na vseh ozemljih britanskega imperija, ki jim je vladala. Izmed desetih spomenikov omenimo zgolj kraljičin kip na vrhu Kraljeve škotske akademije v Edinburghu iz leta 1844, ki je po znanih podatkih njen najzgodnejši spomenik.²⁰ Bistveno redkejši so bili kipi, postavljeni za življenje njenega zgodaj umrlega soproga Alberta (1819–1861) ter sina, kralja Edvarda VII. (1841–1910).

V Franciji so stoletje začeli s spomeniki cesarju Napoleonu I. (1769–1821), od katerih je bil najmarkantnejši kip na vrhu Vendômskega stebra na istoimenskem pariškem trgu iz leta 1810, ki ga je dal vojskovodja zgraditi v spomin na svoje zmage (in ki je bil po njegovem padcu odstranjen).²¹ Lastnim spomenikom ni nasprotoval niti predsednik in kasneje cesar Napoleon III. (1808–1873), ki velja za objekt prvega modernega političnega kulta osebnosti. Poleg spomenikov po Franciji je cesar edina oseba, ki je v Veliki Britaniji za življenje dobila t. i. modro spominsko ploščo (*blue plaque*), odkrito leta

---

19 Equestrian statue of Christian IX, Esbjerg. https://en.wikipedia.org/wiki/Equestrian_statue_of_Christian_IX,_Esbjerg (dostop: junij 2021).

20 The Marquis of Lorne. *V. R. I. Queen Victoria, her life and lifetime*. New York, London: Harper & Brothers Publishers, 1901, 180.

21 Colonne Vendôme. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_Vend%C3%B4me (dostop: junij 2021).

1867 v Londonu (kasneje je bila sprejeta odločitev, da mora biti oseba, ki se ji odkriva modro ploščo, pokojna najmanj dve desetletji).²² Cesarjevi spomeniki v Franciji so bili kratkega veka, saj so množično padali po porazu v francosko-pruski vojni. (Napoleon III. je imel tudi vlogo izvoznika koncepta spomenikov živečim ljudem izven Evrope: ko je poslal doprsna kipa samega sebe in soproge Eugénie kot darilo siamskemu kralju Rami IV., je kralja s tem navdihnil, da je dal izdelati svoj kip in ga poslal v Francijo, v času njegovega naslednika Rame V. pa se je v Siamu že uveljavilo postavljanje spomenikov še živečim ljudem.)²³

S spomeniki se je utrjevala tudi oblast najhujšega nasprotnika francoskega cesarja, pruskega kralja in prvega cesarja združene Nemčije Viljema I. (1797–1888). Spomenike so mu v Prusiji in nato po celotni Nemčiji postavljali vsaj od leta 1867 dalje, vendar so imeli za časa njegove vladavine še bolj skromne dimenzije, saj je šlo za doprsne kipe, kipe na pročeljih stavb, medaljone na vojaških spomenikih, spominske hraste ipd.; konjeniški spomeniki so sledili po smrti.²⁴ Militantni (in zadnji) nemški cesar Viljem II. (1859–1941) je prav tako dočakal le malo lastnih konjeniških kipov (največji je bil leta 1910 postavljen v Kölnu), je pa kot morda prvi evropski monarh dobival specifične, prikrite spomenike, ki so skušali podzavestno vplivati na opazovalce in z referencami na slavno nemško preteklost tako rekoč z ukano utrjevati Viljemovo oblast. Recimo: kip na pročelju mestne hiše v Aachnu je sicer upodabljal Karla Velikega, vendar je imel obrazne poteze *Kaiserja*, kip svetega Daniela na pročelju katedrale v Metzju pa je, na izrecni cesarjev ukaz, dobil novo glavo z brki, sumljivo podobnimi Viljemovim.²⁵

---

22 Napoleon III (1808–1873). <https://www.english-heritage.org.uk/visit/blue-plaques/napoleon-iii/> (dostop: junij 2021).

23 Wannakit, Nittaya in Siraporn Nathalang. »Dynamics of Power of Space in the Tai-Yuan Chao Luang Kham Daeng Spirit Cult.« *Manusya: Journal of Humanities*, 14/3 (2011), 96.

24 Liste der Kaiser-Wilhelm-I.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-I.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

25 Liste der Kaiser-Wilhelm-II.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-II.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

Po Evropi se je v 19. stoletju razpaslo odkrivanje spomenikov ob življenjskih jubilejih ali obletnicah vladanja monarhov. Nemčija je npr. z vrsto obelježij leta 1913 proslavila 25. obletnico vladanja Viljema II., običaj pa je bil popularen tudi v Avstro-Ogrski, v kateri je bilo ob takih priložnostih odkritih na stotine večjih in manjših spomenikov cesarju Francu Jožefu I. (1830–1916). Podobe cesarja na javnih prostorih etnično pisane monarhije so utrjevale občutek pripadnosti in zvestobo njegovih podanikov.

Spomeniki ruskim carjem za življenja so ostali redki tudi v 19. stoletju. Četudi je bil car Aleksander I. (1777–1825) slavljen zaradi svoje zmage nad Napoleonom, je rtreba, da bi našli kakršenkoli primer spomenika za njegovega življenja, iti vse do otoka pri mestu Viborg blizu meje s Finsko. Tam stoji skromen steber dveh cesarjev, odkrit leta 1804, ki je posvečen Aleksandru in njegovemu očetu Pavlu I.²⁶ Več spomenikov za časa vladavine je dobil šele zadnji car Nikolaj II. (1868–1918), ki so mu spominski obelisk postavili denimo leta 1908 v Kalugi, nekaj let po obisku kraja.²⁷ Njegovo ime je bilo vklesano tudi na spominskem obelisku ob kremeljskem obzidju sredi Moskve iz leta 1914, ki je slavil 300. obletnico vladavine rodbine Romanov. Vsi carjevi spomeniki so bili porušeni po oktobrski revoluciji (moskovski obelisk pa je bil predelan v spomenik socialističnim mislecem).²⁸

Tudi v 19. stoletju so največjo možnost za lastni spomenik pred smrtjo imeli vladarji ter takoj za njimi najzaslužnejši vojskovodje. Viktorijanska Anglija je razvila posebej močno kulturo odkrivanja spomenikov še živečim vojaškim voditeljem, ki so se izkazali v eni od številnih vojn, v katere je bil vpleten imperij. Oglejmo si reprezentativen primer vojskovodje in premierja vojvode Wellingtona (1769–1852), ki se je po zmagi v bitki pri Waterlooju za vedno zapisal v britansko vojaško zgodovino. Za življenja je dobil vrsto spomenikov, prvega že leta 1817 v mestu Trim na današnjem Irskem. Leta 1844 je dobil kar dva konjeniška spomenika, enega v Glasgowu in drugega pred

---

26 Колонна двух императоров. https://ru.wikipedia.org/wiki/колонна_двух_императоров (dostop: junij 2021).

27 Сокол К. Г. *Монументальные памятники Российской империи: каталог*. Москва: Вагриус Плюс, 2006, 167.

28 Обелиск в Александровском саду. https://ru.wikipedia.org/wiki/Обелиск_в_Александровском_саду (dostop: junij 2021).

londonsko borzo; odkritja slednjega se je tudi osebno udeležil. Prvi konjeniški kip (z nad devet metri višine največji v Združenem kraljestvu), za katerega je vojvoda osebno poziral kiparju, je bil postavljen 1846 na slavoloku v Londonu. Izkazalo se je, da velikost kipa ni sorazmerna z velikostjo slavoloka, tako da številni sodobniki niso prenesli pogleda na obeležje; arhitekt slavoloka je v lastni oporoki zapustil denar za premestitev Wellingtonovega kipa, pa tudi kraljici Viktoriji je kvaril pogled iz Buckinghamske palače. Dejstvo, da je bil vojvoda še živ, je onemogočalo taktno izvedbo odstranitve kipa. Da bi se izognili Wellingtonovi užaljenosti, je bil kip umaknjen šele leta 1883 in sčasoma premeščen v Aldershot.²⁹

Wellingtonu so sledili drugi vojskovodje, ki so se lahko pohvalili s spomeniki za življenja. Konjeniški spomenik v Cardiffu si je leta 1909, denimo, prislužil Godfrey Morgan, vikont Tredegar (1831–1913), ki je sodeloval v krimski vojni. Včasih je bil razlog za postavitve spomenika precej neobičajen. Britanski general v burskih vojnah Redvers Buller (1839–1908) je leta 1905 v Exetru, nedaleč od domače vasi, dobil konjeniški spomenik predvsem zato, ker so mu želeli rojaki izkazati podporo v obdobju, ki je bilo zanj težko: njegova vojaška kompetentnost v Južni Afriki je bila namreč takrat prepraševana, zaradi razkritja vsebin zaupnih telegramov pa je bil odpuščen iz vojske. Spomenik so s prispevki financirali domačini in s tem dokazali, da verjamejo njegovi različici dogodkov, odkritja pa se je udeležil tudi Bullers z družino.³⁰ V drugih evropskih državah se spomeniki živečim vojskovodjem niso tako prijeli kot na Otoku. Prej naletimo celo na spomenike tujim vojaškim vodjem, ki so jim bili v kaki državi hvaležni za osvoboditev ali podporo v boju proti (nekdanjim) oblastnikom. Iz tega razloga je doprski kip v bolgarski Varni leta 1906 dobil ruski državnik in general Nikolaj Ignatijev (1832–1908), ki je, ko je izvedel, da mu bodo hvaležni Bolgari odkrili spomenik, menda zajokal.

V zadnjem času razvpiti spomeniki konfederacijskim poveljnikom, ki so jih postavljali predvsem v južnih zveznih državah ZDA, so bili v glavnem

29 Stamp, Gavin. *The Changing Metropolis: Earliest Photographs of London 1839–1879*. Harmondsworth: Viking, 1984, 133.

30 Donaldson, Peter. *Remembering the South African War: Britain and the Memory of the Anglo-Boer War, from 1899 to the Present*. Liverpool: Liverpool University Press, 2013, 115–120.

postavljeni pokojnim vojskovodjem, tako da v naš pregled ne sodijo. Kot izjemo omenimo konjeniški spomenik konfederacijskega oficirja Johna Breckenridga Castlemana (1841–1918) v Louisvillu v Kentuckyju leta 1913, ki so ga postavili s prispevki krajanov. Castleman je kontroverzna oseba, ki je svoj pogled na suženjstvo skozi čas menda spremenila in se pokesala, da ga je podpirala, vendar je bil kip leta 2020 vseeno odstranjen.³¹

Združeno kraljestvo je torej vztrajalo pri svojem »liberalnem« pristopu do odkrivanja spomenikov živečim ljudem in ni pretirano pomišljalo niti pri postavljanju spomenikov še aktivnim politikom. Liberalni premier William Ewart Gladstone (1809–1898) je že leta 1870 dobil spomenik v Liverpoolu, celopostavni bronasti spomenik pa leta 1882 pred cerkvijo v londonskem okraju Bow. Financiral ga je industrialec Theodore H. Bryant, zato je bil spomenik pogosto tarča delavskih napadov.³² Pojavili so se tudi spomeniki še živečim kolonialnim poveljnikom ozemelj britanskega imperija, recimo kip sira Georga Greya (1812–1898) v Cape Townu iz leta 1863. Spomeniki politikom so za Angleže postali eno od sredstev političnih bojov. V prostori mestne hiše v Manchestru so bili v drugi polovici 1870. let npr. odkriti celopostavni marmornati kipi britanskih liberalnih politikov Johna Brighta (1811–1889), Charlesa Pelhama Villiersa (1802–1898) in Gladstona. Kipi so bili seveda postavljeni na pobudo manchestrskih liberalcev, ki so želeli dati mestni hiši izrazito liberalen pečat. Ohranjen je Brightov komentar na lasten spomenik. V dnevniku je zapisal, da so ga v dovoljenje za postavitev kipa prepričali drugi, vendar je to kasneje obžaloval: »*To jutro smo se odpravili do studia [avtorja vseh kipov] g. Theeda, da bi si ogledali Gladstonov kip. Tudi mojega, ki pa mi ni všeč, in si želim, tako kot sem si vedno želel, da ne bi bil prepričan v dovoljenje za njegovo izdelavo – ne zato, ker mi ne bi bilo všeč kot umetniško delo.*«³³ Villiersov kip je imel zanimivo usodo: prebivalci Wolverhaptona, Villiersovega volilnega okraja, so prosili kiparja, naj izdelava še eno bronasto kopijo in leta 1879 so kip odkrili v krajevnem parku. S tem

---

31 John B. Castleman Monument. https://en.wikipedia.org/wiki/John_B._Castleman_Monument (dostop: junij 2021).

32 William Gladstone's statue at Bow caught red-handed. <https://www.london-walking-tours.co.uk/secret-london/gladstone-statue-bow.htm> (dostop: junij 2021).

33 Walling, R. A. J., ur. *The Diaries of John Bright*. New York: William Morrow and Company, 1931, 405.

je Villiers postal eden izmed zelo redkih neplemiških Evropejcev, ki so za življenja dobili dva javna spomenika.³⁴

Množično odkrivanje spomenikov še živečim politikom je pojav, ki je bil v kontinentalni Evropi redek, pa tudi med samimi politiki je pogosto obstajala določena sramežljivost nad tovrstnimi častmi. Španski politik in podjetnik Álvaro de Figueroa, grof Romanonesa (1863–1950) je leta 1913 doživel postavitve lastnega doprsnega kipa v Guadalajari, ki so ga financirali lokalni učitelji, hvaležni za grofov boj za izboljšanje njihovega položaja. Grof pa geste ni cenil in španski tisk je zabeležil njegovo nejevoljno izjavo: »No, potem bom nekega jutra šel tja s svojimi stražarji in kip odstranil. Mislim, da podoba tako ali tako pripada meni, tako kot fotografija pripada fotografirani osebi.«³⁵ Spet drugi politiki se tovrstnih časti niso otepali. To velja za kontroverznega dunajskega župana dr. Karla Luegerja (1844–1910), ki mu je bil ob 60. rojstnem dnevu »podarjen« vodnjak svetega Karla Borromejskega, izdelan po načrtu Jožeta Plečnika (vodnjak je bil sicer dokončan leta 1909, pet let po Luegerjevem jubileju).

Spomenike za življenja so v 19. stoletju pričeli dobivati slavljene revolucionarji ter politiki, zaslužni za ustanovitev nacionalnih držav ali izboritev pravic za določeno nacionalno skupnost. Mednje nedvomno sodi vodja italijanskega *risorgimenta* Giuseppe Garibaldi (1807–1882), ki je prvi spomenik dobil v Luinu leta 1867, sledili pa so mu še mnogi drugi po vsej združeni Italiji. Spomenike, resda precej redkejše in manjše od Garibaldijevih, so si pred smrtjo prislužili tudi nekateri italijanski politiki, ki so sodelovali v političnem življenju novonastale države; mednje sodi dvakratni minister za notranje zadeve Giovanni Nicotera (1828–1894), ki je leta 1882 dobil doprsni kip v domačem kraju Sambiasi v Kalabriji.

Tudi v združeni Nemčiji se je tako rekoč vsak dan množilo število spomenikov kanclerju Ottu von Bismarcku (1815–1898). Prvi med njimi, 12 metrov visok obelisk, je bil na zasebno iniciativo postavljen v Gross-Peterwitzu leta

---

34 Wyke, Terry in Harry Cocks. *Public Sculpture of Greater Manchester*. Liverpool: Liverpool University Press, 2004, 35–37.

35 »La estatua de Romanones.« *Heraldo de Madrid*, 16. oktober 1913, 3.

1868, še pred nemško združitvijo, prvi figuralni kip pa mu je bil postavljen leta 1877 v Bad Kissingenu. Sledila je poplava kipov in plošč po vsej novonastali državi. »Železni kancler« ni bil navdušen podpornik lastnih obeležij; med govorom v Reichstagu je pripomnil, da bi ga bilo zelo sram iti mimo lastnega kipa, obenem pa se mu je zdelo srhljivo stati ob fosilizirani različici samega sebe.³⁶ Spomenike so za življenja dobivali tudi drugi vojskovodje, zaslužni za nemško združitvev. Med njimi je prednjačil grof Helmuth von Moltke st. (1800–1891), ki je leta 1876 dobil prvi spomenik, postavljen v domačem kraju Parchim, leta 1888 pa je dočakal odkritje lastnega konjeniškega spomenika v Leipzigu.

Slika 2: Prvi Bismarckov celopostavni spomenik v zdravilišču Bad Kissingen
Vir: [https://de.wikipedia.org/wiki/Bismarck-Denkmal_\(Bad_Kissingen\)#/media/Datei:Bismarck-Denkmal_Bad_Kissingen_Nahaufnahme.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Bismarck-Denkmal_(Bad_Kissingen)#/media/Datei:Bismarck-Denkmal_Bad_Kissingen_Nahaufnahme.jpg) (dostop: avgust 2021).

Spomeniki za življenja v 19. stoletju pa vseeno niso ostali omejeni samo na monarhe in (imperialne ter revolucionarne) vojskovodje. Obdobje je v Evropo prineslo vnovično razširitev kroga ljudi, ki so bili za življenja upravičeni do lastnega spomenika. V času nacionalističnih gibanj, vzpostavljanja nacionalnih identitet in iskanja dosežkov v znanosti in umetnosti, ki so legitimirali določeno skupnost kot razvito in zrelo, so svoje spomenike dobili tudi razni evropski umetniki. Slavljenje literatov, skladateljev, slikarjev idr. je bilo učinkovit prijem za krepitev nacionalne zavesti. Posebno mesto v zgodovini teh spomenikov pripada doprsnemu kipu klasičnega skladatelja Josepha

³⁶ Seele, Sieglinde. *Lexikon der Bismarck-Denkmler*. Petersberg: Michael Imhof, 2005.

Haydna (1732–1809), ki je bil že leta 1793 postavljen v njegovem domačem kraju Rohrau; dve leti kasneje ga je videl tudi upodobljenec.³⁷ Prva širše zasnovana akcija, povezana s spomenikom klasiku nemške književnosti Johannu Wolfgangu von Goetheju (1749–1832), je bila sicer neuspešna. V Goethejevem domačem Frankfurtu na Majni so meščani leta 1819 praznovali 70. rojstni dan (že takrat) slavnega rojaka in ob tej priložnosti ustanovili odbor za postavitev Goethejevega spomenika. Spomenik naj bi imel obliko klasicističnega okroglega templja, ki bi stal na otočku na Majni, v njem pa bi stalo Goethejevo doprsje. Slavljenec je idejo sprva podprl in tudi sam podal nekaj predlogov glede videza spomenika, toda kasneje se je od projekta distanciral, ker se mu je zdelo, da je pomen spomenika prerastel okvire Frankfurta in postal nacionalen, tega pa si ni želel. Na Goetheja je vplival tudi negativen javni odziv (odziv na nabiralno akcijo za financiranje spomenika je bil v Frankfurtu skoraj ničen in do 1825 se je nabralo samo toliko denarja, da je lahko odbor za ta denar Goetheju poslal nekaj zabojev dobrih vin) in pomisleki, da bi imel tak spomenik poganske, malikovalske poteze; projekt je okrcal tudi pesnik Heinrich Heine. Prav tako je Goethe opozoril, da še noben Nемеc ni bil deležen take časti in da izkazane časti presegajo dostojne meje. Predlagal je, naj se mu raje postavi doprsni kip v frankfurtski knjižnici. Javni spomenik v Frankfurtu mu je bil odkrit šele leta 1844.³⁸

Akcije za postavitev spomenikov živečim umetnikom, pričete v drugi polovici 19. stoletja, so bile uspešnejše. Morda edini spomenik živečemu umetniku, ki je bil v 19. stoletju postavljen v (še ne dokončno združeni) Italiji, je bil celopostavni spomenik skladatelja Gioacchina Rossinija (1792–1868) iz leta 1864, postavljen v njegovem domačem kraju Pesaro. Anekdota pravi, da so Rossinija obvestili o nabiralni akciji za njegov spomenik, v kateri se je zbral visok znesek. Skladatelj je odvrnil, da naj denar raje dajo njemu in da bo prišel sam stat na podstavek, če ga ljudje hočejo gleda-

---

37 Geiringer, Karl. *Joseph Haydn: A creative life in music*. Berkeley: University of California Press, 1983, 11.

38 Selbmann, Rolf. *Dichtendenkmäler in Deutschland: Literaturgeschichte in Erz und Stein*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988, 42–43, 72; Goethedenkmal (Frankfurt am Main). [https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_\(Frankfurt_am_Main\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_(Frankfurt_am_Main)) (dostop: junij 2021).

ti.³⁹ Celopostavna spomenika sta dobila tudi flamski književnik Hendrik Conscience (1812–1883) leta 1883 v Antwerpnu ter provansalski pesnik in nobelovec Frédéric Mistral (1830–1914) v Arlesu leta 1909. Celo slovenski časopis *Jutro* je nekoč omenil, da je Mistral po odkritju spomenika menda izgubil ogromno pristašev, ki naj bi mu očitali prevzetnost. »*Za odličnika je vedno nekoliko zarano, če že za živa sprejema časti, ki so mu namenjene po smrti*«, je zažugal časopis.⁴⁰ Da je zgodba s tem spomenikom, kjer so se križale lokalne, nacionalne in ideološke identitete, kompleksnejša, dokazuje podatek, da so ob ukazu vichyjske vlade iz leta 1941 o predelavi bronastih spomenikov za vojne namene proti uničenju Mistralovega kipa protestirali predvsem Pétainovi podporniki.⁴¹ Z zamikom so se spomeniki živečim umetnikom pojavili tudi v vzhodni Evropi; primer je romunski slikar Octav Băncilă (1872–1944), ki mu je bil leta 1930 postavljen doprnski kip v Iaşiju.

Znanstveniki, izumitelji in tehniki so bili spomenikov za življenja deležni nekoliko redkeje kot umetniki. Znana izjema iz prve polovice 19. stoletja je marmornat celopostavni kip angleškega fizika in kemika Johna Daltona (1766–1844), ki je bil odkrit leta 1838 v mestni hiši v Manchestru s pomočjo prispevkov javnosti.⁴² Daltonov kip včasih netočno razglašajo za edini spomenik, ki je bil kadarkoli postavljen znanstveniku za življenja. Sem sodi vrsta doprnskih kipov zaslužnih nemških zdravnikov v parku berlinske bolnišnice Charité, ki so jim jih odkrivali ob rojstnih dnevih ali upokojitvi v času drugega nemškega cesarstva, vključno s prvim nobelovcem za medicino Wilhelmom Conradom Röntgenom (1845–1923). Zaradi prestižne lokacije omenimo še obod na Eifflovem stolpu, na katerem je izpisanih 72 imen znamenitih francoskih znanstvenikov, ki so delovali v stoletju med francosko revolucijo in odprtjem svetovne razstave v Parizu. Ob slavnostnem odprtju stolpa leta 1889 sta bila dva izmed znanstvenikov še živa. Prvi je bil fizik Hippolyte Fizeau (1819–1896), drugi pa kemik Michel-Eugène Chevreul (1786–1889), ki je v 103. letu starosti umrl devet dni po otvoritvi. Francoske meščanske in

---

39 »Vesele o slavnih ljudeh.« *Tovariš*, 24. oktober 1952, 857.

40 »Mussolinia.« *Jutro*, 4. maj 1924, 5.

41 Freeman, Kirilly. »Incident in Arles: Regionalism, Resistance and the Case of the Statue of Frédéric Mistral.« *Contemporary European History*, 16/1 (2007), 37–50.

42 Wyke, Cocks, *Public Sculpture of Greater Manchester*, 32.

republikanske vrednote sicer niso bile naklonjene odkrivanju spomenikov živim ljudem, vendar je bil v Parizu za časa *Belle Époque* postavljen vsaj en kiparski spomenik, povezan z zgodovino znanosti, ki te norme ni povsem upošteval. V 1890. letih je namreč Jean-Baptiste Jupille (1869–1923) poziral kitarju Émilu-Louisu Truffotu za svoj bronasti spomenik, na katerem je bil upodobljen kot deček v spopadu s psom, ki ga je ugriznil, zaradi česar je skoraj umrl. Jupille je bil med prvimi osebami, ki jih je Louis Pasteur cepil proti steklini, tako da je ugriz preživel in se kasneje zaposlil v Pasteurjevem

pariškem inštitutu. Jupillov spomenik (četudi njegovega imena ni bilo na podstavku) je bil na prelomu stoletja postavljen pred inštitut, tik pred prvo svetovno vojno pa se je »izvirni« Jupille ob njem fotografiral za časopise.⁴³ Omenimo še en neobičajen primer: če gre verjeti poročilu v slovenskem tisku, je carska Rusija s spomenikom počastila inženirja Aleksandra Jugoviča (1842–1925 ali 1928) v (danes kitajskem) Harbinu. Jugovič, po rodu menda Srb, je bil na začetku 20. stoletja odgovoren za gradnjo 2500 kilometrov dolge Kitajske vzhodne železnice, odseka Transibirske železnice.⁴⁴

Slika 3: Jean-Baptiste Jupille pred svojim spomenikom v Parizu

Vir: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-Baptiste_Jupille_1913.jpg (dostop: avgust 2021).

43 Michalski, Sergiusz. *Public Monuments: Art in Political Bondage 1870–1997*. London: Reaktion Books, 1998, 43–44.

44 »Graditelj prekosibirske železnice mrtev.« *Jutro*, 20. junij 1928, 6.

Zasluznim izumiteljem so postavljali spomenike za življenja tudi v Severni Ameriki. V newyorškem Central parku je bil leta 1871 odkrit spomenik izumitelju elektromagnetne telegrafije ter Morsejeve abecede Samuelu Morsu (1791–1872), postavljen s pomočjo prispevkov telegrafistov. Četudi so nekateri časopisi poročali, da se je Morse odkritja osebno udeležil, je bil menda preveč skromen, da bi storil kaj takega, v javnosti pa se je pojavljalo mnenje, da bi bilo neokusno, če bi prišel.⁴⁵ Po odkritju so upravniki parka odločili, da se v njem ne sme postavljati novih spomenikov živečim osebam, temveč je moralo od njihove smrti miniti najmanj pet let. V kanadskem Brantfordu je bil sredi prve svetovne vojne, leta 1917, odkrit impozantni spomenik izumitelju telefona Alexandru Grahamu Bellu (1847–1922). Ker je bil spomenik hkrati posvečen izumitelju in izumu, je sicer skromni Bell, ki ni bil navdušen nad slavljenjem samega sebe, pristal na udeležbo pri svečanem odkritju.⁴⁶

Četudi so bili bistveno redkejši kot spomeniki živečim moškim, je bilo v desetletjih pred prvo svetovno vojno odkritih tudi nekaj spomenikov živečim ženskam. Že sredi 19. stoletja, leta 1852, je marmornat spomenik v Berlinu dobila francoska gledališka igralka Elisa Rachel (1821–1858) ob priložnosti njenega obiska in nastopa za visoke goste. Kip je bil postavljen na pobudo pruskega kralja Friderika Viljema IV. Nemčija je ostala zgled postavljanja obeležij živečim ženskam, saj je leta 1914 v Köthnu dobila tudi zaslužna pedagoginja Angelika Hartmann (1829–1917). Marmornat spomenik prikazuje sedečo slavljenko, ki jo obkrožajo otroci. Tudi v La Coruñi v Španiji je bil leta 1916 odkrit spomenik pisateljici realizma Emilii Pardo Bazán (1851–1921); načrtovano postavitev spomenika še živeči ženski je opazil in omenil tudi slovenski tisk.⁴⁷ Banketa po odkritju se je udeležila tudi Pardo Bazán in se zbranim zahvalila za počastitev.

Da so plemiči v 19. stoletju dokončno izgubili monopol nad postavljanjem spomenikov živim osebam, dokazuje tudi gradnja monumentalnih

---

⁴⁵ *Memorial of Samuel Finley Breese Morse, including Appropriate Ceremonies of Respect at the National Capitol, and Elsewhere.* Washington: Government Printing Office, 1875, 482–484.

⁴⁶ Bell Memorial. https://en.wikipedia.org/wiki/Bell_Memorial (dostop: junij 2021).

⁴⁷ »Za življenja so ji spomenik postavili.« *Slovenski narod*, 27. februar 1905, 3.

grobnic, ki so si jih po evropskih pokopališčih še pred smrtjo urejali premožni meščani. Občasno se je med te spomenike prebil kakšen pripadnik nižjih slojev. Omenimo primer nagrobnega spomenika Caterine Campodonico

(1804–1882) iz Genove, ki se je preživljala s prodajo lešnikov po mestnih ulicah. Zasluge je spravljala, da bi lahko plačala lastni nagrobnik. Kipar Lorenzo Orengo je leta 1881 ustvaril njen minuciozno izklesan marmornat celopostavni kip, ki je bil še pred njeno smrtjo postavljen med druge razkošne nagrobnike na genovskem pokopališču Staglieno. Kip je v mestu menda izzval burne reakcije, mestna oblast in predstavniki Cerkve naj bi postavitev kipa kritizirali, češ da je odkrivanje spomenikov za življenja absurdno. Ne glede na to je kip postal eden izmed najbolj znanih in popularnih simbolov pokopališča.⁴⁸

Slika 4: Kip Caterine Campodonico na pokopališču Staglieno v Genovi
.Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/50/Cimitero_staglieno_%283%29.jpg (dostop: avgust 2021).

Na prelomu stoletja so v več državah vzpon doživeli spomeniki živim osebam, ki so delovale v javno dobro (istočasno so bili spomeniki še živim posameznikom, ki so bili le podjetniki ali bogataši in ne tudi dobrotniki, v Evropi skoraj neobstoječi). V Veliki Britaniji so s spomenikom leta 1898 počastili sira Williama Graya (?–1898). Spomenik je bil financiran s sredstvi, ki so jih zbrali hvaležni prebivalci Hartlepoola. Gray je bil mestni župan in dobrotnik, ki je vodil tudi uspešno ladjedelniško družbo. Četudi je prosil, da ob odkritju ni prirejena javna slovesnost, se je na dogodku vseeno zbrala velika množica. Ker je bil dan vetroven, je pregrinjalo s spomenika odkril kar

⁴⁸ Statua di Caterina Campodonico. https://it.wikipedia.org/wiki/Statua_di_Caterina_Campodonico (dostop: julij 2021).

veter. Gray je umrl je slabega pol leta po odkritju spomenika.⁴⁹ Leto dni kasneje je bilo na pročelju stavbe na glavnem bruseljskem trgu Grand Place postavljeno secesijsko spominsko obeležje takratnemu županu Charlesu Bulsu (1837–1914), ki ga je zasnoval priznani arhitekt Victor Horta. Buls je namreč poskrbel za restavracijo historičnih pročelij na trgu, postavitev obeležja pa so financirali arhitekti, ki so sodelovali pri prenovi. Spomenik za življenja je leta 1906 dočakal tudi ustanovitelj novozelandskega Aucklanda, John Logan Campbell (1817–1912). Denar za obeležje, ki je bilo postavljeno na zemlji v Campbellovi lasti, so zbrali hvaležni meščani. Skoraj povsem slepi Campbell se je udeležil odkritja in zbrane nagovoril z ganljivim govorom.⁵⁰ V ZDA si je spomenik prislužil podjetnik in politik James S. T. Stranahan (1808–1898), ki je poskrbel za ureditev parka (Prospect Park) v newyorškem Brooklynu, zato so mu tam postavili celopostavni spomenik. Ideja za obeležje je padla med prijatelji na večerji v njegovo čast leta 1888, nato pa so Newyorčani prispevali vsoto, potrebno za izgradnjo. Spomenik je bil odkrit leta 1891. Na zadnji strani podstavka je bilo vklesano, da je bil spomenik odkrit še za časa upodobljenčevega življenja in da je bil osebno prisoten na dogodku,⁵¹ kar je podatek, ki ga le redko najdemo na tovrstnih spomenikih.

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

Čas po prvi svetovni vojni je prinesel množično postavljanje spomenikov milijonom mrtvih vojakov. Četudi je Evropa prvič v zgodovini preusmerila fokus s spomenikov monarhom in vojskovodjem na spomenike vojakom, ki so trpeli in umirali na fronti, je bilo še vedno postavljenih nekaj spomenikov pomembnim generalom. Ponekod so spomenike bolj ali manj visoko pozicioniranim poveljnikom postavljali že med vojno, npr. nemškemu maršalu in bodočemu predsedniku Paulu von Hindenburgu (1847–1934). Spet drugi poveljniki so spomenike za življenja dobili v času miru. Maršal Ferdinand Foch (1851–1929), vrhovni poveljnik zavezniških sil na zahodni fronti spomladi

49 Sir William Gray page 2. <http://www.thisishartlepool.co.uk/history/williamgray2.asp> (dostop: julij 2021).

50 John Logan Campbell Monument. <https://www.heritage.org.nz/the-list/details/4478> (dostop: julij 2021).

51 Sprague, Elmer. *Brooklyn Public Monuments: Sculpture for Civic Memory and Urban Pride*. Indianapolis: Dog Ear Publishing, 2008, 91–92.

1918, je leta 1928 dobil konjeniški spomenik v francoskem kraju Cassel, kjer je bil njegov poveljniški center (leto po Fochevi smrti so kopijo istega kipa odkrili v Londonu). Britanci so konjeniški kip postavili feldmaršalu Douglasu Haigu (1861–1928), med drugim poveljniku bitke na Sommi, odkrit leta 1923 v njegovem domačem Edinburghu. Zgled takega spomenika je moč najti tudi v Beogradu, kjer je bil leta 1936 svečano odkrit doprski kip francoskega maršala in poveljnika zavezniške vojske na solunski fronti Louisa Francheta d'Espèreya (1856–1942), ki se je odkritja osebno udeležil. Kip je evociral zmagovit zaključek prve svetovne vojne za Srbijo, ki je svoje ozemlje osvobodila zahvaljujoč francoski pomoči, tako da je spomenik podčrtaval pomembno politično in vojaško zavezništvo med Srbijo in Francijo. Kot govorec na otvoritveni svečanosti je nastopil tudi »globoko ganjen« d'Esperey in povedal: »Velika je čast videti svoj lastni kip že za svojega življenja. Zahvaljujem se vam za to čast, ki jo smatram za počastitev junaških vojakov, ki sem jih vodil do zmage.«⁵² Nekateri vojskovodje so se slavljenja branili, kar kaže še en primer iz Jugoslavije. General Stepa Stepanović (1856–1929), eden od vodij srbske vojske v prvi svetovni vojni, je pobesnel, ko je izvedel, da prebivalci Čačka, kjer je živel po vojni, zbirajo denar za njegov spomenik. Lokalno oblast je prepričal, naj denar raje porabi za novo šolo.⁵³

Čeprav je prva svetovna vojna razbila več evropskih imperijev, so se v povojni klimi, polni nezadovoljstva, hitro razvili novi avtoritarni in totalitarni režimi, katerih vodje se niso sramovali postavljati spomenikov samim sebi, s katerimi so krepili kult osebnosti. Duce italijanskega fašizma Benito Mussolini (1883–1945) ni nasprotoval svojemu slavljenju v obliki spomenikov, kot sta bronasti konjeniški kip nadnaravne velikosti, postavljen na stadionu v Bologni,⁵⁴ in dobrih 17 metrov visok obelisk iz kararskega marmorja z napisom *MUSSOLINI DVX*, postavljen leta 1932 pred rimskim športnim kompleksom, ki bi moral leta 1940 gostiti poletne olimpijske igre (obelisk stoji še danes). Mussolini je s svojimi kipi napolnil tudi italijanske kolonije v

52 »Odkritje spomenika maršalu d'Espereyu.« *Jutro*, 18. maj 1936, 1.

53 Neču spomenik, podignite školu!. <https://www.vesti-online.com/necu-spomenik-podignite-skolu-2/> (dostop: julij 2021).

54 Storchi, Simona. »Mussolini as monument: the equestrian statue of the Duce at the Littorale Stadium in Bologna.« V: *The cult of the Duce: Mussolini and the Italians*, ur. Stephen Gundle, Christopher Duggan in Giuliana Pieri, 193–208. Manchester: Manchester University Press, 2013.

Afriki; znana sta konjeniški spomenik v libijskem Tripoliju in skoraj pet metrov visoka glava, izklesana v kamen pri etiopski Adui. V nacistični Nemčiji niso odkrivali tako orjaških spomenikov Adolfu Hitlerju (1889–1945), vendar so s ploščami obeležili kraje, povezane z njegovim življenjem, postavljali pa so tudi spominske kamne s slavilnimi napisi in simboli ter sadili spominske hraste (*Hitler-Eiche*). Med najsvetejšimi lokacijami nacističnega kulta je bila s spominsko ploščo obeležena zaporna celica, imenovana *Hitlerzelle*, v bavarskem naselju Landsberg am Lech, v kateri je Hitler napisal *Moj boj*.⁵⁵

Slavljenju avtoritarnih voditeljev s spomeniki se niso odpovedali niti v drugih evropskih državah. Poljska je slavila svojega *de facto* voditelja Józefa Piłsudskega (1867–1935) tako z manjšimi obeležji in spominskimi ploščami na lokacijah, kjer je deloval v preteklosti, kot tudi s konjeniški spomeniki, od katerih je bil tisti v kraju Komorowo iz leta 1932 morda največji. V Španiji so se po prevratu andaluzijskega aristokrata Miguela Prima de Rivere (1870–1930) in vzpostavitvi šestletne diktature prav tako postavljali njegovi spomeniki, vključno s konjeniški; odkritje tistega v Jerezu de la Frontera leta 1929 je obiskal tudi upodobljenec.⁵⁶ Po tem, ko so v španski državljanski vojni zmagali podporniki generala Francisca Franca (1892–1975), so se po Španiji razširili številni spomeniki v njegovo čast, ki so jih postavljali vse do diktatorjeve smrti. Do danes so vsi odstranjeni z javnih prostorov.

V novonastali Sovjetski zvezi se je prav tako hitro razširil kult novega voditelja, Vladimirja Iljiča Uljanova – Lenina (1870–1924). Četudi Lenin ni bil naklonjen slavljenju samega sebe, pa pogosto citiran podatek, da je bil njegov prvi spomenik odkrit v Noginsku en dan po njegovi smrti, ne drži. V resnici so se Leninovi spomeniki, četudi skromnih dimenzij in izdelani v neobstoje materialih, pojavili že leto dni po oktobrski revoluciji, novembra 1918. Takrat je bil odkrit njegov doprski kip v naselju Korotojak, v časopisu pa je bilo omenjeno tudi doprsje, postavljeno v inštitutu Smolni. Pred Leninovo smrtjo je bilo tako po državi postavljenih najmanj 15 njegovih obeležij, med katerimi je bilo tudi granitno obeležje, postavljeno na moskovski ulici, kjer

---

⁵⁵ Hitlerzelle. <https://de.wikipedia.org/wiki/Hitlerzelle> (dostop: julij 2021).

⁵⁶ Monument to Primo de Rivera (Jerez). [https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_\(Jerez\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_(Jerez)) (dostop: julij 2021).

je bil izvršen poskus atentata nanj. Na spomeniku je bil napis: »*Naj zatirani celega sveta vedo, da je na tem mestu metek kapitalistične protirevolucije skušal prekiniti življenje in delo vodje svetovnega proletariata, Vladimira Iljiča Lenina.*«⁵⁷ Trend se je nadaljeval pod vodstvom Josifa Visarionoviča Džugašvilija – Stalina (1878–1953), ki je prvi spomenik dobil ob praznovanju 50. rojstnega dne; takrat so mu, kot enega prvih znakov porajajočega se kulta osebnosti, odkrili doprsje v Leningradu (Sankt Peterburgu). Odkrivanje spomenikov se je pospešilo sredi 30. let, ko skoraj ni bilo sovjetskega mesta, ki takega spomenika ni imelo.⁵⁸

Četudi je bil Stalin pri številu spomenikov v orjaški prednosti pred ostalimi državljani, vseeno ni imel ekskluzivne pravice do spomenikov za časa življenja. V 30. letih je bil npr. v Vorošilovgradu (Lugansku), poimenovanem po maršalu Klimentu Vorošilovu (1881–1969), odkrit njegov spomenik. Kot presenetljivo posebnost naj navedemo še metropolita ukrajinske pravoslavne cerkve Andreja Šepčickega (1865–1944), ki je za življenje v sovjetskem Lvovu dobil kar dva spomenika. Prvi je bil postavljen v kapeli na dvorišču semenišča leta 1932, a ga je Rdeča armada čez sedem let razbila. Drugi je bil postavljen 1935 na dvorišču muzeja in čeprav je oblast pritiskala, da se kip umakne, ga je muzejski ravnatelj uspešno branil več let. Kip je preživel drugo svetovno vojno, a leta 1947 je bil vendarle uničen.⁵⁹

Na odkrivanje spomenikov še živčim vodjem obenem niso bile imune niti redke evropske države, ki so v letih pred drugo svetovno vojno ostale demokratične. Primer iz Velike Britanije je bil sicer nič kaj prikrito uprt proti Irski: ker so Irski po razglasitvi samostojnosti demolirali britanske spomenike, so v Stormontu na Severnem Irskem Britanci leta 1932 bučno odkrili kip lorda Edwarda Carsona (1854–1935), irskega unionističnega politika, ki je promoviral zvezo z Veliko Britanijo. Na celinski Evropi so še vedno postavljali spomenike monarhom, med katerimi je posebej impozanten konjeniški spomenik belgijskega kralja Alberta I. (1875–1934) v Antwerpnu iz leta 1930.

---

57 Первые памятники Ленину. <http://lenin.tilda.ws/pervye-pamyatniki-leninu> (dostop: julij 2021).

58 Памятники Сталину. https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятники_Сталину (dostop: julij 2021).

59 Мельник І., Масик Р. *Памятники та меморіальні таблиці міста Львова*. Львів: Априорі, 2012, 216, 229.

Zanimiv je primer Tomáša Garrigua Masaryka (1850–1937), prvega češkoslovaškega predsednika, ki je bil skozi celotno obdobje predsednikovanja deležen počastitev v obliki odkrivanja desetih spomenikov, od spominskih plošč in reliefov do celopostavnih kipov nadnaravne velikosti.⁶⁰ Masaryka sicer ne gre obtoževati prevelike samoljubnosti; zdi se, da je izkaze časti, ki so prišli od ljudstva, pač sprejel, ni pa jih umetno potenciral. Kot je povedal:

V vsem, kar sem počel, sem moral razsojati, kak prejudicium ali običaj se s tem ustvarja; in bili so to često trdi orehi. Morala se je zavestno tvoriti tradicija. Imate na primer neizogibni ceremoniel: gledal sem, da bi se tudi v njem izražala demokratičnost, kakršna odgovarja dobi in značaju našega naroda. Želel bi si, da bi si naši ljudje bolje nego doslej predočevali nujnost simbola; ne samo versko življenje, tudi politično življenje se čutno in idejno izraža s simboli. Živel sem doslej čim največ privatno, ali zdaj sem se moral pomiriti s stražami tam doli, s paradami, recepcijami in vso to reprezentanco; kaj početi, si pravim včasih, to spada k rokodelstvu.⁶¹

Masarykov naslednik, Edvard Beneš (1884–1948), je za življenje prav tako dobil več spomenikov, pri čemer pa je bil na njih pogosto upodobljen v družbi svojega predhodnika.

Po drugi strani so ZDA dosledno ostajale na distanci do odkrivanja spomenikov svojim predsednikom za časa življenja. Vsak še tako benigni predlog, da bi aktualnemu predsedniku postavili obeležje, je bil zavrnjen. V času predsednikovanja Franklina Delana Roosevelta se je zgodilo, da je predsednik razmišljal o izgradnji javne predsedniške knjižnice, v kateri bi bili spravljene vsi njegovi dokumenti, knjige in drugi osebni predmeti. Tudi tak predlog, ki bi moral biti sprejet v obliki posebnega zakona, je bil sprejet z neodobranjem. Republikanski kongresnik Hamilton Fish III, Rooseveltov zvesti kritik, je zatrdil, da pred kongres ne sme priti noben zakon, ki bi pod-

---

⁶⁰ T. G. Masaryk: mapa. <http://tg-masaryk.cz/mapa/> (dostop: julij 2021).

⁶¹ Čapek, Karel. Pogovori s T. G. Masarykom. Ljubljana: Tiskarna Merkur d. d., s.d., 176.

piral postavitev spomenika še živečemu človeku, češ da je to »povsem neameriško« in »povsem nedemokratično«. ⁶²

Postavljanje spomenikov živečim umetnikom in znanstvenikom med obema vojnoma ni dosegalo dimenzij iz časa pred prvo svetovno vojno. Malo je sicer znano, da so očetu psihoanalize Sigmundu Freudu (1856–1939) že leta 1931 odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši v Příboru na današnjem Češkem. Dogodka, ki je bil najavljen tudi v slovenskem časopisju, so se med drugim udeležili poročevalci *New York Timesa*. ⁶³

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA DO KONCA HLADNE VOJNE

Čas po drugi svetovni vojni je postopno prinesel dodatno liberalizacijo kriterijev pri postavljanju spomenikov živečim osebam. Do danes so pravzaprav padle še zadnje omejitve, ki so obstajale pred sredino 20. stoletja: če posameznik velja za zaslužnega na kateremkoli področju človekovih dejavnosti in hkrati na njegovem imenu ni (prevelikih) moralnih madežev, ima vedno nekaj možnosti, da dočaka svoj lasten spomenik.

Seveda konec druge svetovne vojne ni prinesel nenadnega konca tradicionalnih spomenikov. Spomeniki živečim kraljem in kraljicam se še vedno postavljajo, čeprav običajno ne dosegajo kolosalnih dimenzij svojih imperialnih predhodnikov. Po letu 1945 je porast doživelo odkrivanje spomenikov kraljev, ki so svoje podanike bolj ali manj junaško vodili skozi drugo svetovno vojno. V Belgiji so odkrivali spomenike kralja Leopolda III. (1901–1983), na Danskem pa je zraslo več konjeniških kipov kralja Kristijana X. (1888–1955), ki je bil znan po tem, da se je med nemško okupacijo vsak dan na konju sprehodil po ulicah Kopenhagna.

V vzhodni polovici kontinenta, ki je postal socialističen, se je marsikje uveljavilo odkrivanje spomenikov vodjem, okoli katerih se je spletal kult osebnosti. Za Stalina je bilo desetletje po drugi svetovni vojni čas najinten-

---

⁶² FDR's Commitment to the Hudson Valley. <https://fdr.blogs.archives.gov/2017/06/29/fdrs-commitment-to-the-hudson-valley/> (dostop: julij 2021).

⁶³ »Spominska plošča prof. Freudu.« *Jutro*, 18. september 1931, 6.

zivnejšega odkrivanja spomenikov, ki so krepili njegovo podobo zmagovitega *generalisimusa*. Poleg Sovjetske zveze so mu spomenike odkrivali tudi v vseh satelitskih državah, leta 1949 pa je spominsko ploščo dobil tudi na dunajski stavbi, v kateri je nekoč živel (plošča je *in situ* ohranjena do danes, le da ji je dodana tablica s pojasnilom o žrtvah stalinizma). Spomenike za življenja so dobili tudi nekateri Stalinovi nasledniki, med njimi Leonid Brežnjev (1906–1982), ki je bronasti doprski kip dobil v domačem kraju Kamenskoje.

Doprsta Brežnjeva ne gre razumeti preprosto kot izraz samoljubnega vodje, ki si je dal postaviti spomenik. Sovjetska zveza je bila nemara prva država, ki je postavljanje spomenikov za življenja uzakonila. Odlok iz leta 1949 je namreč določal, da se dvakratnim prejemnikom reda junaka socialističnega dela v domačem kraju postavi bronasti doprski kip. Odločba je bila leta 1973 dopolnjena s sklepom, da se lahko taki kipi postavljajo tudi enkratnemu junaku socialističnega dela, ki je hkrati heroj Sovjetske zveze. Na ta način so po vsej državi rasli doprski kipi bolj ali manj zaslužnih posameznikov. V seznam oseb, ki so si za življenja prislužile spomenik, je tako treba šteti pisan nabor ljudi, kot so kozmonavt Leonid Denisovič Kizim (1941–2010), kozmonavtka Valentina Vladimirovna Tereškova (1937), fizik in nobelovec Peter Leonidovič Kapica (1894–1984), strokovnjak za metalurgijo Boris Jevgenjevič Paton (1918–2020), izumitelj istoimenske avtomatske puške Mihail Timofejevič Kalašnikov (1919–2013), vojskovodja in maršal Semjon Mihajlovič Budjoni (1883–1973), vojni letalec Vitalij Ivanovič Popkov (1922–2010) in glavni projektant gradnje motorjev v tovarni traktorjev v Čeljabinsku Ivan Jakovljevič Trašutin (1906–1986). Z letom 1988 pa se je odkrivanje spomenikov sovjetskim herojem za življenja končalo, saj je nova (in zadnja) odredba določala, da je treba s tem počakati do časa po nagrajenčevi smrti.⁶⁴ Drugi državljani so bili s spomenikom za življenja počaščeni le izjemoma in v posebnih okoliščinah. Prvi kozmonavt Jurij Gagarin (1934–1968) je že dva dni po svojem znamenitem poletu leta 1961 v Simferopolu dobil mavčni doprski kip, ki ga je po časopisnih fotografijah

---

⁶⁴ Герой Социалистического Труда. https://ru.wikipedia.org/wiki/Герой_Социалистического_Труда (dostop: julij 2021).

bliskovito izdelal lokalni kipar in ga čez noč začasno postavil na eno izmed mestnih ulic.⁶⁵

Druge države vzhodnega bloka so spomenike živečim ljudem namejnale predvsem voditeljem, ostali primeri so bili redki. V Jugoslaviji je po informbirojevskem sporu prišlo do krepitev kulta Josipa Broza – Tita (1892–1980), tako da je bil že leta 1948 ob maršalovi rojstni hiši v Kumrovcu postavljen celopostavni bronasti spomenik. Med proslavljanjem 20. obletnice začetka upora leta 1961 je bil v (Titovem) Užicu postavljen še en nadnaravno velik predsednikov kip. Po drugi strani je bil njegov bolgarski kolega Todor Živkov (1911–1998) do slavljenja samega sebe bolj na distanci. Ko so mu v domačem mestu postavili spomenik, se je rojakom zahvalil za gesto, nato pa je dal spomenik odstraniti.⁶⁶

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA V NAJNOVEJŠI DOBI

V zahodnem bloku so spomeniki živim osebam deloma nadaljevali ustaljene tradicije, deloma pa so z njimi prekinjali. Tradicijo so nedvomno predstavljali spomeniki britanski kraljici Elizabeti II. (1926), ki jih množično postavljajo v Združenem kraljestvu in državah Commonwealtha, nekaj jih je tudi konjenskih (prvi je bil leta 1992 postavljen v Ottawi). Število spomenikov, ki jih je za življenja dobil njen soprog, princ Filip (1921–2021), je zanemarljivo; med pomembnejše sodi celopostavni kip iz leta 2012, ki je bil skupaj s kraljičinim kipom nameščen na pročelje canterburyjske katedrale. Ker so zakoni o *lèse-majesté* v 20. stoletju že izgubili svojo moč, je lahko leta 1995 nastala tudi skulptura *Liz in Phil ob jezeru*, postavljena v Canberri, ki je prikazovala goli kraljevski par, sedeč na klopci. Vseeno je bila plastika dovolj kontroverzna, da je v časopisju dvignila veliko prahu in da je bila večkrat vandalizirana, dokler je niso odstranili z javnega mesta.⁶⁷

65 Как в Симферополе появился первый памятник Гагарину, а потом исчез. <https://crimea.ria.ru/society/20210412/1119460417/Kak-v-Simferopole-poyavilsya-pervyy-pamyatnik-Gagarinu-a-potom-ischez.html> (dostop: julij 2021).

66 Todor Zhivkov. https://en.wikipedia.org/wiki/Todor_Zhivkov (dostop: julij 2021).

67 The most controversial sculpture in Australia. <https://uh.edu/~cfreelan/pics/sculptre.html> (dostop: avgust 2021).

Četudi kraljica uživa spoštovanje, je bil njen spomenik v Winnipegu julija 2021 porušen po razkritjih množičnih grobišč ob kanadskih šolah, v katerih so prisilno asimilirali otroke domorodcev.

Značilnost druge polovice 20. stoletja, ki traja vse do danes, so spomeniki verskim voditeljem. Poljska že od 80. let brez predaha odkriva nove in nove spomenike papežu Janezu Pavlu II. (1920–2005), pa tudi Nemčija je postavila več spomenikov njegovemu nasledniku, rojaku Benediktu XVI. (1927). Prve spomenike že dobiva tudi papež Frančišek (1936), med drugim si je prislužil doprsje v Tirani in gargojlo na katedrali v Kölnu. Pojav je mogoče zaslediti tudi na pravoslavnem vzhodu, kjer si je več spomenikov prislužil, denimo, moskovski patriarh Kiril (1946). Do nenavadnega dogodka je prišlo na Poljskem. Prelat Henryk Jankowski (1936–2010), znan kot kaplan *Solidarnosti*, a tudi razvpit zaradi antisemitskih izjav, je po upokojitvi v cerkvi v Gdansku, kjer je služboval, postavil svoj doprsni kip in povedal, da se mu s potezo ne zdi nič narobe. Tudi za tradicionalno katoliške Poljake je bila poteza neokusna, saj so v spletni anketi ocenili, da je duhovnik očitno narcisoiden in da je izgubil stik z realnostjo.⁶⁸ Ugled Jankowskega je dokončno strmoglavil, ko so se pojavile obtožbe o pedofilstvu. Leta 2019 je skupina protestnikov zrušila njegov celopostavni kip, ki je bil že po njegovi smrti postavljen na trgu v Gdansku.

Tako kot v preteklih stoletjih so še vedno prisotni tudi spomeniki živečim politikom. Do premika je prišlo v ZDA, kjer so konec 20. stoletja opustili politiko *post mortem* spomenikov predsednikom. Leta 1994 je bil v Atlanti postavljen spomenik Jimmyju Carterju (1924), George H. W. Bush (1924–2018) in njegov sin George W. Bush (1946) pa sta 2013 dobila skupen spomenik v Dallasu. Zaradi ameriške podpore Albancem v bojih proti Srbom v 90. letih si je več ameriških politikov prislužilo spomenike v Albaniji in na Kosovu. Ker je George W. Bush leta 2007 obiskal albansko mesto Fushë-Krujë, mu je bil tam dve leti pozneje postavljen še en celopostavni kip. Tri metre visok kip Billa Clintona (1946) je bil leta 2009 odkrit na istoimenskem bulvarju v Prištini, na prireditvi pa je nastopil tudi slavljeneec. Sedem let kasneje je

---

68 Prelat Jankowski postavil sobie pomnik. <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Prelat-Jankowski-postawil-sobie-pomnik-n35089.html> (dostop: avgust 2021).

bil v albanskem obmorskem mestu Sarandë odkrit doprski kip njegove soproge Hillary (1947). (Clinton si je še en spomenik prislužil v irskem kraju Ballybunion, ker je nekoč v naselje prišel – igrat golf.)

Pri Baracku Obami (1961) je padla tudi norma, da se spomenikov ameriškim predsednikom ne postavlja v času njihovega mandata. Portoriko je že leta 2012 namreč odkril njegov bronast kip, še več pa jih je sledilo po zaključku mandata, pri čemer je na nekaterih upodobljen skupaj z ženo Michelle (1964). Vrsta plošč obeležuje kraje, ki jih je Obama obiskal, med katerimi je posebej znana plošča v Chicagu z napisom »*Ne tem mestu je predsednik Barack Obama prvič poljubil Michelle Obama.*« Veliko medijske pozornosti je pritegnila šaljiva improvizirana ploščica na stranišču švedske univerze z napisom »*Ameriški predsednik Barack Obama je sedel tukaj 4. septembra 2013*«. Donald Trump spomenikov trenutno nima – če odštejemo spomenikom in spominskim ploščam podobne instalacije, s katerimi se njegovi nasprotniki norčujejo iz njegovih izjav in dejanj.

Tudi v ZDA odkrivanje spomenikov še živečim politikom povzroča razprtije. Leta 2012 so v missourijskem kapitolu npr. postavili doprsje republikanskega radijskega voditelja Rusa Limbaugha (1951–2021), kar je zaradi kontroverznih stališč ter izjav upodobljenca povzročilo burno javno razpravo, vključno s peticijo, ki je zahtevala odstranitev kipa. Vodstvo zvezne države je moralo nad kip namestiti varnostno kamero, da bi preprečili konstantno možnost vandalskega napada.⁶⁹

V Veliki Britaniji so postavitve spomenikov še živečim politikom prav tako pospremljene z javnimi razpravami o primernosti take počastitve. Ena izmed najbolj burnih se je zgodila leta 2007 ob odkritju spomenika prve britanske premierke Margaret Thatcher (1925–2013) v avli westminstrske palače (sedeža parlamenta) v Londonu. Parlamentarna pravila so do leta 2002 prepovedovala odkrivanje spomenikov kateremukoli še živečemu članu, vendar so bila takrat spremenjena, tako da je lahko pod posebnimi pogoji prišlo tudi do odkrivanja spomenikov še živečim (nekdanjim) par-

---

69 Limbaugh bust gets 24-hour security. <https://www.politico.com/story/2012/05/limbaugh-bust-gets-24-hour-security-076737> (dostop: avgust 2021).

lamentarcem. Po spremembi pravil so v avli parlamenta odkrili kipa lorda Jamesa Callaghana (1912–2005) in sira Edwarda Heatha (1916–2005), ki jima je, kljub protestom laburistov, sledila Thatcher. Na odkritju svojega bronastega kipa je »železna lady« povedala: *»Mogoče bi imela raje železo, a tudi bron bo v redu. Ne bo zarjavel. In upam, da bo tokrat glava ostala na mestu.«*⁷⁰ Šlo je za referenco na njen prejšnji marmornat kip, ki so ga nameravali postaviti v parlamentu, vendar so pravila to takrat prepovedovala. Kip je bil zato na ogled v londonskem Guildhallu, dokler ga ni julija 2002 neki gledališki režiser obglavil s kovinsko palico. Ob aretaciji se je storilec pošalil: *»Mislim, da takole izgleda bolje.«* Odslužil je tri mesece v zaporu.⁷¹

Slika 5: Margaret Thatcher ob svojem kipu v stavbi parlamenta v Londonu

Vir: <https://www.nysun.com/pics/2369.jpg> (dostop: avgust 2021).

Nedaleč proč od premierkinega kipa v parlamentu, na trgu pred palačo, je bil istega leta odkrit kip borca proti apartheidu in južnoafriškega predsednika Nelsona Mandele (1918–2013). Mandela je postavitvev predhodno odobril in se z ženo udeležil odkritja. V nagovoru je povedal, da so bile s postavitvijo spomenika temnopoltemu človeku na trgu pred parlamentom

⁷⁰ Statue of Margaret Thatcher (Palace of Westminster). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(Palace_of_Westminster\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(Palace_of_Westminster)) (dostop: avgust 2021).

⁷¹ Statue of Margaret Thatcher (London Guildhall). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(London_Guildhall\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(London_Guildhall)) (dostop: avgust 2021).

izpolnjene njegove sanje, obenem pa je dodal, da je lahko o taki počastitvi lahko le sanjal. Poudaril je, da bi spomenik, četudi je posvečen eni osebi, moral simbolizirati vse ljudi, ki so se uprli represiji, še zlasti apartheidu.⁷² Nekaj mesecev pred Mandelovo smrtjo so mu spomenik postavili tudi v Washingtonu.

Temperamentni škotski neoklasicistični kipar Alexander Stoddart je obsodil tako Thatcher kot Mandelo:

Zato nikoli ne delamo kipov živih ljudi. Ker bi nastala anomalija: tvoj subjekt bi tekal naokoli, se ukvarjal s svojimi zadevami, mahal taksiju ali pel karaoke, po drugi strani pa bi tam stal kip in ne bi delal ničesar. Morali bi počakati trideset let po smrti in imeti moratorij, da se preveri, če še vedno obstaja pobuda za spomenik tej osebi. Poleg tega ljudje, ki poskušajo postaviti kipe živih ljudi, to počnejo, ker ne zaupajo zanamcem, da bodo postavili njihov kip, zato skušajo zaobiti to preizkušnjo zanamcev. Prav tako je vulgarno videti lasten kip. Gospa Thatcher in Nelson Mandela sta se sovražila, toda oba sta zagrešila enak osnovni zločin. Ne samo da so jima obema odkrili spomenik za življenja, temveč sta tudi sama odkrila presneti zadevi.⁷³

Vodja Sovjetske zveze ob njenem razpadu, Mihail Gorbačov (1931), je na področju današnje Rusije dobil le malo spomenikov; eden med njimi je postavljen v aleji ruskih voditeljev v Moskvi iz 2017, kjer so z doprskimi spomeniki slavljeni vsi vodje od Rjurika do Borisa Jelcina. Precej več spomenikov so Gorbačovu odkrili v Nemčiji, da bi počastili njegove zasluge pri združitvi države. Eden med njimi je del leta 2010 odkritega spomenika *Očetje enotnosti* v Berlinu. Doprsni kipi so bili odkriti trojici, ki velja za očete nemške združitve: Gorbačovu, Georgu H. W. Bushu in Helmutu Kohlu (1930–2017).

---

72 Britain honours Mandela with statue. <https://www.aljazeera.com/news/2007/8/29/britain-honours-mandela-with-statue> (dostop: avgust 2021).

73 Her Majesty's Sculptor Alexander Stoddart On Art, Michelangelo, And Instagram. <https://thefederalist.com/2019/01/31/majestys-sculptor-alexander-stoddart-art-michaelangelo-instagram/> (dostop: avgust 2021).

V najnovejši ruski zgodovini je že mogoče opaziti prve poskuse odkrivanja spomenikov Vladimirju Putinu (1952). Status prvega tovrstnega spomenika najverjetneje pripada doprsnemu kipu, izdelanemu iz sintetike s patino bronastega videza, postavljenemu leta 2015 v predmestju Sankt Peterburga. Po pojasnilu pobudnikov za spomenik je predsednik upodobljen kot rimski cesar, ker je Rusiji priboril Krim.⁷⁴ Zurab Cereteli, nekakšen dvorni kipar Putinovega režima, je izdelal tudi Putinovo nadnaravno figuro, kjer je upodobljen kot karateist. Trenutno skulptura še ni postavljena kot javni spomenik. Leta 2016 je Cereteli izdelal tudi tri metre visok kip skrajnega nacionalističnega politika Vladimirja Žirinovskega (1946), postavljen za njegov 70. rojstni dan v Moskvi. Ne preseneča, da so se v Ukrajini na tovrstne spomenike odzivali s svojimi različicami nacionalističnih obeležij. Ukrajinski nacionalisti so npr. odkrili trimetrski spomenik vojaku in sovjetskemu političnemu zaporniku Miroslavu Simčiču (1923) v kraju Kolomija, ki pa ga Rusi dolžijo vojnih zločinov v času druge svetovne vojne.

Kot posebnost omenimo še spomenik nekdanje francoske prve dame in modela Carle Bruni Sarkozy (1967), postavljen leta 2012 v pariškem predmestju Nogent-sur-Marne. Nasprotniki so celoten projekt razglasili za grotesknega, vsekakor pa ni pomagalo, da je upodobljenka oblečena v tradicionalno delavsko opravo, ki naj bi predstavljala poskus simpatiziranja elite z nepriviligiranimi množicami. Ker je Nicolas Sarkozy pred postavitvijo kipa izgubil volitve in je bil par deležen preiskav zaradi korupcije, je bil spomenik Carle Bruni verjetno eden najbolj osovražanih spomenikov živeči osebi moderne dobe.⁷⁵

Spomeniki živečim umetnikom so izgubili nekdanjo narodotvorno funkcijo in niso več pogosti, vendar se še vedno postavljajo. Znameniti avstrijski dirigent Herbert von Karajan (1908–1989) je svoj bronasti doprski kip dobil leta 1983 v foyerju berlinskega gledališča. V srbskem Valjevu je bil leta 1990 odkrit spomenik znani srbski pesnici Desanki Maksimović (1898–1993), ki je

---

⁷⁴ Путь к Путину: прижизненный памятник президенту открыли в Ленобласти. <https://topspb.tv/news/2015/05/18/put-k-putinu-prizhiznennyij-pamyatnik-prezidentu-otkryili-v-lenoblasti/> (dostop: avgust 2021).

⁷⁵ Carla Bruni statue – a tale of modern France. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/carla-bruni-sarkozy-statue> (dostop: avgust 2021).

nad obeležjem najprej negodovala, nato pa je gesto sprejela, ko so ji zatr-dili, da gre za spomenik njeni poeziji, ki vključuje njeno podobo. Valižanski pisec trilerjev in zgodovinskih romanov Ken Follett (1949) je dobil celopos-tavni spomenik v baskovskem mestu Vitoria-Gasteiz zahvaljujoč vključitvi zgodovine mestne katedrale v enega od romanov. V ukrajinski Odesi je bil leta 1998 postavljen kip priljubljenega ruskega satiričnega pisatelja Mihaila Žvaneckega (1934–2020), Nizozemci pa so v Rotterdamu leta 2002 odkrili spomenik striparju Martenu Toonderju (1912–2005), postavljen ob njego-vem 90. rojstnem dnevu. Redkejša, toda vseeno obstoječa so spominska obeležja znanstvenikom; nevrolog in psihiater Viktor E. Frankl (1905–1997) je ploščo na rojstni hiši na Dunaju dočakal leta 1988.

Umetnike in znanstvenike so po številu spomenikov za življenja v 21. stoletju povsem presegle igralci. Čas, ki kot globalne ikone slavi igralce, je seveda postregel tudi s skoraj neštevnimi primeri njihovih spomenikov. Omenimo samo Arnolda Schwarzeneggerja (1947), ki ima spomenika v domačem Thalu v Avstriji in v Columbusu v Ohio, in Johnnyja Deppa (1963), ki mu je kip leta 2010 postavil režiser Emir Kusturica v svojem mondenem počitniškem naselju Drvengrad v Srbiji. Leta 2017 je bil v francoskem Saint-Tropezu odkrit tudi 2,5 metra visok bronast spomenik gole Brigitte Bardot (1934), režiser in igralec Woody Allen (1935) pa je dobil že dva spomenika. Prvi je bil odkrit v španskem Oviedu leta 2005 v zahvalo za Allenove hvale lepoti mesta, drugi – bronasta dlan, ki drži Allenova očala – pa je v ruskem Kaliningradu, saj je režiserjev izvorni priimek Königsberg. Spomenike igral-cem, ki so znani predvsem v domačih državah, so množično odkrivali po večini zahodnoevropskih držav, pa tudi Rusija ne zaostaja za tem feno-menom. Ruski igralec Viktor Suhorukov (1951) je svoj kip, sedeč na klopi v Moskvi, dobil leta 2016 v Moskvi. Postavitev lastnega spomenika je sprejel z ironijo. Pojasnil je, da je bil spomenik postavljen na pobudo lokalnega poslovnega, ki je igralca prepričal v dovoljenje, češ da je za someščane heroj. Prišel je tudi na odkritje. Le izjemoma igralci dobijo spomenike za dosežke izven igralskih voda. Četudi je bila Irene Dunne (1898–1990) npr. znana predvsem kot hollywoodska igralka, je svoj doprski kip leta 1985 dobila pred bolnišnico v kalifornijski Santa Monici, kjer je dobrodelno delo-vala vrsto let.

Slika 6: Woody Allen ob svojem spomeniku v Oviedu

Vir: https://www.fluido.es/google/google_maps_print/cronologia-oviedo-en.html (dostop: avgust 2021).

Poseben tip spomenikov živečim umetnikom so spomeniki, pri katerih je upodobljen priljubljen lik iz filma ali nadaljevanke, vendar je pri takem spomeniku neogibno upodobljen tudi sam igralec. Na tak »prikrit« način so spomenike, zlasti v ZDA, med drugim dobili Mary Tyler Moore (1936–2017), Henry Winkler (1945), Andy Griffith (1926–2012) in bodoči režiser Ron Howard (1954). Morda najslavnejši je kip Sylvestra Stallona (1946) v vlogi Rockyja, saj je njegov bronast kip še danes razstavljen ob znamenitem stopnišču v Philadelphii, ki se pojavi v filmu. Različico tega kipa so leta 2007 postavili v manjšem srbskem kraju Žitište, s čimer so pritegnili veliko medijske pozornosti in radovednih turistov. Med bolj razvpitimi je kamnita skulptura Mela Gibsona (1956) v vlogi sira Williama Wallacea iz filma *Braveheart*, ki je bil leta 1997 postavljen v spominskem centru tega škotskega junaka nad Stirlingom. Kip je kmalu dobil naziv najbolj osovražene skulpture na Škotskem in bil neprestano vandaliziran, dokler ni bil leta 2008 odstranjen. Spomeniki zahodnim igralcem v filmskih vlogah se pojavljajo tudi v Rusiji, na ta način je obeležje v Omsku leta 2012 dobil nizozemski igralec Rutger Hauer (1944–2019).

Nelsona (1933), odkrit leta 2013 v teksasškem Austinu. Po drugi strani so v Tennesseeju leta 2021 predlagali postavitve kipa še ene ikone country glasbe, Dolly Parton (1946), pred kapitol. Pevka je ponudbo zavrnila, češ da se na svetu dogaja preveč drugih stvari, da bi porabljali čas, energijo in denar za njeno povzdigovanje. Predlagala je, naj zvezna država s tovrstno počastitvijo počaka še nekaj let ali o njej razmisli po njeni smrti, če bo za spomenik še vedno zanimanje.⁷⁶ Kljub temu je pevka že dobila svoj spomenik, postavljen leta 1987 v kraju Sevierville.

V Rusiji prav tako postavljajo spomenike številnim pevcem in pevkam, včasih tudi posredno, saj ob bronasti figuri, ki ima obrazne poteze tega ali onega glasbenika in inštrument v rokah, ni nobenega napisa, ki bi upodobljenca identificiral. Zanimiv je primer pevcu Josifa Kobzona (1937–2018), ki so mu želeli v ukrajinskem Donecku, blizu domačega kraja, postaviti spomenik. Kobzon je najprej predlog zavrnil, češ da gre za slab okus in da bo deležen posmeha. Ker pa je bil naslednje poldrugo leto neprestano deležen spodbud, je popustil, vendar pod pogojem, da sam izbere kiparja in lokacijo spomenika ter da celoten projekt plača sam, na kar je lokalna oblast pristala. Celopostavni bronasti kip je bil odkrit leta 2003 v zelenju izven mestnega središča, zaradi česar so ukrajinski mediji hvalili pevčevo skromnost.⁷⁷

Zadnja skupina ljudi, ki se jim v zadnjih letih in desetletjih množično postavlja spomenike za življenja, so športniki. Dosežki v športu so, kot kaže, hitro nagrajeni s spomeniki, vendar je to tudi ena od skupin spomenikov živečim osebam, kjer je treba spomenike pogosto tudi odstranjevati. Status prvega spomenika živečemu športniku se pripisuje bronastemu kipu znane finskega tekača Paava Nurmija (1897–1973), ki ga je leta 1924 naročila finska vlada. Šlo je za sploh prvo naročilo javnega spomenika v državi od razglasitve finske neodvisnosti. Kip golega tekača, ki se zgleduje po antičnih vzorih, je bil odlit v več primerkih in postavljen na različnih lokacijah, tudi

---

76 Dolly Parton's Statue has Tennessee's Support, but Not Parton's. <https://www.nytimes.com/2021/02/18/arts/music/dolly-parton-statue.html> (dostop: avgust 2021).

77 Кто за что забронзовел: 5 самых известных прижизненных памятников Украины. <https://ukraina.ru/exclusive/20190901/1024752220.html> (dostop: avgust 2021).

v Helsinkih.⁷⁸ Sodobni spomeniki še živečim športnikom so deležni velikega medijskega zanimanja, pa tudi zanimanja javnosti. Fotografije spomenikov Usaina Bolta (1986), Rafaela Nadala (1986), Zlatana Ibrahimovića (1981), Diega Maradone (1960–2020) in Christiana Ronalda (1985) – še posebej njegovega neposrečenega doprsnega kipa na letališču na Madeiri – so obkrožile svet. Spomeniki še vedno aktivnim športnikom niso nič neobičajnega niti v vzhodni Evropi. Prvi med njimi je bil najverjetneje posvečen ukrajinskemu atletu Sergeju Bubki (1963). Ko so mu ukrajinske oblasti predlagale postavitve spomenika, je idejo najprej zavrnil, vendar je po prepričevanju in zagotavljanju, da bo spomenik služil kot navdih mladim športnikom, vendarle pristal. Spomenik je bil odkrit leta 1999.

Po stadionih in univerzah v Evropi in Severni Ameriki stoji še na desetine, če ne stotine spomenikov živim športnikom in trenerjem. Ti so do lastnih spomenikov pogosto ironični, nanje gledajo z distanco ali pa jih celo sovražijo, ker jim otežujejo poklic s stalnim stremljenjem k popolnosti. Tudi mediji so do »bronaste epidemije« pogosto kritični, saj poudarjajo, da se z vesplošnim postavljanjem spomenikov vsakemu količkaj zaslužnemu športniku razveljavlja vrednost spominskega obeležja. Pod vprašajem sta tudi umetniška vrednost tovrstnih skulptur in nizka zastopanost manjšin med upodobljenci. Problematičnost spomenika še živi osebi je prišla v ospredje med afero leta 2012, povezana z dolgoletnim priljubljenim trenerjem ameriškega nogometa na pennsylvanijski univerzi Joejem Paternom (1926–2012). Njegov dobra dva metra visok kip je od leta 2001 stal pred stadionom v univerzitetnem kampusu. Afera je izbruhnila, ko je bil razkrit spolni škandal, v katerega je bil s svojo pasivnostjo, kljub vedenju o zlorabah, vpleten Paterno. Osramočeni trener je umrl nekaj mesecev po razkritju, pol leta kasneje pa je bil spomenik odstranjen in njegova lokacija preurejena.⁷⁹

V zadnjih letih se na Zahodu pojavljajo obsežni projekti, ki menijo, da obstoječi javni spomeniki ne zastopajo enakovredno vseh družbenih skupin

78 Paavo Nurmi. <https://www.hamhelsinki.fi/en/sculpture/paavo-nurmi-waino-aaltonen/> (dostop: avgust 2021).

79 Why are we building so many statues of sports icons?. https://www.espn.com/college-football/story/_/id/24266446/bronze-epidemic-college-football (dostop: avgust 2021).

in da so številne skupine odrinjene na rob, zato skušajo položaj popraviti z odkrivanjem novih spomenikov, med katere se uvrščajo tudi obeležja še živečim posameznikom. Med projekti, ki so dobili precejšen zagon, sodi *Statues for Equality*, s katerim želita pobudnika povečati delež spomenikov žensk po svetu. Ustvarila sta vrsto celopostavnih skulptur vplivnih žensk, ki so jih izbrali podporniki projekta z glasovanjem. V okviru projekta je mdr. nastal kip albanske judoistke in olimpijke Majlinda Kelmendi (1991), ki ga

je atletinja, takrat stara 28 let, osebno odkrila v domačem mestu Peja.⁸⁰ V Londonu podoben projekt izbiro prepušča prebivalcem: lokalne skupnosti lahko nominirajo osebe, katerih obeležja želijo postaviti, nato pa iz lasersko obdelanih jeklenih plošč izdelajo njihove podobe. Na ta način je bilo počaščenih že več živih oseb, vključno z igralcem Michaelom Cainom (1933) in pisateljem Michaelom Bondom (1926–2017), znanim po knjigah o medvedku Paddingtonu.

Slika 7: Artur Čilingarov na odkritju svojega spomenika v Sankt Peterburgu.

Vir: <https://www.zaks.ru/new/archive/view/69488> (dostop: avgust 2021).

Ne glede na to, da je 21. stoletje pristalo na množično odkrivanje spomenikov še vedno aktivnim zvezdam športa, popkulture in politike, s čimer je relativiziralo morda največjo čast, ki je je človek lahko deležen, se še vedno odkrivajo tudi spomeniki manj znanim, še živečim osebam, katerih dosežki pa so nemara bolj trajni ali bližji ljudem. Sem lahko uvrstimo spomenike malih ljudi, recimo Karoline Duhnsen (1906–2001), znane kot *Oma Duhnsen*, ki je pol stoletja prodajala meso na hannoverski tržnici in je leta 1999 pozi-

⁸⁰ Statues for equality. <https://statuesforequality.com> (dostop: avgust 2021).

rala za spomenik, ali pa njene zagrebške ustreznice Đurđice Jančić, ki je bila model za priljubljen spomenik *kumice Barice* na mestni tržnici Dolac. Omenimo lahko tudi ruskega polarnega raziskovalca Arturja Čilingarova (1939), ki je doprski kip dobil leta 2010 v Sankt Peterburgu. Najprej je bil do spomenika skeptičen. Ob odkritju je prosil, naj ljudje pred spomenik ne polagajo cvetja, češ da ga kip obvezuje k novim ekspedicijam. Spomenik je leta 2014, ob 95. rojstnem dnevu, v domačem Ålesundu dobil norveški častnik Joachim Rønneberg (1919–2018), ki je kot član uporniškega gibanja leta 1943 vodil akcijo, v kateri je uspel prekiniti nemško proizvodnjo težke vode, potrebne za proizvodnjo nuklearnega orožja. Spomenik klimatski aktivistki Greti Thunberg (2003) pred univerzo v Winchesteru, postavljen marca 2021, je ta hip nemara spomenik najmlajši še živeči osebi na svetu. Dokazuje nam, da tradicija postavljanja spomenikov živečim ljudem tudi sama živi naprej.

ZAKLJUČEK

Spomeniki za življenja so ideja, ki je na Zahodu prisotna že stoletja. Čeprav je ideja neprestano deležna posmeha ali kritike, ker pogosto kaže na totalitarne težnje ali vsaj napuh slavljenca, pa je hkrati legitimizirana s strani večine oblasti. Ponekod so skupnosti formalno prepovedale nadaljnje postavljanje spomenikov še živečim ljudem (npr. Leicester in New York), vendar kljub temu ne moremo reči, da je koncept v kakršnemkoli upadu, ravno nasprotno. Stari in srednji vek sta spomenike živečim ljudem omejevala skoraj izrecno na monarhe, v zgodnjem novem veku pa se je ta nabor razširil na vojskovodje. Ti skupini spomenikov sta, četudi sta bili postopoma potisnjeni v ozadje, ostali živi vse do danes. Čas razsvetljenstva je prinesel pomembne premike pri slavljenju še živečih umetnikov in intelektualcev, v 19. stoletju pa je v okviru nacionalističnih gibanj prihajalo do množičnega slavljenja dosežkov še živečih umetnikov, literatov, znanstvenikov in inovatorjev. Skozi 20. stoletje so spomenike dobivali številni avtoritarni vladarji, vendar so zadnja desetletja in začetek 21. stoletja minila predvsem v popolni liberalizaciji, če ne kar anarhiji, pri postavljanju spomenikov živečim osebam iz vse širšega kroga človekovih aktivnosti. Mnenja o tem, ali je tak premik upravičen in legitimen, bodo ostala različna, zanimivo pa bo opazovati nadaljnje smeri razvoja, saj je očitno, da se trend v doglednem času ne bo ustavil. Nemški dramatik Frank Wedekind ni imel v mislih spomenikov živim ljudem, ko je zapisal znano misel: »Spomeniki so za žive, ne za mrtve.« Kljub temu pa se zdi, da Zahod pritrjuje misli tudi v njenem spremenjenem pomenu.

VIRI IN LITERATURA

Časopisni viri

- »Graditelj prekosibirske železnice mrtev.« *Jutro*, 20. junij 1928, 6.
- »La estatua de Romanones.« *Heraldo de Madrid*, 16. oktober 1913, 3.
- »Mussolinia.« *Jutro*, 4. maj 1924, 5.
- »Odkritje spomenika maršalu d'Espereyu.« *Jutro*, 18. maj 1936, 1.
- »Spominska plošča prof. Freudu.« *Jutro*, 18. september 1931, 6.
- »Vesele o slavnih ljudeh.« *Tovariš*, 24. oktober 1952, 857.
- »Za življenja so ji spomenik postavili.« *Slovenski narod*, 27. februar 1905, 3.

Spletne viri

- Bell Memorial. https://en.wikipedia.org/wiki/Bell_Memorial (dostop: junij 2021).
- Britain honours Mandela with statue. <https://www.aljazeera.com/news/2007/8/29/britain-honours-mandela-with-statue> (dostop: avgust 2021). Carla Bruni statue – a tale of modern France. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/carla-bruni-sarkozy-statue> (dostop: avgust 2021).
- Christian V. <https://equestrianstatue.org/christian-v/> (dostop: maj 2021).
- Colonne du Congrès. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_du_Congr%C3%A8s (dostop: junij 2021).
- Colonne Vendôme. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_Vend%C3%B4me (dostop: junij 2021).
- Dolly Parton's Statue has Tennessee's Support, but Not Parton's. <https://www.nytimes.com/2021/02/18/arts/music/dolly-parton-statue.html> (dostop: avgust 2021).
- Equestrian statue of Christian IX, Esbjerg. https://en.wikipedia.org/wiki/Equestrian_statue_of_Christian_IX,_Esbjerg (dostop: junij 2021).
- FDR's Commitment to the Hudson Valley. <https://fdr.blogs.archives.gov/2017/06/29/fdr-s-commitment-to-the-hudson-valley/> (dostop: julij 2021). Funerary Monument to Sir John Hawkwood. https://en.wikipedia.org/wiki/Funerary_Monument_to_Sir_John_Hawkwood (dostop: maj 2021).
- Герой Социалистического Труда. https://ru.wikipedia.org/wiki/Герой_Социалистического_Труда (dostop: julij 2021).

Goethedenkmal (Frankfurt am Main). [https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_\(Frankfurt_am_Main\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_(Frankfurt_am_Main)) (dostop: junij 2021).

Her Majesty's Sculptor Alexander Stoddart On Art, Michelangelo, And Instagram. <https://thefederalist.com/2019/01/31/majestys-sculptor-alexander-stoddart-art-michaelangelo-instagram/> (dostop: avgust 2021).

Hitlerzelle. <https://de.wikipedia.org/wiki/Hitlerzelle> (dostop: julij 2021).

John B. Castleman Monument. https://en.wikipedia.org/wiki/John_B._Castleman_Monument (dostop: junij 2021).

John Logan Campbell Monument. <https://www.heritage.org.nz/the-list/details/4478> (dostop: julij 2021).

Как в Симферополе появился первый памятник Гагарину, а потом исчез. <https://crimea.ria.ru/society/20210412/1119460417/Kak-v-Simferopole-poyavilsya-pervyy-pamyatnik-Gagarinu-a-potom-ischez.html> (dostop: julij 2021).

Кто за что забронзовел: 5 самых известных прижизненных памятников Украины. <https://ukraina.ru/exclusive/20190901/1024752220.html> (dostop: avgust 2021).

Колонна двух императоров. https://ru.wikipedia.org/wiki/колонна_двух_императоров (dostop: junij 2021).

Limbaugh bust gets 24-hour security. <https://www.politico.com/story/2012/05/limbaugh-bust-gets-24-hour-security-076737> (dostop: avgust 2021).

Liste der Kaiser-Wilhelm-I.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-I.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

Liste der Kaiser-Wilhelm-II.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-II.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

Monument to Primo de Rivera (Jerez). [https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_\(Jerez\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_(Jerez)) (dostop: julij 2021).

Napoleon III (1808–1873). <https://www.english-heritage.org.uk/visit/blue-plaques/napoleon-iii/> (dostop: junij 2021).

Neću spomenik, podignite školu!. <https://www.vesti-online.com/necu-spomenik-podignite-skolu-2/> (dostop: julij 2021).

Obelisk (Potsdam). [https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_\(Potsdam\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_(Potsdam)) (dostop: maj 2021).

Обелиск в Александровском саду. https://ru.wikipedia.org/wiki/Обелиск_в_Александровском_саду (dostop: junij 2021).

Paavo Nurmi. <https://www.hamhelsinki.fi/en/sculpture/paavo-nurmi-waino-aaltonen/> (dostop: avgust 2021).

Памятник Суворову (Санкт-Петербург). [https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_\(Санкт-Петербург\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_(Санкт-Петербург)) (dostop: maj 2021).

Памятники Сталину. https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятники_Сталину (dostop: julij 2021).

Первые памятники Ленину. <http://lenin.tilda.ws/pervye-pamyatniki-leninu> (dostop: julij 2021).

Philip IV. <https://equestrianstatue.org/philip-iv/> (dostop: maj 2021).

Pratát Jankowski postawił sobie pomnik. <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Pratát-Jankowski-postawil-sobie-pomnik-n35089.html> (dostop: avgust 2021).

Priča o konju smještenom na najpoznatijem zagrebačkom trgu. <http://licegrada.hr/prica-o-konju-smjestenom-na-najpoznatijem-zagrebackom-trgu/> (dostop: maj 2021).

Путь к Путину: прижизненный памятник президенту открыли в Ленобласти. <https://topspb.tv/news/2015/05/18/put-k-putinu-prizhiznennyj-pamyatnik-prezidentu-otkryili-v-lenoblasti/> (dostop: avgust 2021).

Sir William Gray page 2. <http://www.thisishartlepool.co.uk/history/williamgray2.asp> (dostop: julij 2021). Statua di Caterina Campodonico. https://it.wikipedia.org/wiki/Statua_di_Caterina_Campodonico (dostop: julij 2021).

Statue of Margaret Thatcher (London Guildhall). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(London_Guildhall\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(London_Guildhall)) (dostop: avgust 2021).

Statue of Margaret Thatcher (Palace of Westminster). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(Palace_of_Westminster\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(Palace_of_Westminster)) (dostop: avgust 2021).

Statues for equality. <https://statuesforequality.com> (dostop: avgust 2021).

T. G. Masaryk: mapa. <http://tg-masaryk.cz/mapa/> (dostop: julij 2021).

The most controversial sculpture in Australia. <https://uh.edu/~cfreelan/pics/sculptre.html> (dostop: avgust 2021).

The only statue of Henry IV erected during his lifetime, in the Capitol. <https://www.grandsudinsolite.fr/224--the-only-statue-of-henry-iv-erected-during-his-lifetime--in-the-capitol.html> (dostop: maj 2021).

Todor Zhivkov. https://en.wikipedia.org/wiki/Todor_Zhivkov (dostop: julij 2021).

Why are we building so many statues of sports icons?. https://www.espn.com/college-football/story/_/id/24266446/bronze-epidemic-college-football (dostop: avgust 2021).

William Gladstone's statue at Bow caught red-handed. <https://www.london-walking-tours.co.uk/secret-london/gladstone-statue-bow.htm> (dostop: junij 2021).

Literatura

Aspden, Suzanne. »'Fam'd Handel Breathing, tho' Transformed to Stone': The Composer as Monument.« *Journal of the American Musicological Society*, 55/1 (2002), 39–90.

Bakewell, Sarah. *V kavarni eksistencialistov: svoboda, bit in marelični koktajli*. Ljubljana: Modrijan, 2018.

Čapek, Karel. *Pogovori s T. G. Masarykom*. Ljubljana: Tiskarna Merkur d. d., s.d., 1937.

Donaldson, Peter. *Remembering the South African War: Britain and the Memory of the Anglo-Boer War, from 1899 to the Present*. Liverpool: Liverpool University Press, 2013.

Freeman, Kirilly. »Incident in Arles: Regionalism, Resistance and the Case of the Statue of Frédéric Mistral.« *Contemporary European History*, 16/1 (2007), 37–50.

Geiringer, Karl. *Joseph Haydn: A creative life in music*. Berkeley: University of California Press, 1983.

Goodman, Dena. »Pigalle's Voltaire nu: The Republic of Letters Represents itself to the World.« *Representations*, 16 (1986), 86–109.

McLellan, Andrew. »The Life and Death of a Royal Monument: Bouchardon's Louis XV.« *Oxford Art Journal*, 23/2 (2000), 1–27.

Мельник І., Масик Р. *Пам'ятники та меморіальні таблиці міста Львова*. Львів: Апріорі, 2012.

Memorial of Samuel Finley Breese Morse, including Appropriate Ceremonies of Respect at the National Capitol, and Elsewhere. Washington: Government Printing Office, 1875.

Michalski, Sergiusz. *Public Monuments: Art in Political Bondage 1870–1997*. London: Reaktion Books, 1998.

Rombouts, Stephen. »Art as Propaganda in Eighteenth-Century France: The Paradox of Edme Bouchardon's Louis XV.« *Eighteenth-Century Studies*. 27/2 (1993), 255–282.

Seele, Sieglinde. *Lexikon der Bismarck-Denkmäler*. Petersberg: Michael Imhof, 2005.

Selbmann, Rolf. *Dichterdenkmäler in Deutschland: Literaturgeschichte in Erz und Stein*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988.

Сокол К. Г. *Монументальные памятники Российской империи: каталог*. Москва: Вагриус Плюс, 2006.

Sprague, Elmer. *Brooklyn Public Monuments: Sculpture for Civic Memory and Urban Pride*. Indianapolis: Dog Ear Publishing, 2008.

Stamp, Gavin. *The Changing Metropolis: Earliest Photographs of London 1839–1879*. Harmondsworth: Viking, 1984.

Storchi, Simona. »Mussolini as monument: the equestrian statue of the Duce at the Littorale Stadium in Bologna.« V: *The cult of the Duce: Mussolini and the Italians*, ur. Stephen Gundle, Christopher Duggan in Giuliana Pieri, 193–208. Manchester: Manchester University Press, 2013.

Suto, Yoshiyuki. »Honorific Statue of Conon: Some Thoughts on the Athenian Statue Culture at the Beginning of the Fourth Century BC.« *Journal of Classical Studies*, 61 (2013), 36–47.

The General Biographical Dictionary. A New Edition. Vol. III. London: J. Nichols and son et al., 1812.

The Marquis of Lorne. *V. R. I. Queen Victoria, her life and lifetime.* New York, London: Harper & Brothers Publishers, 1901.

Wall, Alexander James. *The Equestrian Statue of George III and The Pedestrian Statue of William Pitt Erected in the City of New York 1770.* New York: The New York Historical Society, 1920.

Walling, R. A. J., ur. *The Diaries of John Bright.* New York: William Morrow and Company, 1931.

Wannakit, Nittaya in Siraporn Nathalang. »Dynamics of Power of Space in the Tai-Yuan Chao Luang Kham Daeng Spirit Cult.« *Manusya: Journal of Humanities*, 14/3 (2011), 87–104.

Watanabe-O'Kelly, Helen. *Projecting Imperial Power: New Nineteenth Century Emperors and the Public Sphere.* Oxford: Oxford University Press, 2021.

Wyke, Terry in Harry Cocks. *Public Sculpture of Greater Manchester.* Liverpool: Liverpool University Press, 2004.

Zarucchi, Jeanne. »Bernini and Louis XIV: A Duel of Egos.« V: *Notes in the History of Art*, 25/2 (2006), 32–38.

POVZETEK

Spomeniki za življenja so ideja, ki je na Zahodu prisotna že stoletja. Čeprav je ideja neprestano deležna posmeha ali kritike, ker pogosto kaže na totalitarne težnje ali vsaj napuh slavljenca, pa je hkrati legitimizirana s strani večine oblasti. V prispevku je s pomočjo številnih primerov predstavljen razvoj postavljanja spomenikov živečim ljudem na Zahodu, pri čemer je v ospredju čas od 18. stoletja dalje. Stari in srednji vek sta spomenike živečim ljudem omejevala skoraj izrecno spomenike aktualnim monarhom, v zgodnjem novem veku pa se je ta nabor razširil na plemiče in vojskovodje, četudi so v ospredju še vedno ostajali razkošni konjeniški spomeniki vladarjem. Te skupine spomenikov so, četudi so bile sčasoma potisnjene v ozadje, v javnem prostoru prisotne vse do danes. Čas razsvetljenstva je prinesel pomembne premike pri slavljenju še živečih umetnikov in intelektualcev; prelomno je leto 1738, ko je bil v Londonu postavljen spomenik skladatelju Händlu, prvi znani primer spomenika še živečemu umetniku. V 19. stoletju so nacionalne skupnosti dokazovale svojo razvitost in napredek tudi s pomočjo slavljenja dosežkov še živečih umetnikov, literatov, znanstvenikov in inovatorjev. V 20. stoletju se je zgodila vrnitev politično predznačenih spomenikov živečim ljudem, saj so avtoritarni režimi, a tudi tisti demokratični, utrjevali kult osebnosti voditeljev z odkrivanjem številnih spomenikov različnih oblik in dimenzij. Zadnja desetletja 20. stoletja ter začetek 21. stoletja so prinesli dodatno liberalizacijo kriterijev pri postavljanju spomenikov živečim osobam. Danes praktično ni več področja človekovega udejstvovanja, ki ne bi bilo zastopano v takem kontekstu, še posebej bliskovit vzpon pa je doživelo postavljanje spomenikov svetovnim zvezdam popkulture in športa. Ne glede na to, da vsak nov spomenik živeči osebi pospremi veliko nenaklonjenih komentarjev dela javnosti, ki tovrstnemu slavljenju nasprotuje, je očitno, da Zahod (ali vsaj njegova politična vodstva) nima večjih pomislekov proti nadaljnjemu postavljanju teh spomenikov in da se bo trend z nezmanjšanim tempom nadaljeval tudi v prihodnosti.

UDK: 327(497.1)"1961"

Vzpostavljanje jugoslovanskih zunanjepolitičnih smernic in prva konferenca Gibanja neuvrščeni v Beogradu 1961

**Establishment of Yugoslav Foreign Policy and the First
Conference of the Non-Aligned Movement in Belgrade
1961**

Žiga Smolič

141

POVZETEK

Prispevek bo ob šestdesetletnici prve konference Gibanja neuvrščenih v Beogradu predstavil osrednji potek dogodkov, ki so vodili do organizacije prvega srečanja gibanja v Jugoslaviji leta 1961. Na tej poti je največji poudarek vezan na evolucijo jugoslovanske zunanje politike in diplomacije v obdobju po prekinitvi z informburojem leta 1948, pri čemer predstavlja nove politične smeri povezovanja z državami 'globalnega juga', predvsem z Egiptom in Indijo, kot osrednjima partnericama v tem projektu.

Ključne besede: Gibanje neuvrščenih, Jugoslavija, zunanja politika, Egipt, Prva konferenca Gibanja neuvrščenih, Beograd.

ABSTRACT

On the occasion of the 60th anniversary of the first conference of the Non-Aligned Movement in Belgrade, the paper will present the main course of events that led to the organization of the first meeting of the movement in Belgrade in 1961. On this path, the article concerns presentation of the new foreign policy directions of Yugoslavia after the year 1948, which includes integrations with the countries of the 'global south' - in particular Egypt and India, as key partners in this project.

Key words: Non-aligned movement, Yugoslavia, Foreign Policy, Egypt, First Conference of the Non-Aligned Movement in Belgrade 1961

UVODNA MISEL

Gibanje neuvrščenih je bilo v ideji vzpostavljeno kot globalna platforma, katere namen je bil, da v svoje vrste vključi čim večje število držav tako oklicanega 'tretjega sveta', ki so bile v kontekstu hladne vojne ozemeljsko, gospodarsko in politično podrejene osrednjim mednarodnim igralcem t. i. vzhodnega in zahodnega bloka. Tovrstna platforma je v namenu služila kot način povezovanja, s katerim so države, ki so tvorile večinsko svetovno populacijo, lahko uskladile svoje politične zahteve in skupaj nastopale v okviru Organizacije združenih narodov. Majhnim, tudi najbolj siromašnim državam, je to gibanje predstavljalo edino sredstvo, da dobijo svoj glas v mednarodni politiki. Tistim, ki so bile gospodarsko in zunanjepolitično bolj situirane, pa je gibanje omogočilo, da so znatno povečale svoj vpliv v mednarodni politiki in tako rekoč začele igrati zunanjepolitično igro, ki je bila v osnovi omogočena zgolj največjim državam. Prav prek tovrstnega povezovanja z državami »tretjega sveta« je Jugoslavija kot relativno majhna in nevplivna evropska država zgradila svoj pomemben zunanjepolitični položaj. Platforma se je poleg skupnih globalnih pozivov proti prekinitvi oboroževanja in ostalih napetostih hladne vojne – ki so v praksi v največji meri ogrožale prav varnost držav 'tretjega sveta' – vzpostavila tudi kot osrednje mednarodno prizorišče borbe proti kolonializmu, neokolonializmu, rasizmu in imperializmu.

Iniciativa, ki je iz jugoslovanske politično-zgodovinske perspektive potekala vse od sredine petdesetih let, do realizacije gibanja z prvo konferenco Gibanja neuvrščenih v Beogradu, 1. septembra 1961, je v največji meri temeljila predvsem na interesih jugoslovanske diplomacije. Na poti organizacije, vzpostavitve in delovanja gibanja se je Jugoslavija afirmirala kot globalni akter, kot država, ki se je v kontekstu hladne vojne izkazala ne zgolj kot osrednji pobudnik vzpostavitve omenjenega gibanja, temveč je v njem med celotnim obdobjem hladne vojne – za razliko od ostalih vidnejših članic – permanentno vzdrževala trdno pozicijo.

MED IDEALIZMOM IN PRAGMATIZMOM – ISKANJE TRDNIH ZUNANJEPOLITIČNIH SMERNIC

Zunanja politika Jugoslavije je v prvih letih temeljila na doktrinarnih marksističnih principih. Jugoslovanska diplomacija je bila v obdobju po vojni naravnana k povezovanju s komunisti in levimi skupinami, v tem interesu pa so bili diplomati v prenekaterih celo pripravljene ogroziti odnose z nekaterimi državami, s katerimi je imela Jugoslavija sicer interes po povezovanju. V obdobju do sredine petdesetih let je Jugoslavija prioriteto stremela k povezovanju z naborom tako oklicanih 'progresivnih držav', ki vse do polovice petdesetih let ni bil obsežen.

Kot nazoren primer neskladnosti političnega idealizma in pragmatizma v prvih letih jugoslovanske diplomacije lahko navedemo odnose z Egiptom. Jugoslavija si je dolgo prizadevala vzpostaviti trdne stike z Egiptom, kar je med drugim ovirala tudi kompleksna situacija ostankov političnih vplivov jugoslovanske kraljeve emigracije, ki se je tja zatekla ob kapitulacije Kraljevine Jugoslavije leta 1941.¹ Največje ovire pri vzpostavljanju trdnih meddržavnih odnosov pa so najverjetneje izhajale iz povezovanj s progresivnimi gibanji v Egiptu. Tudi po ureditvi diplomatskega provizorija se odnosi z Egiptom niso spremenili: januarja 1946 Egipt še vedno ni priznal Jugoslavije. Diplomata Ešref Badnjević, ki je bil naknadno obtožen sodelovanja s prepovedanimi komunističnimi skupinami v Egiptu in leta 1947 naprošen, da zapusti državo², je že po prvem pogovoru z egiptovskim ministrom za zunanje zadeve prišel do dokončnega zaključka: »/.../ iz vsakega odgovora se vidi, da je to minister neke kolonialne vlade /.../ To se je še posebej videlo v njegovem odgovoru glede do palestinskega vprašanja. Ta odgovor je dal, kot da mu prisluškuje lord Cambell, angleški ambasador.«³ Njegov naslednik Šahinpašić je na lastno roko svetoval egiptovskim komunistom. Ob novici priprav antikomunističnih akcij konec leta 1947 je komu-

1 Več glej: Pečar, Zdravko in Zagorac, Vera. Egipt. Dežela ljudstvo in revolucija. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958; Klun, Albert. *Prekomarci v narodnoosvobodilni vojni*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.

2 Jakovina. Tvrdo. »Aktivna koegzistencija nesvrstane Jugoslavije«. *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, ur. Sonja Biserko. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017, 435.

3 Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovanske bliskoistočne politike 1946-1956*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007, 42.

nistom svetoval umik v ilegalo in v Beograd prenesel prošnjo, da njihove interese podpre jugoslovanski tisk. Njegova kariera se je sicer končala leto dni pozneje, ko je z delom osebja pobegnil v Sovjetsko zvezo.⁴ Diplomatski lapsusi Jugoslavije v Egiptu so se nadaljevali tudi v leto 1952, ko je na mestu jugoslovanskega predstavnika v Egiptu deloval Nijaz Dizdarević. Med januarskimi demonstracijami v Kairu leta 1952 je bil celo aretiran, dva meseca pozneje pa kot drugi jugoslovanski predstavnik odstranjen iz Egipta.⁵

Ob tem pa lahko navedemo tudi primer Indije in obiska jugoslovanskih predstavnikov Vladimira Dedijera in Radovana Zogovića na drugem kongresu indijske Komunistične partije februarja 1948 v Kalkuti, kjer sta nagovarjala indijske komuniste, da začnejo z uporom proti premieru Jawaharlalu Nehruju⁶ – državniku, ki je nedolgo po tem postal eden izmed osrednjih partnerjev nove jugoslovanske zunanjepolitične usmeritve.

DIPLOMACIJA PO SPORU V INFORMBIROJU

Razmere po izključitvi iz Informacijskega biroja komunističnih partij nazorno strne nekdanji jugoslovanski diplomat Leo Mates: »Povsem jasno je, da v tej situaciji ni bilo govora o neuvrščeni /.../ Jugoslavija je bila v tem zgodovinskem trenutku neuvrščena, ker ni imela nikogar, s komer bi se uvrstila, da pri tem ne bi opustila nekatere principe in življenjske interese.«⁷ Prekinitev odnosov s Sovjetsko zvezo je usodno vplivala na spremembo ideološko rigidne zunanje politike: po prvotni fazi dezorientacije je bila Jugoslavija z vstopanjem v gospodarske, zatem vojne aranžmaje z ZDA, VB in Francijo, primorana v to, da poišče alternativne poti, s katerimi bi legitimirala svoj neobičajen položaj socialistične države izven sovjetskega lagerja. Ker se njeni voditelji niso bili pripravljene odreči aktivni vlogi ideologije v zunanji politiki, so iskali nove rešitve, ki so bile v začetku prav tako rigidne. Ne glede na deklarativno obsojanje imperalizma se je Jugoslavija pospe-

---

4 Prav tam, 43.

5 Prav tam, 54.

6 Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011, 391; Jakovina, Aktivna koegzistencija.

7 Mates, Leo. *Mednarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Izdavačko preduzeće Nolit, 1976, 120.

šeno integrirala v zahodni varnostni sistem z zaključevanjem političnega sporazuma z Grčijo in Turčijo.

V tem obdobju se tako postopno osnuje dvojna strategij, ki zaznamuje jugoslovansko zunanjepolitično delovanje skozi celotno nadaljnjo obdobje hladne vojne. V prvi vrsti je normalizacija odnosov s Sovjetsko zvezo zadevala to, da je Jugoslavija ne glede na približevanje Vzhodu vzdrževala dobre odnose z Zahodom, kar je postopno vodilo v politiko ravnovesja med obema blokoma, ki hitro postane ena izmed osrednjih karakteristik jugoslovanske zunanje politike.⁸ Druga pa zadeva povezovanje z državami 'tretjega sveta', blokovsko neopredeljenimi državami in afirmacije Jugoslavije kot vplivne države v mednarodnem prostoru, kar ni bilo enostavno: »Jugoslavija ni bila premožna država. /.../ Pospešena modernizacija in naložbe politike, ki je favorizirala gradnjo velikih sistemov, kot tudi vzpostavitev velike vojske, so naprezali jugoslovansko gospodarstvo, še neurejeno od uničujoče vojne. Ekonomska pomoč z Zahoda je olajševala situacijo, vendar ni omogočala veliko prostora za zunanjepolitično ekspanzijo.«⁹

Države, s katerimi se je povezovala Jugoslavija, so v prenekaterih primerih šele postajale suverene. Po razglasitvi neodvisnosti Libije in Egipta, leta 1956 sledijo Sudan, Maroko in Tunizija, leta 1957 Gana, 1958 Gvineja, Alžirija leta 1962, le v letu 1960 pa neodvisnost razglasi 15 afriških držav.¹⁰ V tem kontekstu je Jugoslavija vse glasneje zagovarjala emancipacijska gibanja ter borbo proti kolonializmu in rasizmu. In tako je, kot to opiše Tvrdo Jakobina, »politika, ki se je delala deloma iz nuje in je vključevala do takrat nezamisljivo oddaljene kraje in povezave z tistimi, katerih imen po vsej verjetnosti niso znali niti izgovoriti, postajala najbolj originalna in najbolj pomembna v jugoslovanski zunanji politiki /.../«¹¹ Tako lahko jugoslovansko obračanje k državam 'tretjega sveta' postavimo v periodo njihovega nastajanja.

---

8 Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija. Studije I dokumentarni prilogi*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010, 121.

9 Prav tam, 122.

10 Bogetić, *Nastanak I razvoj Pokreta nesvrstanih*, 14.

11 Jakobina. *Aktivna koegzistencija*, 439.

Nakaz novih smernic, ki jih lahko v danem obdobju tolmačimo kot zametke tega, kar bo v nadaljnjih letih postala jugoslovanska neuvrščena zunanja politika, lahko razberemo že v govoru Edvarda Kardelja, takratnega ministra za notranje zadeve na zasedanju Narodne skupščine decembra 1949:

Rad bi že v začetku povedal, da nova Jugoslavija nikogar ne ogroža, ne sodeluje v nobenem agresivnem bloku, ali razvija kakršnekoli hegemonistične tendence, niti ne namerava ekonomsko eksploatirati katerikoli narod. Glede tega ona (Jugoslavija) ni in ne more biti v kateremkoli imperialističnem bloku. Po eni strani lahko govorimo o imperialističnem karakterju delovanja Kominforma, ki pod zastavo socializma koristi imperialistična sredstva kot so – hegemonistične aspiracije, vsiljevanje svoje volje drugim narodom, ekonomska eksploatacija drugih narodov itd.¹²

Obdobje po izhodu iz informbiroja je v petdesetih letih Jugoslavijo vodilo v prenekatero pretrese, novosti in preizkušnje. Ekonomska situacija je v bila v začetku petdesetih let še vedno zelo težavna, leta 1952 pa je državo pretresla še četrta suša. Tega leta je nacionalni dohodek padel za 440 milijonov dolarjev.¹³ V tem obdobju je Jugoslavija vstopila v tako imenovani balkanski pakt, ki je poleg vojaško-političnega približevanja obetal tudi določeno razširitev zunanje trgovine z grškim in turškim trgovom. Poleg – v skupnem seštevku – približno 100 milijonov dolarjev obsežnih trgovinskih sporazumov s Turčijo in Grčijo, je Jugoslavija cilj tovrstnega povezovanja videla predvsem v tem, da bi si v primeru izoliranega napada na Jugoslavijo lahko obetala vojno-strateško podporo atlantskega pakta, pri čemer ne bi prevzela nikakršnih lastnih obvez do NATA.¹⁴ Jugoslavija je med letoma 1948 in 1953 od Zahoda prejela več kot 250 milijonov dolarjev ekonomske pomoči. Le za leto 1954 pa je bilo predvidenih 60 milijonov dolarjev pomoči.¹⁵

---

12 Bogetić, Olivera in Bogetić, Dragan. *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*. Beograd: Export-press, 1981, 16.

13 Bekić. Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus, 1988, 488.

14 Prav tam, 495–497.

15 Prav tam, 597.

PRVO POTOVANJE 1954

Kot enega izmed nadaljnjih prelomnih dogodkov v vidiku novih zunanjepolitičnih smernic Jugoslavije lahko izpostavimo Titovo potovanje konec leta 1954 in v začetku leta 1955, ko je z *Galebom* obiskal Indijo, Burmo in Egipt. Ob vrnitvi z dvomesečnega potovanja 11. februarja 1955 je v svojem pozdravnem govoru pred stotisočglavo množico v Reki povedal sledeče:

Moram odkrito povedati, da teh držav nismo poznali tako kot bi jih morali. Nismo zadostno poznali niti njihovega trenutnega razvoja niti naporov, ki jih v tej smeri vlagajo, a tudi v splošno smo jih slabo poznali. Za nas je ta dvomesečni obisk v teh državah predstavljal nekakšno odkritje, saj smo v njih naleteli na popolnoma enako situacijo tej, ki je bila in ki je tudi danes v naši državi. /.../¹⁶

Na poti v Beograd se je Tito ustavil tudi v Karlovcu, kjer je sprejemni govor vseboval že nekoliko bolj romantizirane poglede na vzpostavljanje novih sodelovanj v Aziji, ob tem pa je nanizal tudi pragmatični vidik pomislekov, vezanih na neposredno gospodarsko povezovanje z novimi partnerskimi državami.

Skozi te prijateljske države nismo spoznali le njih, temveč dušo azijskih narodov, ki so zelo podobni našim narodom. /.../ Mi nismo prišli kot turisti, ampak z namenom, da opravimo izjemno težavno nalogo in na tej točki lahko povem, da smo se vrnil z neverjetno lepimi rezultati in veliko lekcijo za nas. /.../ Postajamo vse bolj industrijska država in razume se, da nam ni vseeno kako in kam bomo izvažali, s kom lahko vzpostavimo najbolj koristno izmenjavo svojih dobrin. To smo imeli v mislih in v tem smo vztrajali, da spoznamo njihove zmožnosti /.../¹⁷

Povezovanje z državami tretjega sveta v smeri gospodarskega sodelovanja je vsekakor predstavljalo dolgotrajni projekt. Še leta 1959 je statistika jugoslovanske materialne izmenjave s svetom izgledala sledeče: 60 % celotne blagovne izmenjave je Jugoslavija opravila z ZDA, Zahodno Evropo, Kanado in Avstralijo, 27 % z vzhodnoevropskimi državami in Kitajsko,

---

¹⁶ Prav tam, 675.

¹⁷ Prav tam, 675.

ter zgolj 13 % z državami 'tretjega sveta'.¹⁸ V navezavi na slabe gospodarske pogoje novoosvobojenih držav v kontekstu stabilnega jugoslovanskega gospodarskega povezovanja pa lahko dodamo še cinično opazko britanskega ambasadorja v Jugoslaviji, ki je enkrat po končani večerji navidezno naključno izprašal Aleša Beblerja: »Kaj vi izvažate v Burmo, kakšni so tam vaši interesi?' Na kar je Bebler nadobudno odgovoril, da so Jugoslovani zainteresirani za ideološko sodelovanje. 'A tako, vi izvažate ideje!' je komentiral ambasador z blago in neprikrito ironijo.«¹⁹

Nehru in Tito sta na srečanju govorila o nujnosti miroljubne koeksistence, sodeč po kateri morajo odnosi med državami temeljiti na enakopravnosti, priznavanju notranje suverenosti, neodvisnosti in nenapadanju. V pogovoru sta se zavzemala za aktivno politiko, ki bi si prizadevala za svetovni mir, in že v tem pogovoru zavračala možnost ustvarjanja nevtralnega bloka med Vzhodom in Zahodom.²⁰ Ob tem potovanju je bil Tito prvi evropski voditelj, ki je obiskal Indijo od njene osamosvojitve.²¹ Rezultat potovanja pa je v prvi vrsti zadeval napredovanje odnosov z Burmo. Burmanski voditelj U Nu ni bil pripravljen sprejemati vojne pomoči od velikih držav, je pa to sprejemal od Jugoslavije in Izraela. U Nu je Jugoslavijo obiskal leta 1955, le nekaj dni pred prvim obiskom indijskega premiera Nehruja.²²

V širšem obdobju po vrnitvi s potovanja se v Titovih nastopih drastično zaostri 'neuvrščena retorika'. V govoru v Beogradu po vrnitvi Tito jasno začrta smernice, h katerim bo v naslednjih letih stremela jugoslovanska zunanja politika. Vzpostavlja se terminologija in stavčni nastavki, ki so se v drugi polovici petdesetih let do konference v Beogradu dodobra zakoreninili v jugoslovanski politiki. *»Prav tisti narodi, ki so prešli tovrstne izkušnje se morajo izkazati kot graditelji miru in mirnega sodelovanja in koeksistence med narodi. Svet je danes razdeljen na dva bloka, vendar je sreča, ker*

18 Bogetić, Dragan. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006, 9.

19 Prav tam, 494.

20 Mikuž, Metod. *Svet po vojni (1945–1957). Oris časa, v katerem živimo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983, 260.

21 Jakovina. *Aktivna koegzistencija*, 441.

22 Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 732.

imamo poleg dveh blokov ogromno število ljudi in držav, ki razumejo, da to ni pravilna politika, /.../»²³

Prve ideje po tovrstnem povezovanju s 'tretjim svetom' pa so že nekaj let starejše. Kot izpostavlja Bogetić, arhivski viri nakazujejo, da idejni arhitekt jugoslovanskega povezovanja – kot jedrne zunanjepolitične usmeritve – ni bil Josip Broz Tito, temveč Josip Đerđa. Ta se je navdušil nad idejo 'aktivne koeksistence' in osnovanjem tretje sile, ki bi delovala neodvisno od dveh blokov. Leta 1951 je ob vrnitvi iz Indije s temi idejami navdušil Edvarda Kardelja, ki se je dogovoril za sestanek z Josipom Brozom – Titom. A Đerđova ideja v začetku petdesetih let, ko je Jugoslavija od zahoda prejela obsežno ekonomsko in vojno pomoč, ni naletela na plodna tla v Beogradu.²⁴ Kot zapiše Pirjevec, si je Tito pri tem vprašanju delil mnenje z Kočo Popović in Veljkom Mičunovićem in ni bil navdušen nad predlogom. Še konec leta 1951 je to komentiral: »Tretji tabor kot politična sila je nemogoč. Mogoče je samo, da socialistična deželja, kakršna je naša, sproti izkorišča nasprotja, ki nastajajo v enem in drugem taboru /.../»²⁵ Indikator pozicioniranosti Jugoslavije med državami 'tretjega sveta', kot posledica jugoslovanskega prizadevanja po širitvi vplivne sfere, pa se kaže tudi število tujih študentov po štipendiranem programu, ki je leta 1951 znašal 4, leta 1961 pa že 1067 študentov.^{26 27}

JUGOSLAVIJA IN EGIPT – VRATA V GIBANJE NEUVRŠČENIH

Z letom 1953 je Jugoslavija postopno v vse večji meri nastopala kot uvoznik in kupec egiptovskega bombaža, v drugi smeri pa kot izvoznik industrijskih izdelkov in opreme za egiptovsko industrijo in promet. Raven prijateljskih odnosov med državama je močno narasla z zaostritvijo odnosov

23 Mates, Leo. *Mednarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, 129.

24 Bogetić, Dragan. »Jugoslavija i nesvrstanost. Prilog prevazilaženju predrasuda I stereotipa.« *Annales : anali za istrske in mediteranske študije*, 616.

25 Pirjevec, *Tito in tovariši*, 392.

26 Subotić, Jelena in Vučetić, Srdan. »Performing solidarity: whiteness and status-seeking«. *Journal of International Relations and Development*, 22 (2019), 722–743, 730.

27 »Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih.« <https://www.youtube.com/watch?v=dD-NNV6Qfs8> (dostop: avgust 2021).

med Egiptom in Veliko Britanijo, kjer je Jugoslavija poleg izrazite podpore na mednarodnem nivoju, Egiptu – ki se je takrat prav zaradi zaostrenih odnosov z Veliko Britanijo soočal s težavami pri kupovanju orožja – dobavljala lastno orožje.²⁸ Prav to dejstvo je v največji meri bremenilo Britance. Prvi kontakti o prodaji jugoslovanskega orožja Egiptu so bili vzpostavljeni že maja 1953, egiptovska nabavna komisija pa je v Jugoslavijo prispela januarja 1954 in takrat z Jugoinportom sklenila dogovor v višini 1,1 milijona dolarjev vrednega nakupa orožja.²⁹

Že omenjeno zgroženost Velike Britanije glede Jugoslovanske prodaje orožja Egiptu, med angleškim embargom na prodajo orožja Egiptu, dobro nakaže izjava britanskega ambasadorja Maleta, ki je 24. avgusta na Bledu vztrajal, da Jugoslavija opusti zgoraj izpostavljeni dogovor o prodaji orožja Egiptu: »Če Anglija dostavlja orožje Jugoslaviji, ne bi bilo lepo od Jugoslavije, da presežke orožja podarja državi, da to orožje uporabi proti Veliki Britaniji.«³⁰

Obdobje naglega naraščanja egiptovsko-jugoslovanskih odnosov predstavlja tudi obdobje intenzivnega zaostrovanja odnosov med Egiptom ter Anglijo in Francijo. Naser se je postopno približeval Sovjetski zvezi, medtem ko je Zahod postopno že pripravljaj načine in načrte intervencij. Najprej je to zadevalo to, da se je s sovjetskim prodorom popolnoma podrla kontrolirana dobava oziroma uvoz orožja. Na primeru Egipta je Britance skrbelo tudi to, kdaj bo do podobnih ponudb in vzorcev delovanja prišlo v drugih arabskih državah.³¹

Na tem mestu pa je svojo vlogo odigrala tudi Jugoslavija. Tito je ob Hrušovem obisku leta 1955 zaskrbljeno izpostavljaj Naserjevo pomanjkanje zaveznikov. Hruščov je to komentiral: »Mi Naserja ne poznamo dobro /.../ No, on se zdaj drži dovolj dobro v odnosu do kolonizatorjev in ima naše simpatije /.../ pripravljeni smo mu pomagati, vendar mora biti naša pomoč

---

28 Pečar, Egipt, 430.

29 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 66

30 Prav tam, 67.

31 Prav tam, 108 – 110.

previdna, ker tako ko mu bomo začeli pomagati bodo oni skočili nanj.« Tito je dodal: »Mi smo prav tako nastopili previdno.«³² Sovjetsko delegacijo pa je med drugim prepričeval v začetek prodaje orožja Egiptu, da bi Naser tako lahko zaostрил svojo protiiperialistično držo.³³ Prvotna prizadevanja potrjuje tudi izjava Hruščova: »/.../ kadarkoli sva se s Titom dobila je zvesto branil Naserja in ga koval v zvezde. Vedno je govoril, da moramo pomagati Egiptu in imel je prav. Življenje ga je rodilo. In tudi glede drugih zadev smo poslušali Titove nasvete.«³⁴

Kardelj je med svojim obiskom v Londonu leta 1955 med drugim sugeriral, da lahko Jugoslavija izkoristi svoj vpliv na Egipt, da omehča Naserjeva protizahodna stališča in ga spodbudi k sprejemu pogajanj o rešitvi takratnega egiptovsko-izraelskega spora. Titovo posredovanje oziroma svetovanje Naserju pa ni izpolnilo angleških pričakovanj – predvsem glede gradnje asuanskega jezusa. Ta je predstavljal dolgo prioriteto v Egiptu, saj bi s projektom tako rekoč elektrificirali celotni Egipt. Sodeč po osnovnih dogovorih z Zahodom naj bi 200 milijonov dolarjev krila Svetovna banka, večino druge polovice pa bi prejeli v obliki finančne pomoči od ZDA in manjši – deset odstotni delež – od Velike Britanije.³⁵ Tito, ki naj bi med svojim obiskom Naserja približal Zahodu, je temu svetoval, da naj izkoristi sovjetske ponudbe pri financiranju gradnje Asuanskega jezusa z namenom, da bo s tem dobil boljše pogoje do ZDA in Velike Britanije. Pri čemer mu je tudi predlagal, da naj v tej igri ne vzame denarja od Sovjetov, ampak da to možnost koristi zgolj kot manipulacijo pri pogajanjih z Zahodom.³⁶

V tem kontekstu spomnimo na Naserjev intervju za *New York Times*, v katerem je na vprašanje, kdo je zanj največji državnik na svetu odgovoril: »Josip Broz Tito. On me je naučil, da krotko jagnje dve ovci sesa, on me je naučil, kako za svojo državo izkoristiti nasprotja med velesilama.«³⁷

---

32 Prav tam, 104.

33 Petrović, *Titova lična diplomatija*, 126.

34 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 122.

35 Za več glej: Pečar, *Egipt*, 246–252.

36 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 120–122.

37 Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011, 320.

Tito je ob obisku Naserja v polnosti podprl Naserjevo proti-britansko politiko in spodkopavanje britansko moderiranega bagdadskega pakta. Anthony Eden je jugoslovansko posredništvo dojel kot prevaro, njegov sekretar pa je zabeležil sledeč komentar: »Upam, da niti Roberts in nihče drug ne bo trpel teh stvari od Tita. V vsakem primeru pa je naš novi moto: za njih ni več denarja.«³⁸ Spodleteli poskus posredovanja angleških interesov v bližnjevzhodni krizi se v določeni perspektivi ne kaže kot naključje. Nedolgo po Kardeljevem obisku v Veliki Britaniji se je na Brionih z ameriškim državnim sekretarjem Johnom Fosterjem Dalesom srečal Josip Broz – Tito. Med srečanjem so se jasno nakazali razkoraki med ameriško in britansko bližnjevzhodno politiko, kar je Jugoslavija neposredno izkoristila z bolj samoglavim delovanjem v odnosu do britanskih pričakovanj posredništva z Egiptom.³⁹

PREDHODNA POVEZOVANJA 'TRETJIH DRŽAV' – VZORNI MODELI GIBANJA NEUVRŠČENIH

Kot prvo referenco ali zgled je Gibanje neuvrščenih v svojem nastajanju črpalo iz podpisa dogovora med indijskim premierjem Nehrujem in kitajskim predstavnikom Ču en-lajem, t. i. Panchashilav s petimi načeli koeksistence.⁴⁰ Osrednja referenca, ki je neposredno vplivala na naknadno oblikovanje Gibanja neuvrščenih pa predstavlja prva afro-azijska konferenca v Bandungu, ki je potekala med 18. in 24. aprilom 1955. Srečanja se je udeležilo 340 delegatov azijskih in afriških držav, ki so takrat predstavljale 55 odstotkov celotne svetovne populacije.⁴¹

Osrednji namen bandunške konference je zadeval politično samoodločbo, medsebojno spoštovanje državne suverenosti, princip o nenapadanjju in nevmešavanju v notranje zadeve, ter enakopravnost. Izpostavljene težave so bile osrednjega pomena za vse udeleženske konference, katerih

---

38 Petrović, *Titova lična diplomatija*, 127.

39 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 130.

40 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 36.

41 Mikuž, Metod. *Svet po vojni (1945–1957)*, 267.

večina je nedavno izšla izpod kolonialne oblasti.⁴² Kot zapiše Mates, je Jugoslavija zelo pozorno spremljala delo konference v Bandungu in preučila njene zaključke.⁴³ Bandung je tako odprl primer izpostavitve vprašanj dekolonizacije in miroljubne koeksistence kot načelo, po katerem naj bi se ravnale države v mednarodnih odnosih.⁴⁴ Ne glede na pomembnost te konference z vidika vzpostavitve Gibanja neuvrščenih, povezava med Bandungom in Gibanjem neuvrščenih ni tako jasna oziroma samoumevna in se ne bi mogla ustvariti brez zgodovinske oziroma politične konstrukcije.⁴⁵

NA PRELOMU PETDESETIH LET IN SREČANJE NA BRIONIH

Še isto leto po vrnitvi iz 'prvega potovanja', se pravi konec leta 1955, je Tito obiskal Egipt in Etiopijo. Ponovno potovanje je še nekoliko bolj nakazalo nove smernice jugoslovanske zunanje politike, na kar so se odzvali tudi ameriški diplomati, ki so to komentirali, da »/.../ imajo Jugoslovani težavo z dojetjem lastnih omejitev, razumeti, da niso velika sila. Ameriški konzul v Zagrebu Martindale je govoril, kako neumno je menjati zanesljivega zaveznika kot so ZDA za nezanesljive partnerje v Tretjem svetu.«⁴⁶

Tega mnenja pa niso bili le ameriški diplomati. Podobni pomisleki so prihajali tudi znotraj Jugoslavije, saj številni preprosto niso razumeli pomena povezovanja s tako oddaljenimi in gospodarsko slabo razvitimi državami Afrike in Azije. Nerazumevanja in neodobranja so prihajala tudi z drugih strani. Kot primer lahko navedemo komentar britanskega ambasadorja iz leta 1953: »*Jugoslovanski voditelji še vedno vidijo prednost v vzdrževanju svojega antikolonialnega odnosa /.../ Vidijo se kot voditelji in mentorji skupine manjših držav, ki so se skoraj emancipirale ali tistih, ki so se od*

---

42 »Bandung Conference (Asian-African Conference), 1955«. Office of the Historian. <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/bandung-conf> (dostop: avgust 2021)

43 Mates, Leo. *Mednarodni odnosi socialističke Jugoslavije*, 131.

44 Appadorai, A. »The Bandung Conference.« V: *India Quarterly*, 1955, 11(3), 207–235, 219–220.

45 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 36.

46 Prav tam.

kolonialnih in polkolonialnih statusov obrnile stran od zahodnega reakcionarnega kapitalizma in od nove moskovske tiranije.»⁴⁷

Srečanje t. i. velike trojice (Tita, Nehruja in Naserja) na Brionih 17. julija 1956 je bilo v jugoslovanskem prostoru in zgodovinopisju ničkolikokrat interpretirano kot prvi korak, prelom ali celo začetek Gibanja neuvrščениh, medtem ko mu lahko v svojem bistvu pripišemo zgolj simbolični pomen.⁴⁸ Kot to komentira Leo Mates, je šlo bolj za naključje, da se je Nehru ob vrnitvi iz Londona v Indijo zadržal v Jugoslaviji, kar se je poklopilo z Naserjevim obiskom.⁴⁹ Prehajanje ideoloških razlik med državniki, ki so se leta 1956 srečali na Brionih pa je nakazalo nadaljnji model povezovanja držav 'tretjega sveta' v okviru Gibanja neuvrščениh. V prvi točki lahko na tem primeru izpostavimo nasprotje v notranje in zunanjepolitični drži Josipa Broza Tita. Kot na to opozori Budimir Lončar, je zanimivo, da je notranjepolitično vztrajal v enopartijskemu sistemu, medtem ko se je zunanjepolitično zavzemal za demokratizacijo mednarodnih odnosov.⁵⁰

Jugoslavija si je pri tem srečanju prizadevala za čim bolj pompozno oziroma odmevno reakcijo sestanka v svetovnih medijih. Kot zapiše Jakovina, je bilo »to srečanje različno interpretirano v vsaki izmed udeleženih držav in tudi vsaka država je vanj pristopila z različnimi idejami in pričakovanji.«⁵¹ Nehru je bil očitno nezadovoljen nad veliko tiskovno konferenco, saj je srečanje tolmačil bolj kot prijateljski obisk in ne kot politično akcijo.⁵² Končni dokument pa je vendarle z vidika konkretnih tez zadeval sledeče: razoroževanje, sprejem Kitajske v ZN, glede vprašanja Palestine so državniki potrdili teze Bandunške konference, izrazitev simpatije do alžirskih prizadevanj po neodvisnosti, ter obsodba kolonializma.⁵³ Deklaracija, ki je bila s strani treh državnikov izdana na Brionih, je bila naknadno podprta tudi s strani

---

47 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 64–65.

48 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 39.

49 Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, 136.

50 Intervju z Budimirjem Lončarjem, 30. Avgust 2021. Posnetek intervjuja hrani avtor.

51 Jakovina. *Aktivna koegzistencija*, 445

52 »Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih (1/3).« <https://youtu.be/gHmWL5ZGg8c> (dostop: avgust 2021)

53 Petrović, *Titova lična diplomatija*, 136.

ganskega predsednika Kvané Nkrumaha in indonezijskega predsednika Ahmeda Sukarna, ki prav tako spadata med ene izmed ključnih oseb pri zagonu Gibanja neuvrščenih.⁵⁴

Nesoglasja med tremi državniki so potekala tudi na nivoju pravkar omejnene deklaracije, ki je bila izdana v kontekstu tega srečanja. Tito in Naser sta bila ogorčena na Nehrujevim vztrajanjem po skrajšanju in popravkih teksta skupne izjave in nad njegovim prizadevanjem, da se oblaži vse teze, ki so obsojale politiko velikih sil. Na koncu sestanka je Nehru nasprotoval celo sami ideji izdaje Brionske deklaracije, kar je pojasnil z argumentom, da je svet preplavljen z 'inflacijo' deklaracij.⁵⁵

Brez dvoma pa je Tita in Nehruja najbolj zmotila Naserjeva nacionalizacija Sueškega kanala, neposredno ob njegovi vrnitvi iz Jugoslavije, česar ni omenil tekom srečanja na Brionih.⁵⁶ O refleksiji tega dogodka piše tudi takratni jugoslovanski veleposlanik v Moskvi Veljko Mičunović, ki je od Beograda dobil informacije, da Tito o nacionalizaciji Sueškega kanala ni vedel ničesar, medtem ko so predstavniki Velike Britanije in Francije v Moskvi na srečanjih nakazovali mnenja, da je bila Jugoslavija predhodno obveščena o tem dogajanju in da je Naserja povrh vsega tudi spodbujala v tej potezi.⁵⁷

Predhodno izpostavljene različne politične vizije treh državnikov, ki so se leta 1956 srečali na Brionih v kontekstu nadaljnjega razvoja Gibanja neuvrščenih ne moremo tolmačiti kot anomalije, temveč kot vzorec, ki je vztrajal skozi celotno delovanje Gibanja neuvrščenih tekom hladne vojne. V primeru Jugoslavije lahko v tem oziru trdimo celo to, da je ta temeljne principe neuvrščenosti, kot je 'miroljubna aktivna koeksistenca' zakoreninila tako globoko v lastno politično ideologijo, da so prenekatera ideološka odstopanja – z vidika toleriranja notranjih politik držav partneric – ki so bila konec štiridesetih in v začetku petdesetih let relativno ideološko sporna, postala

---

54 Jakovina, *Aktivna koegzistencija*, 446.

55 Bogetić, *Jugoslavija I nesvrstanost*, 617.

56 Prav tam, 618.

57 Mičunović, Veljko. *Moskovske godine 1956–1958*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1977, 117–119.

normalnost in skladna z ustaljenimi zunanjepolitičnimi nazori Jugoslavije. Nadvse široko zastavljena platforma pa je ustvarila pogoje, da so lahko v istem gibanju sodelovale tudi med seboj skrajno drugačne države, kot so Jugoslavija, Severna Koreja, Ciper, Saudska Arabija, Kuba itd.

Kot primer lahko na tej točki navedemo situacijo v Egiptu, le dva dni po koncu prvega srečanja Tita in Naserja. Slednji je namreč pred vojaško sodišče postavil 21 komunistov pod obtožbo vojaške zarote, pri čemer Tito ob sprejemu novice ni nastopil kritično do Naserjeve notranje politike in situacijo komentiral z naslednjimi besedami: »V zunanji politiki ni antikomunizma, v notranji pa je to popolnoma upravičeno. Če komunisti ne razumejo, kaj je interes nacije, ki se šele vlačí iz kolonialnega položaja, potem to niso komunisti, ampak goli agenti nekega političnega šefa.«⁵⁸

Sredina petdesetih let je postregla še z enim pomembnim razpletom dogodkov, in sicer normalizacijo odnosov s Sovjetsko zvezo, ki je Jugoslavijo ponesla v določene obrate zunanjepolitičnih strategij. Ne glede na to, da je bila še vedno vpeta v ekonomsko pomoč Zahoda in da so ladje s pšenico redno pristajale v reškem pristanišču, je v tem obdobju že mogoče zapaziti večjo kritičnost jugoslovanskih časopisov do ameriške zunanje politike in zaostrovanje jugoslovanske retorike v kontekstu obsodbe imperializmov in pristopanj do kolonialnih vprašanj. Obdobje privede do delne omilitve odnosov z Zahodom, leta 1954 pa se postopno ohlaja tudi umeščенost v že omenjeni Balkanski pakt, ki dokončno razpade na račun turško-grških trenj.⁵⁹ Ne glede na dobre obeti ob začetku normalizacije odnosov z SSSR je Jugoslavija doživela svojevrsten pretres z dogodki na Madžarskem jeseni leta 1956. Na tem primeru je razumela odvisno razmerje z Moskvo, in sicer da popolna prekinitev odnosov z Moskvo za nobeno državo vzhodnega bloka ni mogoča. S tem je tako rekoč razpadla iluzija predhodnih dogovarjanj s Hruščovom in Jugoslavija se je dobro zavedala lastnih omejitev v odnosu z Sovjetsko zvezo.⁶⁰

---

58 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 86.

59 Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 735-741.

60 Jakovina, *Aktivna koegzistencija*, 448.

SNOVANJE GIBANJA NEUVRŠČENIH

Začetek šestdesetih let je bil v marsičem prelomen. V kontekstu hladne vojne se je situacija drastično zapletla že v prvem letu desetletja z zrušitvijo ameriškega letala U2 v Sovjetskem zračnem prostoru. Incident je izzval prekinitve predvidenega srečanja med ameriškim predsednikom Eisenhowerjem in Hruščovom v Parizu. V tem obdobju so poleg tega naraščale tudi tenzije med ZDA in Kubo, vojne pa so potekale v Angoli, Alžiriji in Vietnamu. Tako se je v okviru Združenih narodov zbrala iniciativa petih državnikov (Indonezija, Indija, Egipt, Gana in Jugoslavija) v prostorih jugoslovanske misije v Združenih narodih in sestavila poziv Generalni skupščini ZN, v katerem so zahtevali takojšnjo obnovo pogovorov med ZDA in Sovjetsko zvezo.⁶¹ Dejstva, da je vpliv omenjene iniciative zgolj simboličen, pa so se dodobra zavedali tudi njeni nosilci. Kot to komentira Budimir Lončar, so se te že ob samem začetku zavedali, da njihov poziv ne bo uslišal. Njen namen je bil zgolj to, da se nakaže volja oz. smer povezovanja 'Tretjih držav' znotraj Združenih narodov: da lahko večinska svetovna populacija soodloča pri snovanju globalne politike in da to ni zgolj zadeva velikih sil.⁶²

Končni preboj pri snovanju Gibanja neuvrščenih je nakazalo Titovo 72-dnevno potovanje okrog Afrike leta 1961, ki se je v tajnih dokumentih poimenovalo 'Operacija diamant!'.⁶³ Titova pot z *Galebom* v Gano, Togo, Liberijo, Gvinejo, Mali, Maroko, Tunizijo in ZAR, se je začela 14. februarja v spremstvu 4. vojnih ladij s skupno 1200 mornarji, tremi avioni, in več kot 100 spremljajočimi uradniki.⁶⁴ »Jutri se bo brazda Galeba zopet zarezala v plave gladine svetovnih morij. Predsednik Tito in njegovi sodelavci bodo znova krenili na dolgo pot, ki jih bo pripeljala v države zahodne in severne Afrike. Krenili bodo na potovanje kot odposlanci vse zmagovitejše ideje miroljubne koeksistence, ideje mednarodnega sodelovanja v cilju ustvarjanja miru /.../«⁶⁵

61 Mates, *Beogradska konferenca*, 8 – 9.

62 Intervju z Budimirjem Lončarjem. Posneto 30. Avgusta 2021 v Preko. Intervju hrani avtor.

63 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 41.

64 »Pot predsednika Tita.« *Delo*, 17. februar 1961.

65 »Poslanstvo miru in zblíževanja.« *Delo*, 13. februar 1961.

Tako je naslovnica časopisa Delo v prvem odstavku nasloвила Titovo pot okoli Afrike 13. februarja 1961. Ob tem dodajmo, da je šlo za najdaljše Titovo diplomatsko potovanje v njegovi karieri, sam odhod v Afriko, pa je, kot doda Jakovina, hitro nakazal, da namerava Jugoslavija zgraditi lastno 'afriško politiko', ki je ni bilo mogoče vklopiti v obstoječe kalupe. Pomisleke glede Titovega potovanja so imeli tudi Američani. Četudi je Tito pred odhodom takratnemu ameriškemu ambasadorju Carlu Rankinu zagotovil, da je namen turneje le zmanjševanje napetosti v svetu, je ta v svojem poročilu za State Department javil sledeče: »Predhodne izkušnje nam dajejo misliti, da bodo njegove izjave in postopki tam motivirani z drugačnimi razlogi, kot s skrbjo za dobrobit Afričanov«⁶⁶ In v določeni meri se zagotovo ni motil v svoji oceni. Titovo potovanje okoli Afrike se zdi kot del predhodnega načrta, sodeč po katerem je to tvorilo zadnjo veliko promocijo pred jugoslovanskim predlogom za sklic prve konference Gibanja neuvrščenih. Ob snovanju nove jugoslovanske 'afriške politike' lahko dodamo, da je ta v naslednjih letih izrazito napredovala. Dejstvo, da je Jugoslavija s številnimi afriškimi državami vzpostavila močno zaupljive odnose potrjujejo tudi ocene britanskega Foreign Officea, kjer je pojasnjeno, da je Jugoslavija z razlogom izpuščena iz njihovih poročil o 'komunistični aktivnosti v Afriki', saj so Jugoslovani v Afriki »zgradili tako privlačno sliko o sebi, da bi, če bi jih opisovali z isto barvo, kot opisujemo Ruse, Kitajce, Kubance itd., s tem bolj koristili Rusom in kampaniji, kot bi škodili Jugoslovanom. Več afriških vodij, posebej Nyerere ima visoko spoštovanje do Jugoslovanov in jih pogosto razumejo enake Izraelcem: dobronamerne, neuvrščene, proti kolonializmu.«⁶⁷

Ne glede na pompoznost vesti o Titovem potovanju, si je novica o odhodu delila naslovnice glavnine jugoslovanskih časopisov z novico o umoru Patricka Lumumbe v Kongu. Protesti ob umoru Lumumbe so tako rekoč potekali po celem svetu, vsekakor pa lahko opomnimo, da govorimo o enih največjih protestov v zgodovini Jugoslavije, pri čemer so le demonstracije proti vojni v Vietnamu – nekaj let pozneje – dosegle obseg teh protestov. Velika protestna zborovanja so potekala tudi v Ljubljani, Mariboru, Celju,

---

66 Jakovina. *Aktivna koegzistencija*, 451.

67 Jakovina, *Treća strana hladnom rata*, 48.

Kranju, Jesenicah, Radovljici, Tržiču, Škofji Loki, Krškem, Ptuju, Novi Gorici, Ajdovščini, Mokronogu, Mirne na Dolenjskem, in še bi lahko naštevati.⁶⁸

Nedolgo po Titovem odhodu so telegrafisti, neposredno iz *Galeba* poslali sporočila Nehruju, Nkrumahu in Sukarnu. S predlogom po organiziranju prve konference voditeljev držav 'tretjega sveta'. S tem se je izrisala tudi jasnejša predstava o namenu – ali vsaj delnem namenu – Titovega 72-dnevnega potovanja. Le Nehru je za potrditev potreboval krajši razmislek in dodatna pojasnila. Sprva je v pobudi videl zgolj razširjen sestanek petčlanskega srečanja v New Yorku iz leta 1960, njegovi zadržki pa so v prvi vrsti izhajali iz drugačne politične pozicije Indije v primerjavi z ostalimi državami 'tretjega sveta' – predvsem z vidika, da je šlo za drugo največjo državo na svetu, ki se takrat ni čutila neposredno ogroženo v okvirih hladne vojne. Poleg tega je Nehru novoosvobojene države razumel kot politično nestabilne tvorbe, ki zaradi svoje ekonomske zaostalosti niso zmožne ustvariti večjega koraka v organiziranju skupne vplivne sfere v mednarodni skupnosti.⁶⁹ Tito in Naser z organizacijo prve konference nista čakala na Nehrujevo potrditev in vabila državam pošiljala brez njegove potrditve, četudi sta trdila, da Nehru stoji za odločitvijo.⁷⁰ Ob Nehrujevem kolebanju je bila potrebna dodatna jugoslovanska intervencija, s katero si je prizadevalo prepričati indijskega premiera v udeležitev konference. Tako je poleti 1961 v New Delhi z ambasadorjem Dušanom Kvedrom odpotoval Aleš Bebler, da bi Nehruja skupaj prepričala v udeležbo konference.⁷¹

Z Naserjem je Tito o tem govoril neposredno, neposredno med njunim srečanjem v sklopu potovanja. Kot dodaja Jakovina, se je Tito zavedal, da za prepričanje številnih bližnjevzhodnih, azijskih in afriških držav nujno potrebuje predhodno privolitev Naserja in Nehruja. Predvsem brez Indije, ki je bila tako rekoč velika kot vse ostale države članice v gibanju skupaj, ideja o vzpostavitvi Gibanja neuvrščenih, ne bi mogla uspeti.⁷²

---

68 »Protestiramo, ker smo del vesti svobodoljubnega človeštva.« *Delo*, 16. februar 1961

69 Bogetič, *Jugoslavija I nesvrstanost*, 618.

70 »The era of non-alignment.« *The Non-Aligned Movement and the Cold War*, 26.

71 Za več glej: Bebler, *Čez drn in strn*, 232-233.

72 Bogetič, *Jugoslavija i nesvrstanost*, 618.

Zgoraj opisan potek dogodkov, ki jih poleg samega dejstva Titovega obiska osmih afriških držav in telegrama trem državnikom z neposrednim pozivom po organizaciji konference, jasno nakaže težo vloge, ki jo je Jugoslavija odigrala v prvih korakih vzpostavitve Gibanja neuvrščениh. Na koncu so države pobudnice sklenile kompromis, da se v Egiptu izvede pripravljalni sestanek na ministrskem nivoju. Jugoslovansko odposlanstvo v Kairu je vodil Koča Popović, sam sestanek pa je v grobem potekal v sklopu treh komitejev. Prvi, v katerem sta bila Koča Popović in takratni jugoslovanski ambasador v Egiptu Ratomir Dugonjić, je usklajeval osrednje cilje prve konference – ideje skupne politične aktivnosti in principe delovanja. Drugi komite se je ukvarjal z določitvijo kriterijev udeležbe, ter katere države naj se na konferenco povabi – jugoslovansko predstavništvo je tukaj pripadlo Dušanu Kvedru. Tretji komite pa imel nalogo, da določi čas in prostor prve konference, kjer je Jugoslavijo zastopal Budimir Lončar.⁷³

Zastopniki dvajsetih držav so na pripravljalnem sestanku določili Jugoslavijo kot gostiteljico konference in tudi datum 1. september, kar je bilo strateško organizirano tik pred zasedanjem Generalne skupščine ZN, da bi se tako okrepilo sporočilo, ki bi izšlo iz konference. Ne glede na pionirsko vlogo Jugoslavije ni bilo samoumevno, da se prvo srečanje Gibanja Neuvrščениh izvede v Beogradu. Zanimanje za gostitev prve konference sta izrazila tudi Egipt in Kuba – dodajmo, da je bila slednja tudi edina država, ki je strogo nasprotovala temu, da se konferenca izvede v Beogradu. Medtem ko je Egipt, že geografsko gledano, nudil bistveno bolj priročno lokacijo za večino potencialnih udeleženk konference, se pravi, afriških držav. Lončar je med pripravljalnim sestankom ostale udeleženke prepričal za izvedbo v Beogradu z argumentacijo: »*Potrebna nam je distanca od blokov. V Evropi se je vse začelo, tako moramo tam, kjer se je začelo rivalstvo in borba, da pokažemo, da mi predstavljamo alternativo.*«⁷⁴

Med pripravljenim sestankom so bili v štirih točkah določeni pogoji za pridružitve posameznih držav na konferenci: politika države mora temeljiti na miroljubni koeksistenci in nevmešavanju, podpirati morajo narodnoo-

73 Intervju z Budimirjem Lončarjem. Intervju hrani avtor.

74 Jakovina, Tvrdko. *Budimir Lončar. Od preka do vrha svijeta*. Zaprešić: Fraktura, 2020, 144.

svobodilno gibanje, ne smejo biti članice mednarodnih vojaških zvez, na svojem ozemlju ne smejo gostiti tujih vojaških oporišč. Poleg tega pa je bil sprejet tudi okvirni dnevni red konference.⁷⁵ Kot pripravljalni sestanek v Kairu komentira Budimir Lončar, so se predstavniki držav hitro zjasnili glede širših principov emancipacije od blokov hladne vojne, medtem ko je bilo definiranje konkretnih ukrepov oziroma akcij za reševanje spornih problemov težavnejše.⁷⁶

PRVA KONFERENCA GIBANJA NEUVRŠČENIH V BEOGRADU

V dnevih pred konferenco je prihajajoč dogodek prevzel jugoslovanski medijski prostor. V neposrednem obdobju pred konferenco je jugoslovanski propagandni ustroj poleg posredovanja informacij o nekaterih pozitivnih konferenci naklonjenih pisem in komentarjev tujega tiska vlagal velika prizadevanja tudi o informiranju državljanov o državah udeleženkah. S tem namenom je avgusta pred konferenco na primer izšla knjiga, posvečena neblokovskim državam z osnovnimi podatki o političnem, gospodarskem in družbenem življenju v državah udeleženkah.⁷⁷ Ne glede na to, da je v širšem obdobju – sploh šestdesetih in sedemdesetih let – časopisno poročanje o dogajanju iz obsežnega nabora držav 'tretjega sveta' predstavljalo močno vpeljana prakso, se je tovrstna aktivnost v obdobju neposredno pred srečanjem še drastično zaostila.

Konference se je udeležilo 25 držav: Afganistan, Alžirija, Burma, Cejlon (Šri Lanka), Etiopija, Gana, Gvineja, Indija, Indonezija, Irak, Jemen, Jugoslavija, Ciper, Kongo, Kuba, Libanon, Mali, Maroko, Nepal, Saudska Arabija, Sudan, Tunizija, ZAR, ter države opazovalke iz Bolivije, Brazilije in Ekvadorja.⁷⁸ Operativo priprave konference v Beogradu je vodil Budimir Lončar, ki svojo vlogo opiše sledeče: »Potrebno je bilo preveriti kako druge države razmišljajo in kaj pričakujejo. Drugo, da predlagamo, kako naj bi

⁷⁵ Mikuž, *Svet po vojni (1958–1963)*, 214–215.

⁷⁶ Jakovina, *Budimir Lončar*, 143.

⁷⁷ »Izšla je knjiga, posvečena izvenblokovskim državam.« *Delo*, 24. avgust 1961.

⁷⁸ Mates, *Beogradska konferencija*, 3.

izgledala konferenca, kaj je realno in kaj ni. Tretje, kakšni so odnosi blokov do konkretnih zadev. Vodil sem diplomatsko operativo – dokumentacijo, prve osnutke, to je šlo vse skozi ministrstvo, kjer sem bil jaz na čelu te ekipe.«⁷⁹ Izgled Beograda, ki je bil posebej urejen za namen gostitve konference nazorno oriše naslednji prispevek:

Okrašeno mesto, praznično svečana podoba ulic in trgov priča, da je naše glavno mesto požrtvovalno izpolnilo zaupano mu veliko nalogo. Beograd je bil že sinoči v svetlobi tisočev žarometov. Na Trgu Marxa in Engelsa, za velikim vodometom, ki se preliva v pisanih barvah, je zažarel šestintrideset metrov visok obelisk, sestavljen iz svetlobnih teles, kot nekakšen simboličen svetilnik konference, na katerega vznožju so reliefi grbov držav, ki se bodo udeležile beograj-ske konference. Na strehi Doma sindikatov, v katerem sta sekretariat konference in center za tisk, pa je zažarelo šest velikih plamenic – simbolov naših šestih republik. Nič manj kako najožje mestno središče pa so razsvetlili tudi ostale dele mesta. Še posebej pa glavne vpadnice v mesto. Zlasti lep je bil sinoči pogled na osvetljeno palačo Zveznega izvršnega sveta pa na prostran park okrog nje.⁸⁰

Na ravnici Novega Beograda, na sotočju reke Save in Donave, se je za priložnost gostitve konference uredil tudi tako imenovani *Park prijateljstva*. Načrt parka je predpostavljal 14 hektarov površine, v osrednjem delu parka pa je bil predviden *Drevored miru*, ki bi ga zasadili voditelji držav: vsak državnik bi zasadil eno drevo, z dodano zastavo in spominsko ploščo z imenom države.⁸¹

V kontekstu sprejema in priprav pa lahko izpostavimo še dodatni simbolični vidik konference v Beogradu. Številni predstavniki, ki so bili v Beogradu sprejeti s polnimi častmi, so predstavljali države, ki so pravkar razglasile neodvisnost, se prav v tistem trenutku osvobajali kolonialnih grabežev imperialnih sil, ali celo predstavljali osvobodilno gibanje, ki se je še borilo s kolonialnim režimom.⁸² Beograd v času konference ni postal le središče

---

79 Intervju z Budimirjem Lončarjem, 30. avgust 2021. Posnetek intervjuja hrani avtor.

80 »Beograd je pripravljen za velike dni.« *Delo*, 31. avgust 1961, 2.

81 »Park prijateljstva.« *Delo*, 31. avgust 1961, 2.

82 *Mates, Beogradska konferencija*, 24.

velikega dela sveta, kjer se je vodila borba za ukinjanje kolonialnega sistema, neodvisnosti in enakopravnosti. V tem kontekstu moramo izpostaviti tudi simbolični tektonski rez v evropskem prostoru, saj je evropska država častno sprejela veliko število temnopoltih voditeljev še nedavno koloniziranih držav kot enakopravne državnike.

POTEK KONFERENCE

Dogajanje na konferenci je v določeni meri zadostilo ameriški nervozi ob njeni napovedi. Tito je namreč v svojem govoru na konferenci opravičil sovjetsko najavo po prekinitvi triletnega moratorija na nuklearne poskuse – sprejetega leta 1958.⁸³ Najhujšo reakcijo je to izzvalo prav od takratnega ameriškega ambasadorja Georgea Kennana, ki ga je izjava povrh vsega še dodatno presenetila, saj je bila naknadno dodana v Titov govor.⁸⁴ Kot je to komentiral takratni državni sekretar za zunanje zadeve Koča Popović v intervjuju z Aleksandrom Nenadovićem, je govor presenetil tudi njega: »Za odločitev, da se ne obsodi sovjetske eksplozije na dan otvoritve osnovitvenega srečanja neuvrščenih držav sploh nisem vedel; to je bilo naknadno, brez posvetovanja z Državnim sekretariatom za zunanje zadeve vneseno v Titov govor.«⁸⁵

Onkraj omenjenega, sicer presenetljivega pristopa do sovjetske prekinitve moratorija na nuklearne poskuse, so govori Tita in ostalih državnikov napovedovali tako rekoč megalomansko vlogo pravkar nastajajočega gibanja. Predvsem Titov govor – kar lahko sicer sledimo tudi v splošnem medijskem poročanju o tej tematiki – je na pleča gibanja polagal nalogo rešitve sveta. Po slavnostni dobrodošlici vsem udeležencem je sprva spomnil na iniciativo petih držav na 15. zasedanju Generalne skupščine OZN. »Na tem zasedanju so neangažirane države prvič močno manifestirale svojo pripravljenost, da se odločno zavzamejo za miroljubno in pravilno urejanje

---

83 Mates, *Beogradska konferencija*, 9; Za več glej: The Non-Aligned Movement and the Cold War, ur. Nataša Mišković, Harald Fischer-Tine in Nada Boškowska. New York: Routledge, 2017, 98-99.

84 Jakovina. *Aktivna koegzistencija*, 458.

85 Nenadović, Aleksandar. *Razgovori s Kočom*. Zagreb: Globus, 1989, 30.; »Koča Popović o obnovitvi eksplozij.« *Delo*, 1. september 1961, 2.

spornih mednarodnih vprašanj in da se ne sprijaznijo s tem, da bi se kdorkoli neodgovorno igral z usodo človeštva. /.../ Nihče ne more oporekati, da je tudi ta prva skupna akcija neangažiranih držav žela uspeh.«⁸⁶

Četudi je ta uspeh mišljen bolj na moralni, simbolični ravni kot z vidika konkretnih sprememb, do katerih naj bi pobuda privedla. Ob srečanju 25 neuvrščenih držav pa je vizija zmožnosti, ki jih je pripisal novonastalemu gibanju zgolj narasla.

Ko smo zbrani na teh konferenci, se zavedamo, da jemljemo nase veliko odgovornost pred miroljubnim svetom, ki po pravici upa, da bomo mi tukaj storili vse, da bi odvrnili nevarnost, ki visi nad človeštvom. Narodi vsega sveta pričakujejo, da bo od tod slišati enodušen in odločen glas proti vsemu, kar onemogoča mirno in ustvarjalno življenje ljudi na zemlji. /.../ sodim, da bomo storili veliko uslugo svetu, če bomo jasno in odločno opozorili na pot, ki vodi k pomirjenju na svetu, k svobodi in enakopravnosti ter miroljubnemu sodelovanju vseh narodov.⁸⁷

Tako pred konferenco kot tudi med njenim potekom, je pri Jugoslaviji, Indiji in nekaterih drugih bolj sredinsko naravnanih državah vztrajal strah, da bi se konferenca pretirano obrnila v t. i. 'ekstremistično' smer. V tem oziru govorimo predvsem o idejah in retoriki, ki bi se z vidika ciljev nastajajočega gibanja preveč obračale v prosovjetsko krilo, ali zgolj prevzele pretirano agresivno retoriko v kontekstu postkolonialnih vprašanj. V kontekstu slednjega je med konferenco afganistanski premier Daud prekinil govor in najavil, da bo njegova vlada priznala alžirske revolucionarje, kot legalne predstavnike Alžirije, kar so le nekaj dni pozneje storile tudi Jugoslavija, Gana in Kambodža.⁸⁸ Ob tem dodajmo, da sta bili med konferenco najbolj napadani predvsem Francija in Portugalska, jugoslovanske simpatije in pomoč alžirskim revolucionarjem pa niso predstavljale nikakršne skrivnosti. Ob tem lahko spomnimo na incident iz januarja 1958, ko sta dve franco-

---

86 »Pozdravni govor predsednika Tita.« *Delo*, 2. september 1961.

87 Prav tam.

88 Jakovina. *Aktivna koegzistencija*, 458.

ski vojni ladji ustavili jugoslovansko ladjo Slovenijo, pri čemer so francoske oblasti zasegle 150 ton orožja, ki je bilo namenjeno alžirskim upornikom.⁸⁹

Poleg pozivov k miroljubni globalni politiki, umiritvi napetosti hladne vojne, obsodbe kolonializma ter izražanja podpore novim državam, ki so se osvobajale iz kolonialnega primeža, je velik del konference zadeval tudi vprašanja ekonomske pravičnosti ter kljubovanju ekonomske neenakosti med državami sveta. Velik poudarek tej tematiki je med samo konferenco posvetil predvsem egiptovski predsednik Naser, ki je vztrajal v pozivu, da se morajo manj razvite države povezovati prav na tem področju – tako z vidika neposrednega gospodarskega sodelovanja kot tudi v okviru Združenih narodov.⁹⁰

V grobem je bila skupna naracija konference bistveno bolj 'prosovjetska' kot 'prozahodna', vendar vsekakor ne dovolj po pričakovanjih Moskve. Serija resolucij, ki so bile sprejete v času konference, so bile v marsičem nasprotno pričakovanjem, ki so jih od srečanja gojili Sovjeti. Kot primer lahko navedemo pričakovanje, da bodo države na konferenci izdale poziv za priznanje dveh nemških držav, kar je podprlo le 9 od 25. udeleženih držav.⁹¹

Države udeleženke so v sklopu konference izdale 'Deklaracijo voditeljev držav in vlad neblokovskih držav'. Deklaracija predstavlja zelo splošno zastavljene sklepe konference, ki v glavnini opozarjajo na nevarnosti hladne vojne, na nujne pozive k pogajanju in njeni prekinitvi, težave kolonializma in postkolonializma, ter izpostavitve nujnosti spoštovanja notranje suverenosti vseh držav. Splošno zastavitev tez se v določeni meri opraviči v tretjem delu dokumenta, kjer je zapisano: »Zbrani voditelji držav in vlad neblokovskih držav na ponujajo konkretnih predlogov za reševanje vseh mednarodnih sporov, še posebej ne tistih med dvema blokoma.«⁹² V grobem pa jo lahko strnimo na tri dele. Prvo poglavje zadeva politične probleme,

89 Mikuž, *Svet po vojni (1958-1963)*, 20.

90 Mates, *Beogradska konferencija*, 12-13.

91 Jakovina, *Aktivna koegzistencija*, 458.

92 Blagojević, Momčilo. *Nesvrstani od Beograda do Beograda*. Beograd: Redakcija informativnih publikacija I servisa Tanjuga, 16.

ki ogrožajo svetovni mir – hladna vojna, delitev na bloke in imperialistične težnje, drugo se posveča družbenim problemom kot osrednjih vzvodov konfliktov in dominacije. Tretji del pa opredeljuje vlogo neuvrščenih držav v mednarodnih odnosih glede na specifične probleme.

Konferenca je med drugim rezultirala tudi z 'Izjavo o nevarnosti vojne in apel miru'. Dokument je bil z dodanim pismom nato osebno dostavljen Nikiti Hruščov v Moskvo, kamor sta odšla ganski voditelj Kwame Nkrumah in indijski premier Nehru, ter v Washington, kamor sta odpotovala egiptovski voditelj Naser in malijski Mobido Keita.⁹³ Ob primeru Keite, ki je po konferenci osebno dostavil pismo v Belo hišo, lahko dodamo, da gre za predstavnika države, ki je svojo neodvisnost prejela le dobro leto pred potekom konference v Beogradu. Kar potrjuje določene principe delovanja Gibanja v kontekstu notranjih hierarhij, saj so države, ne glede na raven svoje politične, gospodarske ali ozemeljskega ali populacijskega obsega, lahko v veliki meri pridobile zelo velik vpliv znotraj Gibanja zgolj na račun lastne angažiranosti.⁹⁴

Bogetić izpostavlja, da v nasprotovanju s prevladujočim mnenjem, beograjske konference ne moremo – v formalnem smislu – razumeti kot osnovalne konference Gibanja neuvrščenih. Številne afro-azijske države so v tistem momentu prejemale veliko ekonomsko, finančno in vojno pomoč, njihovi voditelji pa so izražali strah, da bi v primeru, če bi to gibanje nakažovalo formiranje tretjega bloka, to vodilo v direktno konfrontacijo z obstoječimi bloki. A se je ne glede na to ob intenzivnih procesih dekolonizacije in povečanjem novih držav, ki so se opredeljevale za neuvrščeno politiko to mnenje hitro spreminjalo.⁹⁵ Tako se dilema o smotrnosti formiranja Gibanja neuvrščenih razreši do druge konference v Kairu leta 1964. Tam pa se sicer pojavi drugačna dilema glede temeljnih vprašanj organizacije tega gibanja, in sicer: med Titovim konceptom univerzalizma in Sukarnovim konceptom regionalizma. Se pravi, ali bi gibanje v svoje vrste vključevalo

---

93 Blagojević, *Nesvrstani od Beograda do Beograda*, 14–23.

94 »Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih (1/3).«

95 Bogetić, *Jugoslavija I nesvrstanost*, 619.

neuvrščene države ne glede na njihovo geografsko lokacijo, ali bi gibanje sprejemalo le države iz afro-azijskega prostora.⁹⁶

GIBANJE V LETIH PO PRVI KONFERENCI

Gibanja neuvrščenih ne moremo razumeti kot organizacije v klasičnem pomenu besede, saj bi to predpostavljalo, da ima določen statut, dokumentacijo, ki predpisuje specifična pravila delovanja in obveze, ki bi jih države članice morale izpolnjevati v sklopu svojega članstva. Ranko Petrović to opiše kot dinamično platformo polne enakopravnosti neuvrščenih držav, ki vključuje in predpostavlja pravico za obstoj in lastno določene značilnosti v notranjem razvoju in zunanji politiki. Državam članicam tako ni predpostavljena uniformirana drža, kar pomeni, da se v osnovi ne povezujejo na podlagi podobnosti v svojih ideoloških, političnih in ekonomskih nazorih.⁹⁷

Široko začrtana platforma je poleg širokih možnosti vključevanja najrazličnejših držav predpostavljala tudi številne ovire pri trajnem in nemotenem delovanju. Z drugo konferenco v Kairu leta 1964 so se zaostrile predhodno že obstoječe razlike med t. i. bolj 'radikalnimi državami' (Indonezija, Gana, Gvineja, Mali, Alžirija, Kuba in Kambodža) in 'nevtralnejšimi', kjer lahko kot primer navedemo Jugoslavijo in Indijo. Radikalnejše države so vztrajale na tezi 'ni koeksistence brez eksistence', češ da je najprej potrebno odstraniti kolonializem in neenakosti pred sobivanjem. Kot je to opisal Gvinejski voditelj Sekou Toure: obubožanost Azije in Afrike ne more pasivno živeti s tistimi iz bogatih držav. V tem kontekstu pa je bilo tudi Jugoslaviji pogosto očitano, da zaradi lastnega hitrega razvoja nima zadostnega posluha za težave držav v razvoju.⁹⁸

---

96 Bogetić, Dragan. »Sukob Titovog koncepta univerzalizma i Sukarnovog koncepta regionalizma na samitu nesvrstanih u Kairu 1964.« https://www.researchgate.net/publication/322346969_Sukob_Titovog_koncepta_univerzalizma_i_Sukarnovog_koncepta_regionalizma_na_Samitu_nesvrstanih_u_Kairu_1964 (dostop: avgust 2021).

97 Petrović, Ranko. *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svijet. Spoljna politika Jugoslavije 1945 – 1985*. Zagreb: Školska knjiga, 1985, 50.

98 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 52.

V obdobju po drugi konferenci, je sledila serija dogodkov, ki so destabilizirali dotedanje politike prenekaterih članic gibanja, kar je samo Gibanje neuvrščenih v drugi polovici šestdesetih let privedlo v določeno krizo. Med nekaterimi državami članicami so se začeli pojavljati pogovori o organizaciji drugega srečanja azijskih in afriških držav, tako oklicani Bandung 2. Po drugi strani se je vpeljevala tudi kubanska ideja o organizaciji trikontinentalne konference, na kateri bi se srečale izključno države Azije, Afrike in Latinske Amerike. V obeh predlogih organiziranja je prevladovala grožnja po izničenju novonastalega Gibanja neuvrščenih. Poleg tega sta oba primera v izhodiščni ideji izključevala Jugoslavijo, kot evropsko državo, s čimer je Jugoslaviji pretila grožnja po izgubi vplivne in dominantne mednarodne vloge, ki si jo je zgradila v okviru Gibanja neuvrščenih. Poleg pravkar omejenjene grožnje z obuditvijo drugih bolj regionalno zamejenih povezovanj, ali kubanskega predloga povezovanja držav treh kontinentov, je Gibanje v šestdesetih doživelo še vrsto drugih pretresov.⁹⁹

Številne novonastale države članice so v tem obdobju zapadle v ekonomske težave. Prenekateri osebnosti, ki so odigrale veliko vlogo pri vzpostavitvi gibanja, so v šestdesetih letih umrle, ali pa bile zgolj odstranjene z oblasti. Maja 1964, se pravi še pred konferenco v Kairu, je umrl Javaharlal Nehru, poleg tega pa so iz politične arene izginili še Ben Bella, Sukarno, Nkrumah in Keita.¹⁰⁰ Vsi ti pretresi so sicer drastično ogrozili prihodno naravo in sam obstoj gibanja, po drugi strani pa so hkrati še učvrstili in povečali vlogo Jugoslavije znotraj Gibanja. Izpostavljene težave so zaostrovale retoriko radikalnejših skupin v gibanju in aktualizirale potrebo po prevpraševanju same narave gibanja. Ob tem pa lahko izpostavimo tudi določena nesoglasja članic do Jugoslavije. Jugoslovanska 'nevtralistična' pozicija je pogosto privedla do določenih napadov s strani bolj radikalnih članic.¹⁰¹

Dodatni udarec je sledil leta 1967 z arabskim porazom v vojni z Izraelom, s čimer se je zatreslo ravnovesje pozicij nekaterih arabskih članic znotraj gibanja. Arabski poraz leta 1967 je popolnoma zlomil Naserjev duh, ki je

---

99 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 49.

100 Bogetić, *Nastanak I razvoj pokreta nesvrstanosti*, 42-43.

101 Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 57.

za nastalo situacijo – v kateri se je znašel Egipt po šestdnevni vojni – krivil neuvrščeno politiko. Tito se je v kontekstu posledic šestdnevne vojne udeležil srečanja držav članic Varšavskega pakta v Moskvi, kjer je govoril o tem, kako bi Jugoslavija lahko koordinirala svojo pomoč Arabcem z državami varšavskega pakta. Poleg jugoslovanskih pobud za mednarodno organizacijo pomoči poraženim arabskim državam in zagotovitve lastne pomoči arabskim državam, je bil v Kairo osebno poslan Koča Popović, kjer mu je Naser obupano zastavil vprašanje: »Ko stvari stojijo tako, ko so tako postrojene svetovne fronte, kakšen smisel ima ali sploh ima politika neuvrščenosti?«¹⁰²

Posledice izpostavljene šestdnevne vojne leta 1967 in Jomkipurske vojne leta 1973 sta med drugim privedle do enih izmed največjih jugoslovanskih solidarnostnih posredovanj: leta 1973 je bila, kot zapiše Jakovina, verjetno podana največja pomoč, ki jo je Tito, kadarkoli dal. Egiptu je bilo ob prošnji Sadata iz Jugoslavije poslanih 140 tankov s polno opremo, vključno z naboji.¹⁰³ V primeru šestdnevne vojne pa je Zvezni izvršni svet 17. junija 1967 sprejel odločitev, da se v Egipt hitro dostavi 30.000 ton koruze, 10.000 ton sladkorja, 1000 ton ribjih konzerv, 200 ton mleka v prahu, 500 ton sira, pol milijona parov obutve, kot tudi pomoč z zdravili in drugimi prehrabnimi proizvodi v manjših količinah. Ladja *Zaharia*, ki je izplula 30. junija je peljala 1500 ton moke, ladja *Aura* je 18. julija odpeljala 3.300 ton koruze, dva dni pozneje so ladje *Trifon*, *Jelsa*, *Crna Gora*, *Odigitrija* in *Tamnava* odpeljale 8800 ton koruze, 1.500 ton moke, 700 ton fižola, 5 ton sira, 100 ton loja. Sledile pa so še pošiljke 23. in 25. in 28. julija v katerih je bilo v Egipt odpeljanih 11200 ton koruze.¹⁰⁴ Naveden je zgolj prvi val pomoči Egiptu, medtem ko je – sicer v manjšem obsegu – podobna pomoč poslana tudi Siriji in Jordaniji.

---

102 Bogetić, Životić, *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat*, 139-141.

103 Jakovina, *Aktivna koegzistencija*, 478.

104 Bogetić, Životić, *Jugoslavija I arapsko-izraelski rat*, 182.

MISLITI JUGOSLOVANSKO NEUVRŠČENOST – DOPRINOSI IN PREIZKUŠNJE

Medtem ko je s tretjo konferenco v Lusaki Jugoslavija obnovila svojo relevantno vlogo v Gibanju neuvrščeni in pognala gibanje v začrtane smernice, je konec sedemdesetih let obetal nove krize gibanja. Z vidika jugoslovanske – recimo temu – 'nevtalistične' vizije gibanja je leto 1979 s kubanskim predsedovanjem gibanju še dodatno zaostri smernice, ter potenciralo predhodno že obstoječa trenja med Kubo in Jugoslavijo v okviru platforme.¹⁰⁵ Kubansko predsedovanje je prišlo do izraza tudi v primeru reakcije gibanja glede sovjetske invazije v Afganistanu. Jugoslavija je ob nastalem dogajanju vztrajala, da bi znotraj Gibanja organizirali posebno srečanje na ministrskem nivoju, z namenom, da se pripravi načrt, kako bi ob boku z dogajanjem obsodili Sovjetsko zvezo. Jugoslovanska iniciativa je bila neuspešna. V prvi meri je bilo to bistveno težje zaradi takratnega kubanskega predsedovanja gibanju, prav tako pa pri tem ni prejela niti podpore Indije.¹⁰⁶

Začetek osemdesetih let je Jugoslovansko pozicijo znotraj Gibanja neuvrščeni privedel še v dodatno preizkušnjo. Z začetkom iraško-iranske vojne leta 1980 se je pod preizkušnjo znašlo tako Gibanje neuvrščeni – ker je vojna potekala med dvema članicama – kot Jugoslavija, ki je v tem obdobju z Irakom sklepala širok nabor gospodarskih projektov.¹⁰⁷ Z drugimi besedami, Irak je v koncu sedemdesetih let in prvi polovici osemdesetih let, postal največje jugoslovansko gradbišče v tujini.¹⁰⁸ Medtem ko je pod raketami iraško-iranske vojne delalo več deset tisoč jugoslovanskih delavcev, se Jugoslavija ni bila pripravljena opredeliti in obsoditi iraške agresije. Na primeru gradbenih projektov v Iraku oziroma izpostavljenih periode pa lahko izpostavimo tudi vse večji problem slabe enotne koordinacije jugoslovanskih podjetij na tujih trgih in konkurenčnosti med samimi podjetji in republikami. Perioda osemdesetih let seveda odpira tudi probleme vse ostrejši

105 Več glej: Osolnik, *Jugoslavija v gibanju neuvrščeni*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1981, 55.

106 Jakovina. *Aktivna koegzistencija*, 470.

107 Za več glej: Lipušček, Uroš. *Iran proti Iranu*. Ljubljana: Založba Borec, 1982, 216-226.

108 Volfand, Jože. *Iraška srečanja*. Ljubljana: Založba Borec, 1985.

notranje ekonomske krize v Jugoslaviji, ki je svoje posledice odražala tudi v jugoslovanski vlogi znotraj Gibanju neuvrščenih in jugoslovanskih gospodarskih povezovanj z državami 'tretjega sveta'.¹⁰⁹

Ob šestdesetletnici prve konference neuvrščenih v Beogradu je prispevek orisal pot in vlogo Jugoslavije v gibanju. Ob tem ne pozabimo, da govorimo o še vedno aktivni platformi, ki je – navkljub velikemu številu držav članic – ob padcu berlinskega zidu izgubila svojo predhodno relevantnost. V okviru hladne vojne, lahko trdimo, kot to nakaže Bogetić, da je največji poraženec konca hladne vojne prav Jugoslavija, »/.../ *tista država, ki se je v največji meri zavzemala za blokovsko osvoboditev in končanjem hladnovojnih tenzij. Gledano v celoti, je Jugoslovanska diplomatska zgodovina delovala kot neprekinjeno zunanjepolitično tavanje in tehtanje med Zahodom in Vzhodom.*«¹¹⁰ V dani omejenosti pa je v križišču globalne politične nujnosti, vizij po osnovanju lastne zunanjepolitične arene, krepitve gospodarskih sodelovanj in solidarnosti osnovala zunanjepolitični konstrukt, ki Jugoslaviji ni zgolj pomagal preživeti hladne vojne, temveč se je prek njega tudi umestila v vrh svetovne politične arene. Jakovina v tem kontekstu navaja izjavo Zbignewa Brzezinskega, svetovalca predsednika Jimmyja Carterja, ki je dejal, da je »Jugoslavija poleg ZDA in SSSR, edina država, ki se je afirmirala kot faktor na globalnem nivoju.«¹¹¹

Vendarle pa jugoslovanskega povezovanja z državami 'tretjega sveta' ne moremo razumeti le kot sredstvo, prek katerega je lahko Jugoslavija krepila svoj vpliv v svetovni politiki, ali zgolj kot solidarnostno pomoč državam v razvoju. V prenekaterem primeru se je povezovanje z državami Bližnjega vzhoda, Azije in Afrike, izkazalo kot vstopanje v hitrorastoče tržišče. Jugoslovanski izdelki in gradbeni projekti so se hitro množili in zasidrali na teh tržiščih. Tako so se gradbeni projekti jugoslovanskih podjetij vrstili v Libiji, Iraku, Gani, Gabonu, Zimbabveju, Zambiji, Indiji, Peruju, Etiopiji, Nigeriji, Gvineji, Maliju itd. Te projekti so vključevali tako gradnje cestne

---

109 Smolič, Žiga. »Fokus Irak: bratstvo.« <https://radiostudent.si/politika/odprti-politi%C4%8Dni-termin/fokus-irak-bratstvo> (dostop: avgust 2021).

110 Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i nesvrstanost. Prilog prevazilaženju predrasuda i stereotipa*, 616.

111 Jakovina, *Aktivna koegzistencija*, 470.

infrastrukture, vojaških objektov, bolnišnic, vladnih poslopij, hidrocentral, tovarn in trgovskih centrov. Jugoslovanska podjetja so lahko – na račun svojega statusa med državami 'tretjega sveta' – svoje storitve in izdelke pogosto prodala celo po višji ceni od svojih konkurentov, poleg tega pa so jim bile pridobljene še dodatne ugodnosti. Na primeru gradbenih projektov v Iraku lahko navedemo, da so v prenekaterem primeru jugoslovanska podjetja poleg celotnega delavnega kadra s seboj pripeljale še dve tretjini celotne opreme in gradbenega materiala.¹¹² Številna gradbena naročila pa niso zadevale zgolj gradnje, temveč tudi tehnično opremljanje objektov, pri čemer so se v jugoslovanska podjetja stekali najvišji dobički.¹¹³

Onkraj pragmatične perspektive širitve gospodarskega tržišča jugoslovanskih podjetij je potrebno izpostaviti, da je bila solidarnostna drža prisotna kot pglavilni element jugoslovanske zunanjepolitične širitve v države 'Tretjega sveta'. Jugoslavija se je v svoji solidarnostni drži do afriških in azijskih držav v razvoju naslanjala na podobnosti, vezane na mednarodni status teh držav – iz lastnega izkustva izolacije in gospodarske zaostalosti. A ne glede na to, je ta pristop do postkolonialnih izkušenj oziroma preizkušenj Jugoslavijo sicer postavljajl v diskurzivno enako, vendar realno gledano privilegirano pozicijo. Po drugi strani pa je jugoslovanska solidarnost temeljila tudi na karakternih predpostavkah lastne komunistične revolucije, kar je zelo lepo razvidno v primeru Titovega govora v Indoneziji na Univerzi v Bandungu ob častni podelitvi doktorata decembra 1958.¹¹⁴ Prav v tem spektru so bile razpoznane številne paralele z antikolonialnimi boji. Ali kot to z drugačnimi besedami pove Budimir Lončar:

Ta politika je odprla vrata. Mi smo vendarle bili evropska država, razvitejša, medtem ko so nas razumeli kot svoje. Če se ob tem spomnimo na potovanja z ladjo Galeb. Ni Galeb ustvaril neuvrščenosti, temveč je neuvrščenost rodila Galeb. Galeb je pravzaprav simbolično nakazoval, da prihaja neka evropska država, ki nasprotuje kolonizaciji, z dobrimi željami novonastalim državam. Sama manifestacija ladje in Tita kot markantne osebnosti – to je spominjalo na

---

112 Volfand, Jože, *Iraška srečanja*.

113 Smolič, »Fokus Irak: bratstvo«.

114 Broz-Tito, Josip. *Borba za mir in mednarodno sodelovanje*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1965, 32.

to, da je z ladjami prihajal kolonializem. /.../ Medtem ko je v tem primeru ladja Galeb simbolizirala nasprotno misijo – emancipacije, osvoboditve.¹¹⁵

---

¹¹⁵ Intervju z Budimirjem Lončarjem, 30. Avgust 2021. Posnetek intervjuja hrani avtor.

VIRI

Literatura:

- Appadorai, A. »The Bandung conference« V: *India Quarterly*, 11/3 (1955), 207-235.
- Bebler, Aleš. *Čez drn in strn*. Ljubljana: Založba Lipa, 1981.
- Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955*. Zagreb: Globus, 1988.
- Blagojević, Momčilo. *Nesvrstani od Beograda do Beograda*. Beograd: Redakcija informativnih publikacija I servisa Tanjuga,
- Bogetić, Dragan. »Jugoslavija i nesvrstanost. Prilog prevazilaženju predrasuda I stereotipa.« *Annales: anali za istrske in mediteranske študije*, 24/4 (2014), 615-624, 616.
- Bogetić, Dragan. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956 – 1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006
- Bogetić, Olivera in Bogetić, Dragan. *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*. Beograd: Export-press, 1981.
- Bogetić, Dragan in Životić, Aleksandar. *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.
- Broz-Tito, Josip. *Borba za mir in mednarodno sodelovanje*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1965.
- Lipušček, Uroš. *Iran proti Iranu*. Ljubljana: Založba Borec, 1982.
- Jakovina, Tvrdo. *Budimir Lončar. Od preka do vrha svijeta*. Zaprešić: Fraktura, 2020.
- Jakovina, Tvrdo. *Treća strana hladnog rata*. Zaprešić: Fraktura, 2011.
- Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, ur. Sonja Biserko. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017.
- Klun, Albert. *Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.
- Mates, Leo. *Beogradska konferencija*. Beograd: Izdavačko preduzeće 'Rad', 1975.
- Mates, Leo. *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Izdavačko preduzeće Nolit, 1976.
- Mičunović, Veljko. *Moskovske godine 1956 – 1958*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1977.
- Mikuž, Metod. *Svet po vojni (1945 – 1957)*. Oris časa v katerem živimo. Cankarjeva založba. Ljubljana: 1983.

Mikuž, Metod. *Svet po vojni (1958–1963). Oris časa, v katerem živimo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.

Nenadović, Aleksandar. *Razgovori s Kočom*. Zagreb: Globus, 1989.

Osolnik, Bogdan. *Jugoslavija v gibanju neuvrščениh*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1981.

Petranović, Branko; Zečević, Momčilo. *Jugoslavija 1918–1984. Zbirka dokumenata. Izdavačka radna organizacija RAD*. Beograd, 1985.

Pečar, Zdravko in Zagorac, Vera. *Egipt. Dežela ljudstvo in revolucija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.

Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovanske bliskoistočne politike 1946–1956*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007.

Petrović, Ranko. *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svijet. Spoljna politika Jugoslavije 1945 – 1985*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.

Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija. Studije I dokumentarni prilozi*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.

Subotić, Jelena in Vučetić, Srđan. »Performing solidarity: whiteness and status-seeking.« *Journal of International Relations and Development*, 22(2019), 722–743.

The Non-Aligned Movement and the Cold War, ur. Nataša Mišković, Harald Fischer-Tine in Nada Boškowska. New York: Routledge, 2017.

Volfand, Jože. *Iraška srečanja*. Ljubljana: Založba Borec, 1985.

Časopisni prispevki:

»Beograd je pripravljen za velike dni.« *Delo*, 31. avgust 1961.

»Demonstracije po vsem svetu se nadaljujejo.« *Delo*, 16. februar 1961.

»Državniki o zločinu nad Lumumbo.« *Delo*, 16. februar 1961.

»Izšla je knjiga, posvečena izvenblokovskim državam.« *Delo*, 24. avgust 1961.

»Koča Popović o obnovitvi eksplozij.« *Delo*, 1. september 1961.

»Park prijateljstva.« *Delo*, avgust 1961, 2.

»Poslanstvo miru in zблиževanja.« *Delo*, 13. februar 1961.

»Pot predsednika Tita.« *Delo*, 17. februar 1961.

»Pozdravni govor predsednika Tita.« *Delo*, 2. september 1961.

»Protestiramo, ker smo del vesti svobodoljubnega človeštva.« *Delo*, 16. februar 1961

»Zgodovinski pomen beograjske konference.« *Delo*, 27. avgust 1961.

Spletni viri:

»Bandung Conference (Asian-African Conference), 1955«. Office of the Historian. <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/bandung-conf> (dostop: avgust 2021).

Bogetić, Dragan. »Sukob Titovog koncepta univerzalizma i Sukarnovog koncepta regionalizma na samitu nesvrstanih u Kairu 1964.«

https://www.researchgate.net/publication/322346969_Sukob_Titovog_koncepta_univerzalizma_i_Sukarnovog_koncepta_regionalizma_na_Samitu_nesvrstanih_u_Kairu_1964 (dostop: avgust 2021).

»Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih (1/3).« <https://youtu.be/gHmWL5ZGg8c>. (dostop: avgust 2021).

»Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih (2/3).« <https://www.youtube.com/watch?v=dD-NNV6Qfs8> (dostop: avgust 2021).

Smolič, Žiga. »Fokus Irak: bratstvo.« <https://radiostudent.si/politika/odprti-politi%C4%8Dni-termin/fokus-irak-bratstvo> (dostop: avgust 2021).

Drugi viri:

Intervju z Budimirjem Lončarjem. Posneto na Ugljanu (Preko), 28. avgust 2021. Posnetek intervjuja hrani avtor.

POVZETEK

Jugoslovansko zunanjepolitično povezovanje v smeri 'Tretjega sveta' predstavlja kompleksen in dolgotrajen proces, ki se v obliki konkretnih povezovanj intenzivnejše začne v sredini petdesetih let. Skozi več desetletij lastne politično-zgodovinske afirmacije jugoslovanskih zunanjepolitičnih smernic v luči neuvrščenosti, so prenekatere poteze, dogodki in odločitve pogosto tolmačene kot edina smiselna in dolgotrajno začrtana smer zunanjepolitičnega delovanja Jugoslavije. Vendarle pa se ta proces predvsem v letih, ki so sledila izhodu iz Informbiroja ne zdi tako samoumeven in je prežet s številnimi pomisleki, preizkušnjami in neposrednemu prilagajanju politikam velesil. V tem kontekstu prispevek prikazuje razvoj jugoslovanske zunanje politike, postopke ter okvirno kronologijo povezovanj z državami »Tretjega sveta«, ter preizkušnje jugoslovanskega delovanja v tem cilju – predvsem v perspektivi neskladnosti zunanjepolitičnih akcij med političnim idealizmom in pragmatizmom Jugoslavije. To pot prispevek zamejuje v obdobju med letoma 1948 in 1961, do prve konference Gibanja neuvrščenih v Beogradu, ko Jugoslavija jasno začrta svojo vlogo med ne-blokovskimi državami.

UDK: 614.214(497.4Rogaška Slatina):351.755.2(497.4Sv. Križ)"1860/1909"

Zdravilišče Rogaška Slatina v krstnih matičnih knjigah župnije Sv. Križ (1860–1909)

**The Rogaška Slatina health resort in the baptismal
registers of the parish of Sv. Križ (1860-1909)**

Špela Došler

181

IZVLEČEK

Rogaška Slatina je danes znana predvsem kot zdraviliško središče, na račun izvirov mineralnih vod z zdravilnimi lastnostmi, po katerih je dobila tudi ime. Njihova sestava je prvič omenjena v analizi iz konca 16. stoletja, k njihovi prepoznavnosti pa naj bi v 17. stoletju ključno prispeval hrvaški ban Peter Zrinjski, ki jim je pripisoval svojo čudežno ozdravitev. Obširneje jih izkoriščajo od začetka 19. stoletja, ko so vrelci postali last štajerskih deželnih stanov. Do sredine 19. stoletja je Rogaška Slatina postala mondeno zbirališče avstro-ogrske elite. Cerkveno-upravno spada pod okrilje župnije Rogaška Slatina, pred tem imenovane Sv. Križ pri Slatini. V prispevku so analizirane krstne matične knjige župnije Sv. Križ od leta 1860 do leta 1909 in v njih pojavljanje dela župnije, ki je sodil pod zdraviliški del, ki se v matičnih knjigah označuje kot Sauerbrunn, tudi Slatina.

Ključne besede: Rogaška Slatina, Sv. Križ pri Rogaški Slatini, župnija, matične knjige, krstni vpisi

ABSTRACT

Rogaška Slatina is today known mainly as a health resort, thanks to the mineral springs with healing properties that give it its name. Their composition was first mentioned in an analysis dating from the late 16th century, and in the 17th century, the Croatian Ban Peter Zrinjski is said to have made a key contribution to their popularity, attributing his miraculous cure to them. They have been exploited more extensively since the beginning of the 19th century, when the thermal springs became the property of the Styrian Land Estates. By the middle of the 19th century, Rogaška Slatina had become a munden gathering place for the Austro-Hungarian elite. Church administration falls under the parish of Rogaška Slatina, formerly called Sv. Križ pri Slatini. The paper analyses the baptismal registers of the parish of Sv. Križ from 1860 to 1909 and the appearance in them of the part of the parish that belonged to the health resort, which is referred to in the registers as Sauerbrunn, also Slatina

Keywords: Rogaška Slatina, Sv. Križ near Rogaška Slatina, parish, civil registers, baptismal records

ZDRAVILIŠČE ROGAŠKA SLATINA OD NASTANKA DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Rogaška Slatina je mestno naselje v severovzhodnem delu Zgornjesotelskega gričevja in leži ob Ratanskem, Irskem in Imenskem potoku. K njemu spadajo zaselki Imence, Sv. Križ in Takalce. K mestu so bili priključeni prej samostojno naselje Ločendol ter dela samostojnih naselij Ratanske vasi in Tržišča. Po dolini tečeta skozenj železniška proga in stara glavna cesta Celje – Krapina. Razvoj naselja je tesno povezan z zdraviliškim turizmom in danes je Rogaška Slatina največji slovenski zdraviliški turistični kraj.¹ Čeprav nimamo zanesljivih podatkov lahko sklepamo, da je bilo področje današnje Rogaške Slatine naseljeno že v predrimskem času. Me drugimi redkimi arheološkimi najdbami s tega širšega področja namreč izstopajo srebrni keltski novci. Tod je potekala razvejana mreža rimskih cest, tudi glavna Celje – Ptuj.² Staro ime naj bi se vezalo na poimenovanje bližnjega Rogatca. Na vedutnem zemljevidu Štajerske Georga Matthäusa Vischerja iz leta 1678 je levo od Rogatca prikazan vodni izvir s curkom, nad krajem pa piše Rohitsche Saurbrunn. Ime bi lahko torej prevedli v Slatina oz. zdravilni vrelec pri Rogatcu.³ Ljudje so morali zdravilne učinke tamkajšnjih vrelcev spoznati že zelo zgodaj, saj se že leta 1141 omenja studenec, obdan z marmorjem.⁴ Svetokriški župnik naj bi zdravilno vodo prvi začel razpošiljati v steklenicah.⁵ Leta 1572 so jo prvič analizirali,⁶ leta 1685 pa je o njej izšla prva knjiga z naslovom Roitschocrene (avtor Johann Benedict Gründe).⁷

1 Lipovšek, Igor in Stanko Pelc. »Rogaška Slatina«. V: *Krajevni leksikon Slovenije* (ur. Orožen Adamič, Milan, Perko, Drago in Drago Kladnik). Ljubljana, DZS, 1995, 330.

2 Stopar, Ivan. *Rogaška Slatina*. Maribor, 1973, 3.

3 Vardjan, Franc. *Rogaška Slatina : sprehod skozi čas (njene zgradbe in parki)*. Rogaška Slatina, 2004, 9.

4 Režek, Adolf. *Rogaška Slatina : na starih slikah, fotografijah, zemljevidih, spomenikih in kozarcih*. Rogaška Slatina: Zdraviliški svet, 1964, 49.

5 Granda, Stane. »Prispevek plemstva k razvoju turizma na Slovenskem«. V: *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov / 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26. - 28. 9. 1996* (ur. Rozman, Fran in Lazarevič Žarko). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 44-45.

6 Mlacović, Dušan. *Prava rogaška: rogaške mineralne vode skozi čas*. Rogaška Slatina: Rogaški vrelci, 1995, 8.

7 Režek, *Rogaška Slatina*, 22.

Danes se je uveljavilo prepričanje, da je vrelce odkril hrvaški ban grof Petar Zrinjski. Približno leta 1665 naj bi bil na lovu v okolici Rogaške Slatine, okoliški kmetje pa so mu priporočili pitje vode iz tamkajšnjega vrelca sredi gozda v bližini farne cerkve sv. Križa, ker je bolehal na jetrih. Ban je po pitju vode čudežno ozdravel in obenem poskrbel za njen sloves. Na dunajski dvor je namreč poslal več vzorcev tako imenovane svetokriške vode, ki jo je pri zdravljenju cesarice Leonore preizkusil in uporabil dr. Paul Sorbait, njen osebni zdravnik in profesor na dunajski zdraviliški fakulteti.⁸ Leta 1680 je Sorbait v knjigi *Praxis Medicae* obširno opisal učinke mineralne vode in jo po bližnjem trgu imenoval *Acidulae Roitschenses*; to je rogaška kislica.⁹ Prijubljena svetokriška voda je že ob koncu 17. stoletja postala prava prodajna uspešnica. Podobno kot dvorni zdravnik so tudi mnogi drugi zdravniki na Dunaju in drugod po cesarstvu začeli predpisovati svojim pacientom različne pitne kure (terapije pitja mineralne vode). V graški bolnišnici so vodo preizkušali celo kot zdravilo.¹⁰

Leta 1676 je bilo zgrajeno prvo zdraviliško poslopje za goste. Prvotni lastnik je bil Peter Courty, graščak na Strmolu.¹¹ Ob vrelcu je leta 1676 zgradil prvo gostišče za prenočevanje gostov in začel prodajati mineralno vodo. Za steklenico (okoli 2,5 l) je bilo treba v gostišču v Rogaški Slatini odšteti 30 krajcarjev, na Dunaju pa je cena narasla kar za štirikrat. Steklenica je stala celo 1 goldinar in 15 krajcarjev. Pojavili so se tudi prevaranti, ki so kot rogaško vodo prodajali manj mineralizirano vodo.¹² Takrat so k izviru mineralne vode začeli prihajali prvi obiskovalci, ki so se želeli zdraviti v bližini čudežnega studenca. Prenočišče so si poiskali v Courtyjevi gostilni, ali pa so stanovali pri okoliških kmetih, pa tudi v Rogatcu, Poljčanah in celo na Ptujju.¹³ Courty je prodajal mineralno vodo le kratek čas, saj je cesar Leopold I. kmalu razglasil splošno pravico do uporabe vode, koncesijo za

8 Horvat, Uroš. *Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini*. Ljubljana: Založba ZRC, 2000, 38.

9 Prav tam, 38.

10 Mlacović, *Prava rogaška*, 13.

11 Kresal, France. »Zdraviliški turizem«. V: *Razvoj turizma v Sloveniji : zbornik referatov / 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26. - 28. 9. 1996* (ur. Rozman, Fran in Lazarevič Žarko). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 126-127.

12 Mlacović, *Prava rogaška*, 13.

13 Kene, Martin. *Zdravilišče Rogaška Slatina: iztrgati pozabi*. Rogaška Slatina: Rogaška vas, 2010, 8.

razpošiljanje vode pa podelil dunajskemu gostilničarju Franku.¹⁴ Leta 1721 je cesar Karel VI. z dekretom podelil pravico izkoriščanja mineralne vode Društvu dunajskih lekarnarjev. To je s pridobitvijo pravice obljubilo, da bo skrbelo za vrelece, kakovost vode ter povečalo trgovanje z njo. Koncesijo so ohranili vse do leta 1782, jo jim jo je cesar Jožef II. ukinil, ker naj bi vodo preveč dražili.¹⁵ Za dobrih 20 let so vreleci ponovno prišli v roke malih lokalnih posestnikov, ki pa so vodo izkoriščali brez vzdrževanj in vlaganj.¹⁶ Takrat so razkrojljene in neorganizirane kmetije spominjale na zaselek.¹⁷

Za njen veliki razvoj in sloves pa je najbolj pomemben začetek 19. stoletja. Leta 1803 je prišla v roke štajerskih deželnih stanov in bila do 1919 štajerska deželna last. Leta 1811 je bilo zgrajeno večje kopališko poslopje. Nato so 1819 z marmornatimi visokimi stebri jonskega stila obdali najstarejši vrelec Tempel. Leta 1886 so zajeli nov vrelec, ki so ga imenovali Styria. Največji izvir Donat so odkrili leta 1908.¹⁸ V Rogaški Slatini so s posebnim uspehom zdravili: želodčne in črevesne bolezni, bolezni jeter in težave presnove, bolezni krvnega obtoka, ledvic in mehurja ter obolenja perifernih živcev. Glavne zdravilne oblike v zdravilišču so bile: ogljikovokisle, solne in smrekove kopeli; zdravilni vreleci; posebna dietična kuhinja. V hidromehanični in elektroterapiji so nudili gostom razne kombinacije vodnih, parnih in električno vročih zračnih kopeli in masaže. Rogaška Slatina pa ni slovela samo kot zdravilišče, temveč je imela odlično mesto tudi kot letovišče z lepo urejenimi nasadi in skrbno negovanimi privatnimi gozdovi bližnje okolice. Za razvedrilo so bile plesne zabave, koncertna glasba, razne igre in prireditve, tenis in seveda pitje zdravilne mineralne vode v posebni dvorani. Število gostov je bilo v stalnem porastu.¹⁹ Leta 1860 je zdravilišče z ožjo okolico (zasebniki) ponujalo skupaj 450 sob za goste, leta 1910 pa 506 sob. V približno tem času je Rogaška Slatina imela 498 (leto 1860) oz. 517 (leto

---

14 Horvat, *Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini*, 39.

15 Prav tam, 39.

16 Prav tam, 39.

17 Vardjan, *Rogaška Slatina*, 13.

18 Kresal, »Zdraviliški turizem«, 126–127.

19 Prav tam, 126–127.

1900) prebivalcev.²⁰ Tik pred 1. svetovno vojno je Rogaška Slatina ponujala skupno več kot 650 sob oziroma več kot 110 ležišč.²¹ Leta 1901 je bilo v zdravilišču okrog 3.000 gostov,²² deset let kasneje pa že več, kot 5000.²³

Slika 1: Zdravilišče Rogaška Slatina na razglednici iz konca 19. stoletja.

Vir: arhiv Robert Reich.

(NAD)ŽUPNIJA SV. KRIŽ.

Sveti Križ leži jugozahodno od središča Rogaške Slatine. Po njem so prvotno tudi določali geografsko lego zdravilnih vrelcev in poimenovali vodo kot »svetokriška«. Prvotna svetokriška župnijska cerkev (prvič omenjena leta 1304) je bila leta 1862 porušena, od njene opreme so se žal ohranile zgolj orgle in monštranca. V letih 1863–1866 je bila zgrajena nova, neoromanska cerkev, ki stoji še danes.²⁴ Glede na to, da je kraj dobil ime po cerkvi, lahko upravičeno sklepamo, da na tem mestu pred tem ni bilo

20 Orožen Adamič, Milan, Perko, Drago in Drago Kladnik (ur.). *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana, 1995. Str. 517.

21 Horvat, *Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini*, 44.

22 Kresal, »Zdraviliški turizem«, 126–127.

23 Horvat, *Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini*, 45.

24 Povzeto po: Režek, *Rogaška Slatina*.

neke strnjene naselbine.²⁵ Prvotna pražupnija sv. Križ je pokrivala izredno prostran in precej hribovit svet. Proti vzhodu in jugu je mejo od nekdaj mejo tvorila reka Sotla. Od njenega izvira je meja potekala po vrhu Donačke gore, Plešivca in Boča, kjer je mejila na hočko in slivniško pražupnijo. Meja se je nadaljevala zahodno prek Gabernika, kjer je mejila na konjiško pražupnijo od tam pa po Poljčanskem grabnuo do cerkvice sv. Rozalije, po potoku, ki teče pod sladkogorsko podružnico sv. Benedikta, naprej po Mestinjščici, med Zibiko in cerkvijo sv. Jerneja ter v jugovzhodni smeri po vrhu Rudnice proti Sotli. Na zahodni in južni strani sta bili njeni sosedi pražupniji Ponikva in Pilštanj.²⁶ Svetokrižka pražupnija je torej obsegala obširen in hribovit svet od vrhov Donačke gore in Boča vse do Podčetrтка. Na ozemlju prastare svetokrižke župnije so torej današnje župnije: Rogatec, Sv. Rok ob Sotli, Sv. Florijan pod Bočem, Kostrivnica, Sv. Ema, Sv. Peter na Kristan Vrh (včasih Medvedovem selu) in Zibika (deloma).

Prvotne župnije so bile povsod na deželi zelo razsežne, ker so mnogi kraji bili zelo slabo obljudeni. Po razsežni župniji so pa prav zgodaj nastale podružne cerkve, kamor so prihajali duhovniki ob nedeljah in praznikih opravljat službe božje. Sčasoma se je pokazala potreba, da se pri teh cerkvah stalno naseli duhovnik, ki je pa ostal odvisen od župnika. Taki duhovniki so se imenovali vikarji, tj. namestniki župnikov. Iz vikarijatov so se pa sčasoma razvile samostojne župnije. Nadžupnija Sv. Križa se že leta 1561. imenuje razdeljena ali razčlenjena župnija, tj. pri posameznih, prvotno podružnih cerkvah so že bili stalni dušni pastirji, skoraj z istimi pravicami kakor župniki. Taki, od matice ločeni cerkvi sta takrat bili: Sveti Jernej v Rogatcu in Sv. Lenart v Kostrivnici.²⁷ V času Jožefa II. pa sta se ločili še Sv. Hema in Sv. Peter na Kristan vrhu, del pa je dobila župnija Zibika.²⁸

Ko so se v 18. stoletju odločili župnije razdeliti po dekanijah, so celotno rogaško okrožje razdelili na dve dekaniji:

---

25 Kovačič, Franc. *Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini: zgodovinski podatki*. Ljubljana, 1914, 13.

26 Kovačič, *Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini*, 15.

27 Prav tam, 16.

28 Cvelfar, Bojan et al. »Patronat in razvoj cerkvene organizacije«. V: *700 letnica nadžupnije Sv. Križ*. Rogaška Slatina: Nadžupnijski urad Sv. Križ, 2004, 10.

Rogatec, ki je obsegala župnije Rogatec, sv. Rok, sv. Florijan in Žetale

Sveti Križ z župnijami sv. Križ, Kostrivnica, Sv. Hema, Sv. Urban, Sv. Peter na Kristan Vrhu in Sv. Anton v Stopercah.

Zaradi lažje uprave pa je lavantinska škofija v soglasju z deželno vlado 26. oktobra 1789 vse te župnije združila v eno dekanijo s sedežem v Rogatcu.²⁹

Slika 2: Sv. Križ pri Rogaški Slatini
Vir: knjižnica Rogaška Slatina.

ZDRAVILIŠČE ROGAŠKA SLATINA V KRSTNIH MATIČNIH KNJIGAH ŽUPNIJE SV. KRIŽ

Današnji osrednji del zdravilišča Rogaška Slatina (zdraviliški park z okoliškimi hotelskimi in gostilniškimi stavbami) je v 19. stoletju spadal pod župnijsko okrilje Sv. Križa. Tam so se vodili vpisi rojenih/krščenih, poročenih

²⁹ Cvelfar, »Patronat in razvoj cerkvene organizacije«, 10.

in umrlih v tem delu današnje Rogaške Slatine. Zdraviliški del, ki se v matičnih knjigah označuje kot Sauerbrunn, tudi Slatina³⁰, je le del področja, ki ga je pokrivala župnija. Skupaj z župnijskimi podružnimi cerkvami – to so Sv. Marija Vnebovzeta v Tržišču, Sv. Mohor in sv. Fortunat na Malih Rodnah, Sv. Trojica na Perneku in Sv. Ana (zdraviliška kapela), je Sv. Križ pri Slatini (Hl. Kreuz bei Sauerbrunn) ob ožjem svetokriškem (Sv, Križ) in zdraviliškem delu pokrival še naslednje historično območje: Pristava (deloma), Sv. Peter na Medvedovem selu (Kristan vrh; deloma), Kostrivnica (deloma), Brestovec, Cerovec, Ceste, Dol, Gabrce, Gradiški dol, Irje, Janina, Jurg, Kamna gorca, Sv. Katarina, Sv. Mohor, Negonje, Nezbiše, Nimno, Pernek, Plat, Pristavca, Rajnkovec, Rjavica, Male Rodne, Velike Rodne, Stari Potok, Strmec, Zgornje Sečovo, Spodnje Sečovo, Škrabnik, Tekačevo, Temnik, Topole, Tržišče, Tuncovec, Vinec, Zagaj, Završe, Kačji dol, Sv. Vid.³¹

Danes imamo za rodoslovne in druge zgodovinske študije o župniji na voljo ohranjene svetokriške matične knjige od leta 1706 do leta 1921³². Na spletu so dostopne do leta 1910, a ne vse. Krstne matične knjige so na razpolago od leta 1706 do leta 1909, poročne matične knjige od leta 1706 do leta 1910, mrliške matične knjige pa od leta 1706 do leta 1888. V sklopu naše raziskave vpisov v matične knjige svetokriške župnije, kjer se v zapisih omenja zdravilišče (Sauerbrunn ali Slatina), smo pregledali krstne matične knjige od leta 1860 do leta 1909. Zanimala nas je pogostost krstnih vpisov za Sauerbrunn/Slatina v okviru celotne župnije in tudi okvirna lokacijska informacija o starših v smeri izvora (domačini/tujci).

Leto	Skupno število krstnih vpisov	Krstni vpis za Sauerbrunn/Slatino
1860	133	4
1861	161	5
1862	147	5
1863	152	0

30 V matičnih knjigah pogosto naletimo na dodatek Kurort (zdravilišče) pred zapisom Sauerbrunn.

31 <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/rogaska-slatina/> (dostop september 2021).

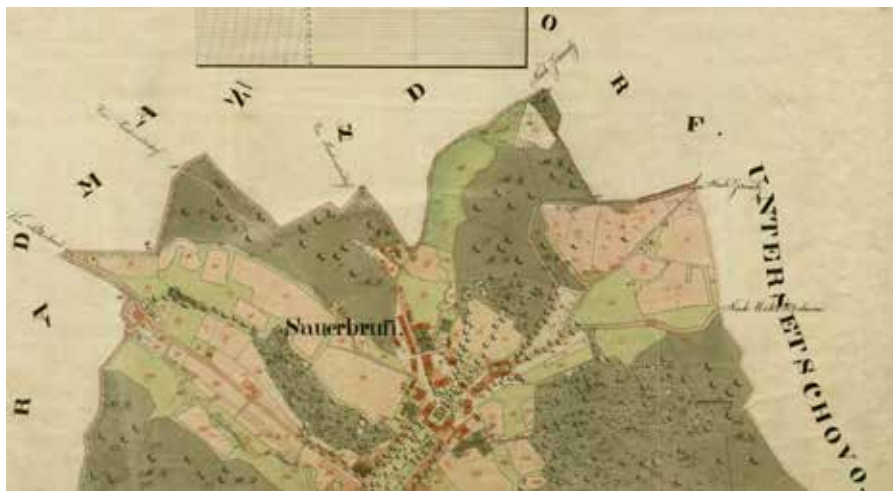
32 Leto 1921 glede na leto objave pričujočega članka, saj so cerkvene matične knjige dostopne 100 let po svojem nastanku.

1864	168	5
1865	145	3
1866	136	5
1867	136	2
1868	172	6
1869	160	3
1870	157	3
1871	147	4
1872	173	2
1873	139	1
1874	166	1
1875	168	1
1876	166	3
1877	167	0
1878	126	2
1879	156	2
1880	152	3
1881	122	2
1882	146	1
1883	150	2
1884	149	1
1885	136	2
1886	163	4
1887	165	2
1888	158	1
1889	155	1
1890	121	2
1891	153	1
1892	142	0
1893	140	1
1894	153	4
1895	148	3
1896	156	3

1897	138	4
1898	130	2
1899	114	1
1900	143	1
1901	138	8
1902	134	8
1903	133	4
1904	163	10
1905	134	8
1906	165	9
1907	145	12
1908	135	12
1909	153	6

Tabela: Število krstnih vpisov v župniji Sv. Križ in število vezano na del Sauerbrunn/Slatino.³³

Slika 3: Izsek zdravilišča iz franciscejskega katastra za Štajersko za k.o. Tržišče.³⁴

³³ Podatki pridobljeni iz krstnih matičnih knjig župnije Sv. Križ 1858–1871, 1872–1886 in 1887–1909.

³⁴ Arhiv Republike Slovenije, SI AS 177 Franciscejski kataster za Štajersko, 1823–1869. SI AS 177/C/F/C472 Tržišče, k.o.

PREPIS KRSTNIH VPISOV PO LETIH OD LETA 1860 DO LETA 1909³⁵

1860

Anton se je rodil 3. januarja 1860 na naslovu Sauerbrunn 69, oče Mihael Wolf, mati Anna Krumpak.

Schenriette se je rodila 2. julija 1860 na naslovu Sauerbrunn 2, oče Johann Kaufman mati Anna Shedl.

Maria Anna se je rodila 6. septembra 1860 na naslovu 10, oče Friderich Hübler, mati Josefa Müller.

Maria se je rodila 21. novembra 1860 na naslovu Sauerbrunn 19, oče Simon Ivanoš, mati Magdalena Zebec.

1861

Maria se je rodila 23. januarja 1861 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Mihael Maizen, mati Juliana Zehner.

Wilhelmine se je rodila 7. maja 1861 na naslovu Sauerbrunn 52, oče neznan, Phillipine Kaufmann.

Johann Caspar se je rodil 4. junija 1861 na naslovu Sauerbrunn 9, oče Johan Marsch, mati Maria Weber.

Theresia se je rodila 27. junija 1861 na naslovu Sauerbrunn 4, oče Johann Kaufman, mati Anna Gross.

Ludmilla se je rodila 29. julija 1861 na naslovu Sauerbrunn 5, oče Johann Schmid, Cecilia Krumpak.

---

35 Krstne matične knjige župnije Sv. Križ 1858-1871, 1872-1886 in 1887-1909. Vpisi so pisani v nemški gotici.

1862

Johanna Nep. se je rodila 18. aprila 1862 na naslovu Sauerbrunn 52, oče neznan, mati Anna Kaufman.

Emil se je rodil 24. julija 1862 na naslovu Sauerbrunn 4, oče Johann Kaufman, mati Anna Gross.

Francisca se je rodila 16. novembra 1862 na naslovu Sauerbrunn 19, oče Simon Ivanosh, mati Magdalena Zebec.

Adelheit se je rodila 12. decembra 1862 na naslovu Sauerbrunn 4, oče Johann Schmid, mati Cecilia Krumpak.

Johann Evang. se je rodil 20. decembra 1862 na naslovu Sauerbrunn 14, oče Josef Schmid, Phillipina Kaufmann.

1863

/

1864

Friedrich Ferdinand se je rodil 8. februarja 1864 na naslovu Sauerbrunn 8, oče Franz Ferdinand Rosbacher, mati Cecilia Homina.

Ferdinand se je rodil 17. maja 1864 na naslovu Sauerbrunn 67, oče Rudolf Schmid, mati Anna Nežmah.

Julius Maria Jakob se je rodil 20. julija 1864 na naslovu Sauerbrunn 88, oče oče Johan Oarez(?), mati Theresia Kraud.

Agnes se je rodila 21. decembra 1864 na naslovu Sauerbrunn 66, oče Simon Ivanosch, mati Magdalena Zebec.

Anna se je rodila 25. decembra 1864 na naslovu Sauerbrunn 4, oče Johann Kaufmann, Anna Gross.

1865

Maria Theresia se je rodila 27. januarja 1865 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Johann Schmid, mati Cecilia Krumpak.

Mrtvorojeni deček se je rodil 8. marca 1865 na naslovu Sauerbrunn 8, oče Franz Ferdinand Rohsbacher, mati Emilia Horina.

Johan se je rodil 29. julija 1865 na naslovu Sauerbrunn 55, oče Simon Kepnik, mati Maria Rožencvet.

1866

Maria Josefa se je rodila 22. januarja 1866 na naslovu Sauerbrunn 10, Friderich Hübler, mati Katharina Vorauer.

Ferdinand Johann se je rodil 17. februarja 1866 na naslovu Sauerbrunn 42, oče Franz Ferdinand Rohsbacher, mati Emilia Horina.

Maria in Franciska (dvojčici) sta se rodili 5. avgusta 1866 na naslovu Sauerbrunn /, oče neznan, mati Franciska Fatiga.

Maria se je rodila 16. avgusta na naslovu Sauerbrunn 58, oče Anton Ambos, mati Katharina Laufer.

1867

Johanna in Franz (dvojčka) sta se rodila 25. marca 1867 na naslovu Sauerbrunn 19, oče Simon Ivanoš, mati Magdalena Zebec.

Ana Schmid se je rodila 13. aprila 1867 na naslovu Sauerbrunn 69, oče Rudolf Schmid, mati Ana Nežmah.

1868

Josef Kregar se je rodil 25. februarja 1868 na naslovu Sauerbrunn 76, oče Josef Kregar, mati Theresia Jerič.

Frančiška se je rodila 1. marca 1868 na naslovu Sauerbrunn 14, oče Theodor Lausch, mati Maria Vorauer.

Herman Teodor se je rodil 22. marca 1868 na naslovu Sauerbrunn 10, oče Friderich Hübler, mati Katharina Vorauer.

Karl se je rodil 17. oktobra 1868 na naslovu Sauerbrunn 9, oče Johan Marsch, mati Maria Weber.

Carolina se je rodila 19. oktobra 1868 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Rudolf Schmid, mati Ana Nežmah.

Štefanie Johanna se je rodila 23. decembra 1868 na naslovu Sauerbrunn 42, oče Ferdinand Rohsbacher, mati Emilia Horina.

1869

Wilhelm Josef se je rodil 1. aprila 1869 na naslovu Sauerbrunn 9, oče Martin Kreft, mati Agnes Rasser.

Maria se je rodila 2. aprila 1869 na naslovu Sauerbrunn /, oče Franz Pelko, mati Gertruda Lukanc.

Simon se je rodil 5. septembra 1869 na naslovu Sauerbrunn 13, oče Simon Ivanoš, mati Magdalena Zebec.

1870

Anna se je rodila 12. junija 1870 na naslovu Sauerbrunn 37, oče Johan Junish, mati Mathilda Oblacher.

Johann se je rodil 16. septembra 1870 na naslovu Sauerbrunn 67, oče Simon Berghaus, mati Johana Uršič.

Reinhard Leonhard se je rodil 19. decembra 1870 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Franc Wiedeman in (?) Terčič.

1871

Mathilda Theresia se je rodila 12. februarja 1871 na naslovu Sauerbrunn 42, oče Ferdinand Rohsbacher, mati Emilia Horina

V sili krščen deček se je rodil 9. junija 1871 na naslovu Sauerbrunn 67, oče Simon Berghaus, mati Johanna Uršič.

Bertha Anna se je rodila 26. junija 1871 na naslovu Sauerbrunn 66, oče Theodor Lausch, mati Maria Vorauer.

Mrtvorojeni deček se je rodil 4. julija 1871 na naslovu Sauerbrunn 5, oče Martin Josef, mati Maria Kužner

1872

Johann se je rodil 14. aprila 1872 na naslovu Sauerbrunn 67, oče Simon Berghaus, mati Johanna Uršič.

Ernest Franz se je rodil 7. decembra 1872 na naslovu Sauerbrunn 8, oče Ferdinand Rohsbacher, mati Emilia Horina.

1873

Oskar Josef se je rodil 10. junija 1873 na naslovu Sauerbrunn 15, oče Josef Hoisel, mati Paulina Theresia Grünewald.

1874

Deklica se je rodila 6. oktobra 1874 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Hermann May, mati Augustine Vodopiuc.

1875

Clara Agnes se je rodila 12. avgusta 1875 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Jakob Kašpret, mati G. H. (?).

1876

Stefanie Clara Sofie se je rodila 16. julija 1876 na naslovu Sauerbrunn 88, oče Julius Glax, mati Hermina ? Geržabek.

Ana Rosalia se je rodila 25. julija 1876 na naslovu Sauerbrunn 95, oče Josef Zalnsiak (?), mati Amelia Kliner.

Mrtvorojena deklica se je rodila 20. novembra 1876 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Hermann May, mati Augustine Vodopiuc.

1877

/

1878

Mrtvorojena deklica se je rodila 19. julija 1878 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Hermann May, mati Augustine Vodopiuc.

Stefanie Maria se je rodila 8. avgusta 1878 na naslovu Sauerbrunn 6, oče Andreas Zettel, mati Antonia Schvana.

1879

Daniel Anton Leonhard se je rodil 16. septembra 1879 na naslovu Sauerbrunn 105, oče (?) Madile, mati Hedvig Ginßruf.

Johann se je rodil oktobra 1879 na naslovu Sauerbrunn 67, oče neznan, mati Maria Ivanoš.

1880

Emilie Antonie se je rodila 13. januarja 1880 na naslovu Sauerbrunn 8, oče Julius Glax, mati Hermina Geržabek.

Josefa Antonia Anna se je rodila 12. julija 1880 na naslovu Sauerbrunn 6, oče Alois Harpf, mati Amallia Eger.

Franz Alois se je rodil 28. novembra 1880 na naslovu Sauerbrunn 105, oče (?) Madile, mati Hedvig Ginßruf.

1881

Gabriela se je rodila 24. junija 1881 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Hermann May, mati Augustine Vodopiuc.

Alois Matthaus Johann se je rodil 18. decembra 1881 na naslovu Sauerbrunn 41, oče Alois Kauvozski, mati Franziska Maria Berner.

1882

Josef Ferdinand Florian se je rodil 18. decembra 1882 na naslovu Sauerbrunn 8, oče Mathias Strašek, mati Friderika Rögenn.

1883

Ermin se je rodil 1. marec 1883 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Hermann May, mati Augustine Vodopiuc

Rosa Theresia Adelheid se je rodila 30. avgusta 1883 na naslovu Sauerbrunn 91, oče Chrisant Pirker, mati Adelheit Abner.

1884

Hellena se je rodila 12. avgusta 1884 na naslovu Sauerbrunn 10, oče Augustin Pridonigg, mati Franziska Kropfitsch.

1885

Alberich Viktor Konrad se je rodil 19. aprila 1885 na naslovu Sauerbrunn 92, oče Konrad Vosou, mati Natalin Mohor.

Beno Victor Alois se je rodil 17. junija 1885 na naslovu Sauerbrunn 69, oče (?) Madile, mati Hedvig Ginßruf.

1886

Camillus Wilhelm se je rodil 27. aprila 1886 na naslovu Sauerbrunn 8, oče Mathias Strašek, Friderika Rögenn.

Deklica se je rodila 19. junija 1886 na naslovu Sauerbrunn 6, oče Franz Pansy, mati Theres Frihsnig.

Hellena Maria se je rodila 16. avgusta 1886 na naslovu Sauerbrunn 26, oče Franz Kaderschaf, mati Hellena Martini.

Anton Franz Maksimilian se je rodil 11. september 1886 na naslovu Sauerbrunn 6, oče Anton Zejšek, mati Maria Schmidt.

1887

Rosina se je rodila 15. marca 1887 na naslovu Sauerbrunn 12, oče Franz Pansy, mati Theres Frissnigg.

Christina se je rodila 18. decembra 1887 na naslovu Sauerbrunn, oče Franz Kaderschaf, mati Hellena Martini.

1888

Barbara se je rodila 31 decembra 1888 na naslovu Sauerbrunn 28, oče Franz Kaderschaf, mati Hellena Martini.

1889

Franz Karl se je rodil 2. novembra 1889 na naslovu Sauerbrunn 58, oče Franz Kaderschaf, mati Hellena Martini.

1890

Josepha Rosalia se je rodila 24. marec 1890 na naslovu Sauerbrunn 41, oče Franz Vistan, mati Josefa Puhar.

Olga se je rodila 14. avgusta 1890 na naslovu Sauerbrunn 12, oče Johan Kovatschitsch, mati Pauline Dookl.

1891

Ervin se je rodil 24. oktobra 1891 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Johan Kovatschitsch, mati Pauline Dookl.

1892

/

1893

Johann se je rodil 15. julija 1893 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Johan Kovatschitsch, mati Pauline Dookl.

1894

Katharina se je rodila 22. marca 1894 na naslovu Sauerbrunn 2, oče Johann Amlhofn, mati mati (?) Knett

Johann Anton se je rodil 14. maja 1894 na naslovu Sauerbrunn 60, oče Johann Anton Heele, mati Maria Franziska Josefa Fäfsler.

Josef se je rodil 6. novembra 1894 na naslovu Sauerbrunn 4, oče Ludovik Slanc, mati Rosalia Potočnik.

Margareth se je rodila 29. decembra 1894 na naslovu Sauerbrunn 12, oče Johan Kovatschitsch, mati Pauline Dookl.

1895

Franz Lenard se je rodil 18. marca 1895 na naslovu Sauerbrunn 12, oče Franz Pansy, mati Theres Frissnigg.

Josef se je rodil 13. septembra 1895 na naslovu Sauerbrunn 2, oče Johann Amlhofn, mati (?) Knett.

Elisabeth Josefina Maria se je rodila 18. septembra 1895 na naslovu Sauerbrunn 10, oče Bela d.i. Adrl. Gaman von Benezenez, mati Ida Girshik.

1896

Beatriz Anna se je rodila 16. Junija 1896 na naslovu Sauerbrunn 82, oče neznan, mati Marin Maždžier.

Laurentie se je rodil 7. avgusta 1896 na naslovu Sauerbrunn 7, oče Johan Kovatschitsch, mati Pauline Dookl.

Rosa se je rodila 16. avgusta 1896 na naslovu Sauerbrunn 4, oče Ludovik Slanc, mati Rosalia Potočnik.

1897

Herbert Alois se je rodil 28. junija 1897 na naslovu Sauerbrunn 10, oče Josef Anders von Rozodim, mati Martha Franciska Josefa Klerr.

Christina se je rodila 22. julija 1897 na naslovu Sauerbrunn 2, oče Karl Konti, mati Johanna Hütter.

Leopold se je rodil 11. oktobra 1897 na naslovu Sauerbrunn 12, oče Johan Kovatschitsch, mati Pauline Dookl.

Maria se je rodila 15. novembra 1897 na naslovu Slatina 4, oče Ludovik Slanc, mati Roza Potočnik.

1898

Ana se je rodila 9. julija 1898 na naslovu Slatina 50, oče Ignac Plavčak, mati Tereza Srabotnjak.

Ervin se je rodil 9. decembra 1898 na naslovu Slatina 7, oče Janez Kovačič, mati Pavla Dokl.

1899

Franc se je rodil 22. aprila 1899 na naslovu Slatina 4, oče Ludovik Slanc, mati Roza Drogenik.

1900

Maksimiljan se je rodil 21. septembra 1900 na naslovu Slatina VII, oče Janez Kovačič, mati Pavlina Dokl.

1901

Heribert Franc Klodvik se je rodil 22. marca 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 78, oče neznan, mati Klementina Hausenbüchel.

Anna se je rodila 10. avgusta 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 60, oče Anton Weilguni, mati Frančiška Sigl.

Stephania se je rodila 19. avgusta 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 49, oče Jožef Schneider, mati Tereza Sternad.

Joseph se je rodil 23. oktobra 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 14, oče Jožef Drevljak, mati Liza Šket.

Velimir Felix se je rodil 18. novembra 1901 na naslovu Slatina 32, oče Martin Kuraj, mati Marija Korun.

Maria se je rodila 1. decembra 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 8, oče neznan, mati Marija Mecilovšek.

Franciscus se je rodil 9. decembra 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 61, oče neznan, mati Marija Šket.

Martinus se je rodil 30. decembra 1901 na naslovu Slatina – zdravilišče 49, oče Martin Plemenitaš, mati Karolina Makutz.

1902

Johannes se je rodil 30. januarja 1902 na naslovu Slatina – zdravilišče 26, oče Ludovik Slanc, mati Rosalia Potočnik.

Sophia Maria se je rodila 27. marca 1902 na naslovu Slatina 89, oče Mathias Bele, mati Neža Škof.

Marija se je rodila 22. aprila 1902 na naslovu Slatina – zdravilišče 65, oče Jožef Unverdarben, mati Antonija Fišer.

Sophia se je rodila 24. aprila 1902 na naslovu Slatina – zdravilišče 6, oče Anton Pušnik, mati Marija Kobula.

Aloisius se je rodil 28. maja 1902 na naslovu Slatina – zdravilišče 5, oče Jožef Klajnšek, mati Rozalija Ogrizek.

Vsili krščena deklica, rojena 17. julija 1902 na naslovu Slatina – zdravilišče 6, oče neznan, mati Szerena Arvay.

Carolus se je rodil 12. septembra 1902 na naslovu Slatina 2, oče neznan, mati Eva Zebedin.

Joseph se je rodil 24. novembra 1902 na naslovu Slatina 49, oče Jožef Lulek, mati Maria Krumpak.

1903

Viljem se je rodil 8. januarja 1903 na naslovu Slatina 50, oče Janez Kobula, mati Maria Fric.

Antonius se je rodil 22. marca 1903 na naslovu Slatina 60, oče Anton Weilguni, mati Franciska Sigl.

Franciscus Sal. Gottlieb se je rodil 25. julija 1903 na naslovu Slatina 10, oče Franz Fauland, mati Ana Roza Sorg.

Theresia se je rodila 30. septembra 1903 na naslovu Slatina 85, oče Jožef Pelko, mati Albertina Otorepec.

1904

Antonius se je rodil 17. januarja 1904 na naslovu Slatina 14, oče Jožef Drevljak, mati Liza Šket.

Joseph se je rodil 23. januarja 1904 na naslovu Slatina 51, oče Anton Berghaus, mati Tereza Berk.

Joseph se je rodil 3. marca 1904 na naslovu Slatina 49, oče Jožef Lulek, mati Maria Krumpak.

Heribert Siegfried Maria se je rodil 16. marca 1904 na naslovu Slatina 78, oče neznan, mati Klementina Hausenbüchel.

Gabriela se je rodila 24. marca 1904 na naslovu Slatina 26, oče Ludovik Slanc, mati Roza Potočnik.

Manica se je rodila 4. maja 1904 na naslovu Slatina 86, oče Franc Kristan, mati Barbara Hrepevnik.

Teresia Rosalia Stephania se je rodila 25. septembra 1904 na naslovu Slatina 50, oče Jožef Kert, mati Jožefa Kobula.

Maximilianus Franciscus se je rodil 25. septembra 1904 na naslovu Slatina 15, oče Franc Dernjač, mati Maria Katz.

Josepha se je rodila 16. novembra 1904 na naslovu Slatina 90, oče Ignac Breg, mati Maria Stolekar.

Johannes se je rodil 23. novembra 1904 na naslovu Slatina – zdravilišče 32, oče Martin Kuraj, mati Marija Korun.

1905

Angela se je rodila 2. februarja 1905 na naslovu Slatina 6, oče Anton Pušnik, mati Maria Kobula

Gustav Johannes Carolus se je rodil 20. maja 1905 na naslovu Slatina 90, oče August Stoinscheg, mati Olga Ranzinger.

V sili krščena deklica s strani babice, rojena 7. junija 1905 na naslovu Slatina 31, oče Jožef Šimon, mati Ana Šulc.

Margaretha se je rodila 7. 9. 1905 na naslovu Slatina 56, oče ob rojstvu neznan, mati Amalía Toman.

V sili krščen deček rojen 13. oktobra 1905 na naslovu Slatina 10, oče Hugo Achs, mati Juliana Schreyer.

Victoria se je rodila 20. novembra 1905 na naslovu Slatina – zdravilišče 85, oče iz Celovac, mati Maria Stepančič.

Joannes se je rodil 6. decembra 1905 na naslovu Slatina 14, oče Jožef Drevljak, mati Liza Šket.

David se je rodil 11. decembra 1905 na naslovu Slatina 8, oče Jožef Mecilovšek, mati Ana Drover.

1906

Anna Maria se je rodila 24. marca 1906 na naslovu Slatina 10, oče Franc Fauland, mati Ana Roza Sorg.

Leopoldus se je rodil 20. junija 1906 na naslovu Slatina 52, oče Jurij Vehovar, mati Maria Ivanušec.

Amalia se je rodila 22. junija 1906 na naslovu Slatina 86, oče Franc Kristan, mati Barbara Hrepevnik.

Joannes Rudolf se je rodil 23. junija 1906 na naslovu Slatina 71, oče August Steinscheg , mati Olga Ranzinger.

Rozalija se je rodila 5. avgusta 1906 na naslovu Slatina 31, oče Franc Černeč, mati Antonija Šentlak.

Antonija Olga se je rodila 28. avgusta 1906 na naslovu Slatina 52, oče Vencel Hollas, mati Hedwig Nowakowsky.

Rudolf se je rodil 8. september 1906 na naslovu Slatina 77, oče Anton Cajzek, mati Franciska Pecigos.

Carolus Conradus se je rodil 19. oktobra 1906 na naslovu Slatina 45, oče Konrad Rist, mati Pia Rist.

Leopold se je rodil 7. novembra 1906 na naslovu Slatina 56, oče neznan, mati Rozalija Tramšek.

1907

Aloisius Ernst se je rodil 18. aprila 1907 na naslovu Slatina 15, oče Ernst Köllner, mati Barbara Kaderschafka.

Aloisius se je rodil 30 aprila 1907 na naslovu Slatina 58, oče Martin Kidrič, mati Rozalia Kobula.

Irmgart se je rodil 7. maja 1907 na naslovu Slatina 64, oče Karol Gassner, mati Frančiška Haselsteiner.

Vilhelm se je rodil 4. junija 1907 na naslovu Slatina 93, Franc Vrtovšek, mati Ana Pušnik

Martinus se je rodil 20. julija 1907 na naslovu Slatina 32, oče Martin Kuraj, mati Maria Korun.

Augustinus se je rodil 4. avgusta 1907 na naslovu Slatina 8, oče Jožef Mecilovšek, mati Ana Drovenik.

Augustinus se je rodil 4. avgusta 1907 na naslovu Slatina 102, oče August Teschl, mati Jožefa Pažon.

Josephus Antonius se je rodil 6. avgusta 1907 na naslovu Slatina 37, oče Johann Anton Heeb, mati Marie Francisca Josepha Fissler.

Elizabeta se je rodila 29. avgusta 1907 na naslovu Slatina 14, oče Jožef Drevljak, mati Liza Šket.

Franciscus se je rodil 30. septembra 1907 na naslovu Slatina 55, oče neznan, mati Jožefa Majžler.

Martinus se je rodil 4. novembra 1907 na naslovu Slatina 7, oče neznan, mati Zofija Kos.

V sili krščen deček s strani babice, rojen 29. decembra 1907 na naslovu Slatina 49, oče Jernej Valek, mati Ludmila Goriup.

1908

Joseph se je rodil 9. januarja 1908 na naslovu Slatina 55, oče Jožef Majžler, mati Neža Šeligo.

Konrad Emil se je rodil 27. januarja 1908 na naslovu Slatina 45, oče Konrad Rist, mati Pia Rist.

Franciscus se je rodil 10. marca 1908 na naslovu Slatina 47, oče Janez Vidgaj, mati Frančiška Semič.

Vincencius se je rodil 5. aprila na naslovu Slatina 87, oče iz Rieke, mati Maria Čanžek.

Herman Joseph se je rodil 7. aprila 1908 na naslovu Slatina 50, oče Jožef Kert, mati Jožefa Kobula.

Johana se je rodila 6. maja 1908 na naslovu Slatina 51, oče neznan, mati Maria Mikolič.

V sili krščena deklica s strani babice, rojena 5. oktobra 1908 na naslovu Slatina 91, oče Emil Treo, mati Maria Rist.

Maria se je rodila 9. novembra 1908 na naslovu Slatina 64, oče Karol Gassner, mati Franciska Haselsteiner.

Karol August se je rodil 10. avgusta 1908 na naslovu Slatina 26, oče Ludovik Slanc, mati Roza Potočnik.

Guido se je rodil 13. avgusta 1908 na naslovu Slatina 93, oče Franc Vertovšek, mati Ana Pušnik.

Martin se je rodil 20. septembra 1908 na naslovu Slatina 58, oče Martin Kidrič, mati Rozalija Kobula.

Stephanus se je rodil 26. decembra 1908 na naslovu Slatina 14, oče neznan, mati Maria Drevljak.

1909

Erich Emil se je rodil 1. marca 1909 na naslovu Slatina 45, oče Konrad Rist, mati Pia Rist.

Clara Sophia se je rodila 7. avgusta 1909 na naslovu Slatina 15, oče Janez Schmid, mati Klara Kert.

Erica Maria se je rodila 17. avgusta 1909 na naslovu Slatina 91, oče Emil Treo, mati Maria Rist.

Hermína se je rodila 22. septembra 1909 na naslovu Slatina 19, oče Janez Križan, mati Johana Maček.

Amalia se je rodila 19. novembra 1909 na naslovu Slatina 14, oče Jožef Drevljak, mati Liza Šket.

Stefania Paulina se je rodila 17. decembra 1909 na naslovu Slatina 49, oče Jernej Valek, mati Ludmila Goriup.

VIRI

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 177 Franciscejski kataster za Štajersko, 1823-1869. SI AS 177/C/F/C472 Tržišče, k.o.

Nadškofjski arhiv Maribor

Krstne matične knjige za Rogaško Slatino (župnija Sv. Križ):

1858-1871

1872-1886

1887-1909

LITERATURA

Kene, Martin. *Zdravilišče Rogaška Slatina: iztrgati pozabi*. Rogaška Slatina : Rogaška vas, 2010, 8.

Cvelfar, Bojan et al. »Patronat in razvoj cerkvene organizacije«. V: *700 letnica nadžupnije Sv. Križ*. Rogaška Slatina : Nadžupnijski urad Sv. Križ, 2004, 10.

Granda, Stane. »Prispevek plemstva k razvoju turizma na Slovenskem«. V: *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov / 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26. - 28. 9. 1996 (ur. Rozman, Fran in Lazarevič Žarko)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 44-45.

Horvat, Uroš. *Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini*. Ljubljana: Založba ZRC, 2000, 38.

Kovačič, Franc. *Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini: zgodovinski podatki*. Ljubljana, 1914, 13.

Kresal, France. »Zdraviliški turizem«. V: *Razvoj turizma v Sloveniji : zbornik referatov / 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26. - 28. 9. 1996 (ur. Rozman, Fran in Lazarevič Žarko)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 126-127.

Lipovšek, Igor in Stanko Pelc. »Rogaška Slatina«. V: *Krajevni leksikon Slovenije* (ur. Orožen Adamič, Milan, Perko, Drago in Drago Kladnik). Ljubljana, DZS, 1995, 330.

Mlacović, Dušan. *Prava rogaška : rogaške mineralne vode skozi čas*. Rogaška Slatina: Rogaški vrelci, 1995, 8.

Orožen Adamič, Milan, Perko, Drago in Drago Kladnik (ur.). *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana, 1995. Str. 517.

Režek, Adolf. *Rogaška Slatina: na starih slikah, fotografijah, zemljevidih, spomenikih in kozarcih*. Rogaška Slatina: Zdraviliški svet, 1964, 49.

Stopar, Ivan. *Rogaška Slatina*. Maribor, 1973, 3.

Vardjan, Franc. *Rogaška Slatina: sprehod skozi čas (njene zgradbe in parki)*. Rogaška Slatina, 2004, 9.

Spletni viri:

<https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/rogaska-slatina/> (dostop september 2021).

POVZETEK

Rogaška Slatina je danes eden najbolj znanih turističnih krajev v Sloveniji in je največje zdraviliško središče pri nas. Glas o vodi, ki naj bi imela zdravilne učinke, pa se iz teh krajev širi že skoraj tisočletje. Eden izmed slatinskih vrelcev je kot mejnik opisan že leta 1141, prvo analizo rogaške kisle vode pa je leta 1572 izdelal takrat znani alkimist Leonhardt Thurneysser. Dvanajst let kasneje je o vrelcih pisal mestni zdravnik v Wormbsu Jacob Theodor Tabernaemontanus, dr. Paul de Sorbait, habsburški dvorni zdravnik in profesor, pa je prvi začel zdraviti svoje bolnike na Dunaju. K prepoznavnosti kraja in tamkajšnjih zdravilnih vrelcih naj bi v 17. stoletju ključno prispeval hrvaški ban Peter Zrinjski, ki jim je pripisoval svojo čudežno ozdravitev. Obširneje jih izkoriščajo od začetka 19. stoletja, ko so vrelci postali last štajerskih deželnih stanov. Do sredine 19. stoletja je Rogaška Slatina postala mondeno zbirališče avstroogrske elite in je ta sloves ohranila kot elitna točka v Kraljevini SHS oz. Kraljevini Jugoslaviji med obema vojnoma. Cerkevno upravno spada pod okrilje župnije Rogaška Slatina, pred tem imenovane Sv. Križ pri Slatini (Heiligen Kreuz bei Sauerbrunn) oziroma Sv. Križ pri Rogaški Slatini (Heiligenkreuz bei Rohitsch-Sauerbrunn). V prispevku so bile analizirane krstne matične knjige župnije Sv. Križ od leta 1860 do leta 1909 in v njih pojavljanje dela župnije, ki je sodil pod zdraviliški del, ki se v matičnih knjigah označuje kot Sauerbrunn, tudi Slatina. Zdraviliški del, je le del področja, ki ga je pokrivala župnija. V sklopu prispevka nas je zanimala pogostost krstnih vpisov za Sauerbrunn/Slatina v okviru celotne župnije in tudi okvirna informacija o starših v smeri izvora (domačini/tujci).

Kontakti avtorjev

Špela Došler

Gozdna ulica 24, SI - 3250 Rogaška Slatina
spela.dosler@gmail.com

Nika Kocjan, magistrica zgodovine

Dolenja vas 4, SI - 8340 Črnomelj,
kocjan.nika@gmail.com

Petra Kim Krasnić, mag. prof. zgodovine in ruščine, doktorska študentka na
oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Mucherjeva ulica 6, SI - 1000 Ljubljana,
petra.krasnic2@gmail.com

Oskar Opassi, magister zgodovine

Znanstveno–raziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije,
Garibaldijeva 1, SI – 6000 Koper
oskar.opassi@zrs-kp.si

Ivan Smiljanić, magister zgodovine, mladi raziskovalec

Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI – 1000 Ljubljana
ivan.smiljanic@inz.si

Žiga Smolič, mladi raziskovalec

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani,
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana
ziga.smolic@ff.uni-lj.si

215

